

51104

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE TEMSİL ANLAYIŞI VE
MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMESİ

Emre ERTEN

Danışman: Doç.Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN

İzmir
1996

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı: ERTEN

Adı: Emre

Kayıt No:

TEZİN ADI:

Türkçe: Türkiye'de Temsil Anlayışı ve Milletvekillerinin Parti
Değiştirilmesi

Yabancı Dil: The Understanding of Representation in Turkey, and the
Transfers of the Members of Parliament.

TEZİN TÜRÜ

Yüksek Lisans

Doktora

Doçentlik

Tıpta Uzmanlık

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi

Fakülte: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar:

Tarih:

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan:

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

İSBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı: TOPRAK KARAMAN, Zerrin

Ünvanı: Doç.Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI: 111
TEZİN KONUSU(KONULARI):	
1- Temsil teorileri ve tarihsel gelişimi 2- Siyasi partiler ve temsil anlayışı 3- Türk Anayasaları'nda benimsenen egemenlik ve temsil anlayışı 4- Milletvekillerinin konumu 5- Milletvekillerinin parti değiştirmesi	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:	
1- Siyasi temsil 2- Temsili demokrasi 3- Temsil kurumu	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:	
1- Political Representation 2- Representing Democracy 3- Members of Parliament	
1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum.	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümün fotokopisi alınabilir.	☒
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.	☐
Yazarın İmzası:	Tarih: 25-4-1996
	

ÖZET

M.Ö. 500'lü yıllarda, halkın yönetime doğrudan katılımı olarak ortaya çıkan, demokrasi anlayışı zamanla temsili bir karaktere dönüşmüştür. 13. ve 14. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da hakim olan uygulama "emredici vekalet" anlayışı olmakla birlikte, 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde, yerini "yeni temsil(temsili vekalet)" anlayışına bırakmıştır. 19. yüzyılda siyasi partilerin, siyasal yaşamda ağırlıklı olarak yer almaya başlaması, geçerli temsil anlayışının bir kez daha değişmesine neden olmuştur.

Türkiye'de temsili demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişimi, Batı demokrasilerinden çok sonra ve onun gelişiminden farklı bir çizgide olmuştur. Cumhuriyet sonrasında, "milli egemenlik" ve buna bağlı "temsili rejim" anlayışının tüm anayasalarda yer aldığını söyleyebiliriz. Çok partili hayata geçişle birlikte, siyasi partilerin hukuk alanında tanınıp, kapsamlı olarak düzenlenmesi, Türkiye'de çağdaş Batı demokrasilerinden önce olmuş, belirgin uygulamalardır.

1961 Anayasası'nın uygulamaya konulmasından 1980 yılına kadar olan dönem, siyasi bunalım ve istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı yıllardır. Bu istikrarsızlıkların ortaya çıkmasında, hiçbir partinin tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edememesi yanında, ^{Hükümet kurma} partiler arası görüşmelerle değil, milletvekili transferleriyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu tür uygulamalar sonuçta toplumun siyasete ve siyasetçilere olan güvenini sarsmış ve parlamentonun itibarının zedelenmesine neden olmuştur. 1982 Anayasası'nın hazırlayıcıları, önceki dönemde yaşananları göz önünde bulundurarak anayasanın kendi içinde ortaya çıkabilecek çelişkileri düşünmeksizin istikrarsızlık sebebi saydığı milletvekili transferlerini önleyici hükümler getirmiştir.

Bu araştırmada, Cumhuriyet sonrası Türk anayasalarına hakim olan egemenlik ve temsil anlayışı çerçevesinde, seçmen-temsilci ilişkileri incelenerek yasalarda ve uygulamada karşılaşılan çelişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

In the years of 500 B.C., the direct participation of people, changed into a character of representation in time. In the 13th and 14th centuries, in The U.K. and France, The "authoritarian representing" was accepted. However, in the 17th and 18th centuries, the "Representing Attorneyship" was accepted.

In the 19th century, the political parties were powerful in the political life. This caused the available understanding representing to be examined more carefully again. The origin of Representing Democracy and its development was very different and later than Western Democracies. After establishing The Turkish Republic, "National Sovereignty" and "Representing Policy" took part in the Turkish Law Constitutions, and they were applied.

Considerably, the Political Parties were organised and were introduced at the same time with the acceptance of "multiparty" system in Turkey. This was earlier than Western Democracies.

From the time of application of the Law Constitution of 1961, to the year of 1981, there were so many social problems in Turkey. The reasons for that were polarizations of political acceptions and not to gain majority of one party in the Parliament. In that case, the governments were built up by the help of transfers of MP, instead of reconcile. This caused the Parliament and its members to lose worth. When the Law Constitution of 1982 was prepared, the authorities tried to prevent the transfer of MP, without considering the conflicts among itself.

In this research, the relations between Voters and representatives were examined, in the frame of "Sovereignty" and "Understanding of Representation". Besides, the conflicts between applications and the Laws were explained.

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "Türkiye'de Temsil Anlayışı ve Milletvekillerinin Parti Değişirmesi" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla onaylarım.

Tarih

25 / 4 / 1996

Emre ERTEN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün / / 1996 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre Kamu Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Emre ERTEN'in Türkiye'de Temsil Anlayışı ve Milletvekillerinin Parti Değiştirmesi konulu tezi incelenmiş ve aday 30/5 / 1996, saat ..10.30. 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekçe tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ...BAĞARLI..... olduğuna oy 50K.Ü.G.U. ile karar verildi.

BAŞKAN
Doç. Dr. Zerrin Toprak
KARAMAN

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Süleyman
KEDENİR

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. N.EMİN
KÖKTAY

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK REJİMLERDE TEMSİL ANLAYIŞI, SEÇMEN-TEMSİLCİ İLİŞKİLERİ VE SİYASAL PARTİLER

I- DEMOKRASİ VE TEMSİL	5
A- Genel Olarak Demokrasi Kavramı	5
1- Çeşitli Demokrasi Tanımları	7
2- Günümüzde Demokrasi Kavramının Anlamı ve Demokrasi İlkeleri	8
B- Temsil Kavramı ve Siyasi Temsil	9
1- Genel Olarak Temsil Kavramı	9
2- Siyasi Temsil ve Temsil İşlevi	11
II- TEMSİLİ DEMOKRASİ	13
A- Temsili Demokrasinin İlkeleri	13
B- Temsili Demokrasinin Dayanakları ve Egemenlik Teorisi	16
1- Halk Egemenliği	19
2- Milli Egemenlik	22
C- Temsili Demokrasinin Gelişimi	24

1- Emredici Vekalet Anlayışı	24
2- Yeni Temsil Anlayışı	26
D- İngiltere ve Fransa'da Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş Süreci	27
1- İngiltere'de Yeni Temsil Anlayışına Geçiş	27
2- Fransa'da Yeni Temsil Anlayışına Geçiş	30
III- GÜNÜMÜZDE DEMOKRASİ VE TEMSİL	33
A- Temsili Demokrasiden Yarı Temsili ve Yarı Doğrudan Demokrasiye Geçiş	33
B- Çağdaş Temsil Anlayışı ve Siyasal Partiler	35
1- Siyasal Partiler	36
a- Siyasal Partilerin Tarihsel Gelişimi	37
b- Günümüzde Siyasal Partiler ve Hukuki Konumları	39
2- Parti Sistemleri	41
a- Serbest Partiler	42
b- Disiplinli Partiler	44
3- Liberal, Radikal, Kollektivist Temsil Teorileri Açısından Siyasal Partilerin Konumu ve Seçmen-Temsilci İlişkileri	45
a- Temsil Teorileri	45
i. Liberal temsil teorisi	45
ii. Radikal temsil teorisi	46
iii. Kollektivist temsil teorisi	47
b- Seçmen-Temsilci İlişkileri	48

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET SONRASI TÜRK ANAYASALARINDA BENİMSENEN EGEMENLİK, TEMSİL ANLAYIŞI VE SİYASAL PARTİLER

I- CUMHURİYET SONRASI TÜRK ANAYASALARINDA BENİMSENEN EGEMENLİK VE TEMSİL ANLAYIŞI	52
II- TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER VE HUKUKİ KONUMLARI	63
III- TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN İÇ YAPISI	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YASALARDA VE UYGULAMADA SEÇMEN-TEMSİLCİ İLİŞKİLERİ VE MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMESİ

I- TÜRKİYE'DE YASALARDA VE UYGULAMADA SEÇMEN-TEMSİLCİ İLİŞKİLERİ	72
II- TÜRKİYE'DE MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMESİNİN SİYASAL YAŞAMA ETKİSİ	77
A- 1947-1960 Arası Dönem	80
B- 1960-1970 Arası Dönem	83
C- 1970-1980 Arası Dönem	84
D- Milletvekillerinin Parti Değişirmesinin 1982 Anayasası'na Etkileri	95
III- MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRME SEBEPLERİ	97
A- Kişisel Sebepler	97
B- Parti İçi Yapılanmanın Etkisi	99
C- Hukuki Sebepler	100
D- Siyasi Sebepler	100

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	101
BİBLİYOGRAFYA	106

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
ANAP	: Anavatan Partisi
A.P.	: Adalet Partisi
A.Ü.H.F.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	: Baskı
b.k.z.	: Bakınız
B.P.	: Birlik Partisi
c.	: Cilt
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.K.M.P.	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
C.M.P.	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
D.P.	: Demokrat Parti
D.Y.P.	: Doğru Yol Partisi
Der.	: Derleyen
G.P.	: Güven Partisi
İ.Ü.H.F.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İ.Ü.İ.F.M.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
M.C.	: Milliyetçi Cephe
M.H.P.	: Milliyetçi Hareket Partisi
M.N.P.	: Milli Nizam Partisi
M.P.	: Millet Partisi
M.S.P.	: Milli Selamet Partisi
m.	: madde
S.P.K.	: Siyasi Partiler Kanunu
s.	: sayfa
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.K.P.	: Türkiye Köylü Partisi
v.d.	: ve devamı
Yay.	: Yayın

GİRİŞ

Demokrasi, çağdaş dünyanın hakim siyasi doktrindir. Bu bakımdan her ülke, kendi siyasi rejiminin demokratik olduğunu ileri sürmektedir. Demokrasinin, Antik Yunan'dan günümüze kadar almış olduğu çeşitli şekillerinin ortak bir tanımına varmak pek mümkün görünmemektedir. Kısaca, "halkın halk tarafından yönetimi" şeklinde tanımlanmakta ise de siyasi bir toplum içinde "halk" kavramının yorumlanmasından ileri gelen bazı güçlükler vardır.

Demokratik rejimin özellikleri Ülkeden ülkeye bazı değişiklikler göstermekle beraber bu rejimde olması gereken asgari şartlar, kısaca şöyle özetlenebilir: Milli egemenlik, serbest seçimler, çok partili siyasi hayat ve hürriyet ortamı.

Toplumsal yaşam şartlarının zaman içindeki değişimi, egemenliğin kaynağını halkta gören demokratik yönetim anlayışının uygulanmasında da değişikliklere sebep olmuştur. "Doğrudan demokrasi" uygulamasının günümüzde "temsili" bir karaktere dönüşmesi, pratik ihtiyaçların bir sonucudur. "Temsili demokrasi" olarak nitelenen bu demokrasi uygulamasında, egemenlik halk tarafından seçilmiş temsilciler aracılığıyla kullanılmaktadır.

"Türkiye'de Temsil Anlayışı ve Milletvekillerinin Parti Değiştirilmesi" başlığını taşıyan bu çalışmamızda, Türkiye'de benimsenen temsil anlayışını belirleyebilmek için, öncelikle temsil kavramının teorik temellerini ve tarihsel gelişimini incelemeye çalıştık. Bu noktada karşılaştığımız temel güçlük, temsil konusunda ortaya atılan görüşlerin ve uygulama örneklerinin bir bütünlük arzetmemesi olmuştur. Zaman içerisindeki

gelişimi itibariyle, birbirinden farklı ve hatta birbirine taban tabana zıt temsil anlayışları, demokratik yönetim biçimlerine hakim olmuştur.

Temsil teorilerine ilişkin olarak, Henry Mayo şu ifadelerle yer vermektedir: "Genel temsil konusu, çok sayıda değişik ve karmaşık kavramları ifade eder." Bu bakış açısı altında Mayo, temsil teorilerini içinden çıkılmaz bir bataklık olarak tanımlamaktadır.¹ Belirtmeliyiz ki, Mayo'nun bu ifadeleri, aynı zamanda çalışma konumuzun sınırlarının belirlenmesinde karşılaştığımız güçlükleri de ortaya koymaktadır.

Kamu hukukunda temsil kavramına ilişkin sorun, egemenliğin kaynağının tesbiti ve bu hakkı kullananların yetkilerinin sınırı noktasında düğümlenmektedir. Egemenlik kavramının belirlenmesi ise, hukuk biliminin uzun yıllardır uğraşa geldiği en çetin konulardan biri olmuş; buna rağmen siyasal temsil konusuna ilişkin sorun, kesin bir çözüme kavuşmamıştır.²

Genel temsil konusunun çok sayıda değişik ve karmaşık kavramları ifade etmesi sebebiyle, çalışmamızı üç temel noktada sınırlandırmaya çalıştık:

Birinci olarak, siyasal temsil ve temsili demokrasinin dayanakları çerçevesinde emredici vekalet ve yeni temsil(temsili vekalet) anlayışlarına yer verilmiştir. Ayrıca temsili demokrasinin İngiltere ve Fransa'daki gelişimi de ele alınmıştır.

İkinci olarak, siyasal partilerin ortaya çıkışının temsil anlayışına etkisi ve bu çerçevede liberal, radikal, kollektivist temsil teorilerinin siyasal partilere bakış açısı incelenmiştir.

Üçüncü olarak ise, siyasal partilerin hukuk alanında tanındığı rejimlerde, bize göre olması gereken temsil anlayışı ve buna yönelik düzenlemelerin içeriğinde bulunması gereken hususlar belirlenmeye çalışılmıştır.

---

¹ Henry Mayo, Demokratik Teoriye Giriş, Çev.: Emre Kongar, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. No:6, Ankara, 1964, s.80.

² Fahir Armaoğlu, Seçim Sistemleri, A.Ü.S.B.F. yay.,No:34-16, Ankara,1953, s. 8.

İşte yukarıda ortaya koyduğumuz çerçevede, Türkiye'de benimsenen temsil anlayışının niteliği ve temsil kurumu ele alınmıştır. Milletvekillerinin parti değiştirmesinin sebep olduğu siyasi gelişmeler göz önünde bulundurularak temsilcilerin konumu değerlendirilmiştir.

Sınırlarını çizdiğimiz konular dışındaki temsil anlayışına ilişkin tartışmalara ve günümüzde ortaya çıkan temsili nitelik taşıyan aktörlerin(sivil toplum örgütleri, mesleki kuruluşlar veya baskı grupları) temsil anlayışına olan etkisine ise çok kısa yer verilmiştir. Çünkü çalışmamız, esas olarak siyasi partilerin temsil anlayışına etkisi ve bu çerçevede temsilcilerin konumunun belirlenmesi noktasında yoğunlaşmaktadır.

Çağdaş demokrasiler artık halkın iktidarı doğrudan ya da dolaylı olarak serbestçe etkileyebildiği rejimler haline dönüşmüşlerdir. Bu değişimde, siyasi partiler önemli bir role sahiptir. Günümüzde artık, siyasi partilerin bulunmadığı bir demokrasi düşünülemez. Oy hakkının genelleşmesiyle birlikte seçmenlerin, yönetici kadroların belirlenmesindeki artmış, aynı görüş ve düşünceleri paylaşan insanların biraraya gelerek örgütlü hareket etme ve yönetimde söz sahibi olma istekleri, siyasi partileri ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'de temsili demokrasi uygulaması, Batıdaki gelişimine kıyasla uzun bir geçmişe sahip değildir. Cumhuriyet sonrası anayasalar incelendiğinde, hakim olan yönetim anlayışının, milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu temsili rejim paralelinde olduğu görülmektedir.

Türk siyasal hayatında 1960-1980 yılları arası yaşanan bunahımlar, zaman zaman demokratik siyasal sistemin kesintisine sebep olmuştur. Siyasal partilerin tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edememesi, ideolojik kutuplaşmanın artması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasal yaşama müdahalesi, 1960-1980 arası dönemin belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belirtilen dönem içerisinde hiçbir partinin hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edememesi, demokratik ilkelerle bağdaşmayan birtakım uygulamalara neden olmuştur. Partilerin hükümet kurabilmek için, milletvekili transferi yoluna gitmesi, bu dönemde çok sık rastlanan olaylardır. Milletvekillerinin parti değiştirmesinin 1960-1980 yılları arasında

büyük bir etkiye sahip olması nedeniyle, çalışmamızda yalnız bu dönem esas alınmıştır.

Cumhuriyet sonrası Türk anayasalarında yer alan temsil anlayışı çerçevesinde, seçmen-temsilci ilişkilerini ele aldığımız bu araştırmada, siyasi temsil konusunda yasalarda ve uygulamalarda karşılaşılan çelişkilerin belirlenmesine çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİK REJİMLERDE TEMSİL ANLAYIŞI

SEÇMEN - TEMSİLCİ İLİŞKİLERİ VE SİYASAL PARTİLER

I- DEMOKRASİ VE TEMSİL

A- Genel Olarak Demokrasi Kavramı

M.Ö. 500'lü yılları, günümüz modern dünyasına bağlayan zaman dilimi: Aynı zamanda özgürlüğü, eşitliği, adaleti arayan insanoğlunun özgün buluşlarından biri olan " Demokrasi " nin evrimleşerek şekillendiği bir sürecide bünyesinde barındırır. Eski Atina düşünürlerinin temelini attığı ve yine eski Atina da ilk uygulamasını gördüğümüz demokrasi, günümüzde çok farklı bir konuma ulaşmıştır. Yaklaşık 2500 yıllık bir geçmişe sahip olan demokrasi kavramının tanımlanmasında herkesin tam bir fikir birliği içinde olduğunu söyleyemeyiz. Bunun temelinde de, özellikle 18. yy sonlarındaki gelişmelerden sonra ortaya çıkan birbirinden oldukça farklı demokrasi anlayışı ve uygulamaları yatmaktadır.

Demokrasi kavramı konusunda U.N.E.S.C.O. 'nun " Temel kavramların felsefe yönünden tahlili komitesi" nce 1949 yılında hazırlanan bir rapora göre: Üç nokta üzerinde bir belirleme yapılmıştır.³

---

³ Bülent Nuri Esen, Anayasa Hukuku, Ankara, 1970, s. 320.

i - Demokrasi fikrine şekil vermede kullanılan müesseselerde ve metodlarda belirsizlik görülmektedir.

ii - Demokrasi kelimesinin rasgele kullanım nedenini anlatan ölçümler manevi niteliktedir. Belli bir anlamın aldatıcı olabileceği ihtimal içindedir.

iii- Hiç kimse demokrasiye karşı çıkmamaktadır. Demokrasi, siyasi ve sosyal örgütleniş sistemlerinin ideal tanımı diye gösterilmektedir.

Demokrasi kelimesi aslında latince bir kelimedir ve "Demos" "Halk" ile "Kratos" "Egemenlik-İktidar" köklerinden meydana gelmiştir; bu şekliyle "Halkın Egemenliği", "Halkın Hükümet etmesi" ve daha başka bir deyimle "Halkın kendi kendisini" idare etmesi manasını taşır.⁴

Başlangıçta demokrasiyi "iyi" hükümet veya "iyi" siyasi sistem gibi ideal terimlerle tarife başlamak ve onu idealimizle sonuçlandırmak terimin bütün tecrübi ve tatbiki muhtevasını ihmal etmek demektir.⁵ Demokrasi kavramı soyut şekliyle geleceğe ilişkin bir mana taşır ve insanlığın ancak nihai olgunluğu ile erişebileceği kabul olunan ve bugün için ideal sayılabilecek olan halin ifadesidir. İşte bu soyut tanımlama dolayısıyla ki bugün birbirine zıt görülen çeşitli anlayış ve rejimler "Demokrasi" adı altında ortaya çıkabilmektedir.⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi günümüzde herkesin üzerinde tam olarak uzlaştığı net bir demokrasi tanımı bulamıyoruz. Giavonni Sartori "Demokrasi Kuramı" adlı eserinde demokrasiyi tanımlama sorununu değerlendirirken, tanımın içeriğinde biri "açıklayıcı" diğeri "yol gösterici" olmak üzere iki ögenin beraber bulunması ve bu iki ögenin birbirine karıştırılmaması gerektiğini savunmaktadır. Yine ona göre ideal demokrasi anlayışı ile uygulamadaki demokrasi anlayışı arasındaki ayırım iyi belirlenmelidir.⁷ Farklı bakış açıları altında yapılan demokrasi tanımları göz önüne alındığında böyle bir yaklaşımın, yapılacak tanımın zemininin belirlenmesi bakımından olumlu bir katkısının olacağı inancındayız.

---

⁴ İhsan Arsel, Anayasa Hukuku; Demokrasi, Ankara, 1964, s. 51.

⁵ Henry Mayo, a.g.e., s. 26.

⁶ İlhan Arsel, a.g.e., s. 50.

⁷ Giavonni Sartori, Demokrasi Kavramı, Çev.: Deniz Baykal, Ankara, Siyasi İlimler Türk Derneği Yay. no. 23, 1977, s. 2.

1- Çeşitli Demokrasi Tanımları

Üzerinde en çok tartışılan fakat aynı fikir düzeyindeki insanlar arasında bile en az görüş birliğine sahip olan demokrasi kavramı için yapılan tanımlardan bazıları şöyledir.

Abraham Lincoln'a göre demokrasi; "Halkın, halk için halk tarafından yönetimidir."⁸

Joseph A. Schumpeter'in demokrasi tanımı ise şöyle: "Kişilerin politik kararlara varmak üzere, halkın oyu için rekabetli bir mücadele sonucu karar almak iktidarını kazandıkları bir müessese sistemidir."⁹

H. G. Wells'e göre demokrasi "İktidarın azınlıktan çoğunluğa devri gayesini değil, yeryüzünden tamamiyle kaldırılması hedefini güder."¹⁰

Diğer bir tanıma göre demokrasi, siyasi iktidarın fert hürriyetleri esasiyle sınırlandırıldığı bir rejimdir.¹¹

Günümüz temsil anlayışını da içine alan bir demokrasi tanımı da şöyledir: Demokrasi, üstün iktidarın halkta bulunduğu veya halk tarafından doğrudan ya da özgür bir seçim sistemi içinde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı halk tarafından yönetimdir.¹²

Stalin, Hitler, Mussolini yarattıkları rejimlere gerçek demokrasi adını vermişler ve uyguladıkları rejimin en iyi demokrasi biçimi olduğunu savunmuşlardır. Görülüyor ki, totaliter olmayan her türlü rejimle bağdaştırmak ve hatta totaliter rejimleri dahi "Demokrasi" adı altında tarif etmek ve diktatorya rejimlerini demokrasi kisvesine bürüme mümkün olabilmektedir.¹³

---

⁸ Esat Çam, Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul, Der Yay., 1990, s. 351.

⁹ Toktamış Ateş, Demokrasi, 4.b, Ankara, Ümit Yay., 1994, s. 123.

¹⁰ İlhan Arsel, a.g.e., s. 47.

¹¹ A.e.

¹² Levent Köker, Demokrasi Nedir?, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1991, s.9.

¹³ İlhan Arsel, a.g.e., s. 48.

Yukarıda verdiğimiz farklı demokrasi tanımları, demokrasi hakkında ortak bir yargıya varmanın güçlüklerini ortaya koymaktadır. Belirtmeliyiz ki "Demokrasi" her zaman için kendisine taraftar bulmuş değildir. Zaman içerisinde demokrasi aleyhinde görüş belirten düşünürler de olmuştur.¹⁴

2- Günümüzde Demokrasi Kavramının Anlamı ve Demokrasi İlkeleri

Özgürlük ve demokrasi çoğu kez birbirlerinin yerine geçecek biçimde kullanılmışlardır ama bu ikisi eş anlamlı değildir. Gerçekten de demokrasi özgürlüğe ilişkin bir fikirler ve ilkeler kümesidir. Ama aynı zamanda uzun ve çoğu kez dolambaçlı bir tarih boyunca biçimlenmiş bir uygulamalar ve usuller kümesini de içinde barındırmaktadır. Kısacası demokrasi özgürlüğün kurumsallaşmasıdır.¹⁵

Bugün için demokrasi tabirinin yöneldiği bir hedef bir gaye vardır ki o da mutlak hürriyet haline erişmek, hiç olmazsa yaklaşımdır. Ne tarzda tarif edilirse edilsin, demokrasinin hedefi işte bu gerçek hürriyet halidir.¹⁶

Fikir adamları ve yazarlar demokratik bir yönetimden söz edilebilmesi için bir dizi ilkeler ileri sürmüşlerdir. Genelde büyük çoğunluğun üzerinde uzlaştıkları ve genel kabul görmüş demokrasi ilkelerini başlıklar halinde vermeyi uygun gördük.

Yazarlar bir yönetimin demokratik olabilmesi için aşağıda belirtilen ilkelerin eksiksiz olması gerektiğini savunurlar.

- Halk egemenliği,
- Hükümetin, yönetilenlerin rızasına dayanması,
- Çoğunluğun yönetimi,
- Azınlık hakları,
- Temel insan haklarının güvence altında olması,
- Özgür ve adil seçimler,

---

¹⁴ Bu konuda bkz., H. Mayo, a.g.e., s.20-22, 237,238; İ. Arsel, s.50 vd.

¹⁵ Levent Köker, a.g.e., s. 9.

¹⁶ İlhan Arsel, a.g.e., s.54.

- Kanun önünde eşitlik,
- Davaların hukuki usullere göre görülmesi,
- Hükümetin anayasa ile sınırlandırılması,
- Toplumsal, ekonomik ve siyasal çoğulculuk,
- Hoşgörü, pragmatizm, işbirliği ve uzlaşma değerlerinin benimsenmesi,

B - TEMSİL KAVRAMI VE SİYASİ TEMSİL

1 - Genel Olarak Temsil Kavramı

"Temsil, kavram olarak batı dillerinde ve özellikle Latince'de kullanıldığı anlamı ile daha önce var olmayan bir şeyi ortaya çıkarmak veya bir soyutlamanın bir nesne içerisinde vücut bulması demektir."¹⁷ Bu tanımın dışında genel olarak temsili, bir olguyu, bir şeyi, belirgin özellikleriyle yansıtmaya, betimleme, singleme olarak da tarif edebiliriz.

Temsilin, hukuki açıdan ele alınışı, öncelikle özel hukukta görülmektedir. Kamu hukuku alanına geçişi de buradan olmuştur. Özel hukukta düzenlenen temsilin mahiyeti şöyledir: Temsilci olarak tayin edilen kişinin, ortaya koyduğu irade, temsil edilenden çıkmış gibi, aynı değerde ve aynı hukuki sonuçları doğuracaktır.¹⁸

Vekalet ilişkisi olarak adlandırılan bu ilişkide, temsilcinin (vekilin) temsilci sıfatını kazanması, müvekkilin sınırlarını çizdiği çerçevede, temsilcinin yaptığı tasarruflar ve ortaya çıkan hukuki sonuçlar, temsil yetkisini vereni, kendisi tarafından bizzat yapılmış gibi bağlar. Türk Hukuku'nda vekalet dayalı temsil ilişkisi, Borçlar Kanunu'nun "386, 388, 389, 392 ve 396." maddelerinde düzenlenmiştir.

J. S. Mill, özel hukuk alanında görülen vekalet ilişkisinin siyasal alanda, topluma ait olan egemenlik hakkının, toplum adına hareket etmesi

---

¹⁷ Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay (Der.), Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, 1.b, Beta Yay., İstanbul, 1986, s. 313.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 8.

için yine toplum tarafından seçilen kimselerce kullanılması durumunda ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁹

Toplumsal yaşamşartlarının zaman içerisindeki değişimi, egemenliğin kaynağını halkta gören, demokratik yönetim anlayışının uygulanmasında da değişikliklere sebep olmuştur. " Doğrudan Demokrasi " uygulamasının günümüzde temsili bir karaktere dönüşmesi pratik ihtiyaçların bir sonucudur. "Temsili Demokrasi" veya "Temsili Rejim" olarak nitelenen bu demokrasi uygulamasında, egemenlik, halk tarafından seçilmiş temsilciler aracılığı ile kullanılmaktadır.

Günümüzde, demokrasinin uygulanabilmesinin ancak temsil rejimle mümkün olabileceği ortaya konulmakla birlikte, bütün halkın yahut büyük bir kısmının en son kontrol iktidarını zaman zaman seçmiş olduğu milletvekilleri aracılığı ile kullanması yolu, beraberinde bir hukuki dayanağı gerekli kılmaktadır. Bu konuda ortaya konulan görüş ve düşünceler temsil edilen ile temsil eden arasındaki ilişkiyi "Temsil Teorisi" ile açıklamaktadır; fakat "Temsil Teorisi" çerçevesinde yapılan bu açıklamalar, temsilin nitelik ve kapsamına kesinlik kazandıramamaktadır. Kamu hukukundaki temsil meselesi, egemenliğin kaynağının tesbiti ve bu hakkı kullananların yetkilerinin sınırı noktasında düğümlenmektedir. Egemenlik kavramının mahiyetinin belirlenmesi, hukuk biliminin uzun yıllardan bu zamana uğraşageldiği en çetin konulardan biri olmuş; buna rağmen siyasi temsil konusuna ilişkin sorun kesin bir çözüme kavuşturulamamıştır.²⁰

"Her temsil teorisi, şu sorularla ilgili bir değer ve inançlar kümesi teşkil eder: "Toplumun, tüm olarak nasıl temsil edilmesi gerekir? Milleti meydana getiren çeşitli unsurların özel menfaatlerine karşılık- milli menfaati kim veya ne temsil edecektir."²¹ Temsil teorileri , tarihsel gelişimlerini de içine alan, "Monarşik", "Oligarşik", "Liberal", "Radikal" ve "Kollektivist" olmak üzere beş başlık altında incelenmektedir. Bunlardan

---

¹⁹ J. Stuart Mill, Utilitarianism, Liberty and Representative Government, London, 1944, s. 226.

²⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 8-9.

²¹ Samuel H. Beer, "The Representation of interests in British Government Historical Background", Amerikan Political Science Review 51, (September 1957, s.613,614)'den aktaran Ergun Özbudun, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, A.Ü.H.F. Yay. No:235, Ankara, 1968, s. 166.

özellikle "Liberal", "Radikal" ve "Kollektivist" temsil anlayışları "Temsil Teorileri ve Siyasi Partiler" başlığı altında incelenecektir.

2 - Siyasi Temsil ve Temsil İşlevi

"Modern anlamda kullanılmaya başlandığı andan itibaren siyasal temsil yürütme hak ve yetkisine sahip gerçek bir kişi ile bu yetkiyi onun yokluğunda kullanma izin ve hakkı kendisine gerçek kişi tarafından verilmiş, ' yapay ' kişi arasındaki bir ilişkidir. Bu anlamda temsil, bir yetki tescili işleminden kaynaklanır. Siyasi temsil ilişkisi yalnızca gerçek kişi ile temsilci arasındaki bir ilişki olmayıp aynı zamanda bir grubun, sınıfın veya bir fikrin savunulmasında içerir."²²

Yukarıda verilen temsil tanımı, niteliği itibariyle, özel hukukta görülen vekalet sözleşmesi ile bir paralellik göstermektedir. Temsilci, temsil yetkisini kullanırken bu yetkiyi verenlerin isteklerinden bağımsız hareket edemeyeceği önyargısını içerir. Temsili demokrasinin tarihsel gelişimi²³ incelendiğinde, "siyasal temsil" in geçirdiği evrim, toplumsal zorunlulukların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Siyasal temsil ilişkisinin, temsilin kaynağını tekil bir bireyin, grubun veya çıkarın oluşturup oluşturmadığına, temsile konu olan kişisel gruba ait veya genel çıkarın içeriğinin nesnel veya öznel olarak tanımlanıp tanımlanmadığına göre farklı kapsamlarda algılandığı göze çarpmaktadır.²⁴

Siyasal temsil konusunda temsilcinin konumunun net bir şekilde belirlenebilmesi, temsil kavramının nasıl algılandığı veya temsil kavramına ne anlam yüklendiği ile ilişkilidir. Şöyle ki, temsilcinin seçimi, kendisinin bağlı kalmayı kabul etmiş olduğu bir programın onaylanması mı demektir; yoksa karakteri, fikirleri, iyi niyeti sebebiyle kendisine bir otorite tanınması mıdır?²⁵ İşte bu iki soruya verilecek cevap, temsilcinin konumunun, yetkisinin ve hareket alanının tespiti yanında, siyasal temsil konusunda karşılaşılan çelişkilerin kaynağının belirlenebilmesine de yardımcı olacaktır.

---

²² Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sanbay , a.g.e., s. 313-314.

²³ Temsili demokrasinin tarihsel gelişimi s.24 'de ele alınmıştır.

²⁴ Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, a.g.e., s.314.

²⁵ B. N. Esen, a.g.e., s.478.

Şayet temsil yetkisi, bir program onaylanması olarak yorumlanacak olursa, bu durumda temsilcilik sıfatının kazanılması, uygulanacak programa bağlı olacağından, temsilci, bu programın gerektirdiği davranış kalıplarının dışına çıkamaz. Temsilci, temsil yetkisini kazanmakla birlikte, kendisine dışına çıkamayacağı bir "emir" verilmiş demektir. Onaylanan program, temsil yetkisini verenin uygulanmasını istediği bir "direktif" niteliğini taşır. Bu durumda temsilciliğin devamı direktife uyulmasına bağlıdır. Temsilci direktiften ayrıldığı gün temsilcilik sıfatını kaybeder. Programın onaylanması ile birlikte temsilciye sınırları çizilmiş belli bir husus için "vekalet" verilmiştir. Temsilci yetkisini belirlenen gayelerin gerçekleştirilmesi için kullanır. Bu anlayışta temsilci, önceden seçmenler tarafından öngörülen bir programın uygulayıcısı olması için yetkilendirilmiştir. Bu noktada temsilcinin konumu "aracı" olmayı içerir. Bu biçim temsil, "delegasyon" olarak da tanımlanır. Burada temsilci delege sıfatı kazanır.²⁶

Temsilcinin seçimi, ikinci durumda yani karakteri, fikirleri, iyi niyeti sebebiyle kendisine bir otorite tanınması olarak yorumlandığında "seçilenin" konumu, birinci durumdaki ilişkiden oldukça farklı bir hal alır. Seçilenin hukuki konumunun belirlenmesinde kullandığımız "delege"- "temsilci" ayrımında, seçilen, ikinci durumda "temsilci" sıfatını alacaktır. Çünkü adayın seçilmesi, bir programın uygulayıcısı olma ön şartına bağlı değildir. Seçilme, adayın tamamen kişisel yeteneklerine ve ona duyulan güvene bağlıdır. Adayın seçiminde kişisel yetenek ve becerinin göz önünde bulundurulması, seçilecek adaya aynı zamanda bir bağımsızlık tanınmasını da gerekli kılar. Seçilen kişinin "temsilci" sıfatını kazanması, ona vereceği kararlarda seçmenlerinin görüş ve düşüncelerini değil, kendi düşüncelerini esas alması hakkını verir.

Kuramsal olarak, temsilin kaynağı ve sonuçları, temsilcinin konumunun bir programın onaylanmasına mı, yoksa kişisel yeterliliğine mi bağlı olduğu ve bu ilişkinin ortaya çıkarabileceği sonuçlar net olarak belirlenebilmekle birlikte pratikte seçmen-temsilci arasındaki ilişkiler ve ortaya çıkan sonuçlar, teorinin belirlediği standartlara uymamaktadır.

---

²⁶ B. N. Esen, a.g.e., s.478, 479.

Siyasal temsil anlayışı ve seçmen-seçilen arasındaki ilişkiler, siyasi rejimden rejime farklılık gösterdiği gibi, aynı yasama sistemi içindeki üyeler arasında bile farklı biçimde yorumlandığı göze çarpmaktadır.²⁷ Bu farklılıkları, siyasi temsil kavramının niteliğinin ve kapsamının farklı algılanışına bağlayabiliriz. Bu algılama farklılıklarına etki eden etmenleri genel olarak, toplumun demokrasi kültürü, siyasi rejimin karakteri, toplumsal gelişmişlik düzeyi, bireylerin eğitim düzeyi ve topluma hakim olan gelenekler biçiminde sıralayabiliriz.

Temsil teorisine ilişkin olarak ortaya atılan birbirinden oldukça farklı görüşler nedeniyle temsil kavramı, içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu konuda son olarak, Henry Mayo'nun görüşlerine yer vermek yerinde olacaktır. Mayo bu konuda, "temsilci kelimesinin tedricen kaldırılıp, onun yerine 'congressman', 'parlamento üyesi', 'senatör' gibi kelimelerin kullanılmasını" önermektedir ve böyle bir yaklaşımın siyasi teoriye büyük katkısının olacağını savunmaktadır. Mayo'ya göre, "demokratik teori temsil teorisinden pek az şey kazanmaktadır." O na göre teori şu şekilde ifade edilebilir: "Yasama organı üyeleri veya karar verenler, güdülen amme siyasetlerini yapmaya yetkilidirler ve serbest seçimlerle popüler kontrole tabidirler. Güdülen siyaseti yaratanların karşılaştıkları zorluklar, uygulama alanında ve demokratik siyaseti temsil kuramı içindeki metafizik veya mantıki zorluklarla karıştırmak gereksizdir."²⁸

II- TEMSİLİ DEMOKRASİ

A- Temsili Demokrasinin İlkeleri

Eski Yunan sitelerinde ilk uygulamalarını gördüğümüz "doğrudan demokrasi" anlayışı, yaklaşık iki bin yıllık bir aradan sonra, toplumsal koşulların değişmesiyle birlikte yerini "temsili demokrasi" uygulamalarına bırakmıştır. Günümüzde ise, koşulların elverdiği ölçüde halkın yönetimde belirgin söz sahipliğinin ön plana çıktığı "yarı doğrudan demokrasi" ve "yarı temsili demokrasi" uygulamalarının yaygınlaştığını görüyoruz.

Demokrasi, egemenlik kudretinin halka ait olduğunu ileri süren siyasi düşüncedir. İşte bu egemenlik kudretini halkın aracısız, direkt kullandığı

---

²⁷ E. Kalaycıoğlu-A. Y. Sarıbay, a.ge., s.314.

²⁸ H. Mayo, a.g.e., s.86.

sistem doğrudan demokrasi adını alırken; halkın seçtiği temsilciler aracılığı ile egemenliğin kullanıldığı rejime temsili demokrasi denilmektedir. Ancak, bir rejimin "temsili" olarak nitelenmesi, o rejimin demokratik olduğunu göstermez. Bir rejimin temsili demokrasi olarak tanımlanabilmesi için belli birtakım ilkelere sahip olması gerekir. Bu ilkeleri sırasıyla,

- Temsilcilerin halk tarafından denetlenebilmesi,
- Siyasi eşitlik,
- Halk denetiminin etkinliği,
- Bir konuda oybirliğinin olmadığı durumlarda çoğunluğun kararının geçerli olması,

olmak üzere dört grupta toplayabiliriz.²⁹

Temsilcilerin Halk Tarafından Denetlenebilmesi: Temsili rejimde, temsilcilerin kontrolü, seçimler vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Egemenliğin sahibi olan halkın, bu egemenliği temsilciler aracılığıyla kullandığı rejimlerde, sahip olduğu oy hakkıyla temsilcilerin kim olacağına karar verebilmesi, temsilcileri halkın denetimi altına sokmaktadır.³⁰ Temsili rejimde seçimler, temsilcilerin denetiminde kullanılan tek yol değildir. Seçimlerin yanında siyasi otoriteyi eleştiren kişiler, baskı ve menfaat grupları vasıtalı denetimi sağlayan araçlardır. Fakat bunların içinde sonuçları itibariyle seçimler en etkili yoldur.

Siyasi Eşitlik: "Eşitlik", öncelikle kanun önünde eşitlik olarak ortaya çıkmıştır. Bunu "siyasi eşitlik" kavramı takip etmiştir. Siyasi eşitlik, seçme-seçilebilme hakkını ve bu hakkın kullanılmasına ilişkin bir anlam taşır. "Tek adam-tek oy" sözüyle özetlenebilen genel oy ilkesinin yaygınlaşması, siyasi eşitlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu yoldaki gelişmeler aniden olmamış, geniş zaman dilimine yayılmıştır. Büyük kitlelerin toplumun yönetimine katılma istekleri, beraberinde siyasi eşitlik fikrini getirmiştir.

---

²⁹ A.e., s.51-59.

³⁰ Karl Friedrich, Constitutional Democracy and Government, New York, 1950, s.267-268.

Hukuki eşitlik, siyasi eşitlikten sonra bugün artık gerçekleştirilmeye çalışılan eşitlik, sosyal ve ekonomik eşitliktir. ³¹

Tek başına, oy verme eşitliğinin varlığı bir sistemin demokratik olduğunu göstermez. Uygulamada alternatif tercih imkanı olmayan rejimlerde bile genel oy'un yaygın olduğunu görüyoruz. Burada genel ve eşit oy hakkı, rejime veya sisteme meşruiyet kazandırma aracı olarak kullanılabilir. Bu nedenle eşit oy hakkı, demokrasinin gerekli fakat yeterli olmayan bir ilkesidir.

Halk Denetiminin Etkinliği: Halk denetiminin etkinliğinden söz edilebilmesi için, halkın sahip olduğu oy hakkıyla beğenmediği iktidarı değiştirme imkanının olması gerekir. Ancak bu durumda oy hakkının etkinliğinden söz edebiliriz. Seçmenlerin iktidardaki grup veya kişileri gerçekten değiştirme imkanına sahip olabilmeleri, ancak toplumda seçmenin oyunu alarak iktidara geçmek için yarışan en az iki grup veya adayın varlığı halinde mümkündür.

Seçmenin serbestçe oyunu kullanabilmesi ise, bu şekildeki bir rekabet ortamında kime oy vereceğini herhangi bir baskı veya tehdidin etkisi olmaksızın özgür iradesini çekinmeden açıklayabilmesiyle olur. Seçmenin kararının etkinliği, bu koşulların varlığı durumunda geçerli olur. Seçim, ancak siyasi hürriyetlerin olduğu ortamda formalite olmaktan çıkarak halkın denetim aracı haline gelir.

Çoğunluğun Üstünlüğü: Siyasi hürriyetler ve oy verme eşitliği, belli bir zaman için uygulanacak siyaseti belirleyecek, siyaset yaratmaya yetkili kılınan temsilcileri meydana getirir. Eşit oy vermeye dayanan bir seçim sisteminde, temsilcilerin belirlenmesi çoğunluğun tercihiyle olur. Seçmenlerin çoğunluğunun onayladığı temsilcilerin aldığı kararlar, sanki seçmenlerin çoğu tarafından alınmış gibi meşruiyet kazanır.

Demokrasi uygulamalarının temel prensiplerinden biri, çoğunluğun tercihinin geçerliliğidir. Ancak, bu konu teoride tartışma yaratmaktadır. Çoğunluğun iradesine tanınan üstünlük aleyhindeki görüşe göre, basiretsizce alınmış çoğunluk kararlarına karşı basiretli bir azınlığın veto hakkının olması gerekir. Böylece demokrasi ideal hükümete sahip olur.

---

³¹ Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, 7.b., Yetkin Yay., Ankara, 1993, s.11,12.

Fakat bu yaklaşımın uygulamada çıkaracağı problemlerin, rejimin sağlıklı işlemlerini engelleyeceği net olarak görülmektedir. Çoğunluğun kararlarının geçerli olması prensibi, azınlığa tahakküm etme anlamına gelmemelidir. Bu nedenle sistemin demokratik olmasını engelleyici uygulamaların giderilmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir.

Temsili demokrasi sisteminin ortaya çıkışından bugüne, genel oy'un kabulü ve örgütlenmiş siyasi partilerin doğuşu olmak üzere iki temel değişiklik geçirdiği gözlenmektedir.³² Bu temel değişikliklerden birincisi, demokratik katılım konusunda olumlu katkılar sağlamakla birlikte; ikincisi siyasi temsil konusunda yeni tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalara çağdaş temsil anlayışı başlığı altında yer verilmiştir.

B- Temsili Demokrasinin Dayanakları ve Egemenlik Teorisi

Halkın sahip olduğu egemenlik hakkını toplum tarafından seçilen temsilciler aracılığı ile kullandığı rejime temsili demokrasi adı verilmektedir. Fakat belirtmeliyiz ki, seçmen ile seçilen arasındaki ilişkinin anlamı, kapsamı ve niteliğinin belirlenmesinde bir dizi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Temsil kavramının ortaya çıkardığı bu güçlükleri genel olarak üç gruba ele alabiliriz:³³

1- Temsil kavramının anlamı ve kapsamı konusunda klasik siyasal düşünürler farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bu farklı düşünceleri kendi içinde beş gruba ayırabiliriz. Buna göre:

a.) Temsili bir yetki devri olarak gören düşünürlerce temsilci, temsil ettiği topluluk adına eylemlerde bulunur. Temsilcinin yaptıkları sanki temsil edilenler tarafından bizzat yapılmış gibidir. Dolayısıyla temsil eden ve edilenler aynı sorumluluğu paylaşırlar. Temsilcinin burada bir hareket serbestisi söz konusudur.

b.) Temsilcinin sorumluluk özelliğinin ön plana çıktığı ikinci görüşe göre ise, temsilci, temsil yetkisini aldığı seçmenlerin görüş ve düşünceleri

---

³² Maurice Duverger, Siyasal Rejimler, Çev.: Teoman Tunçdoğan, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s.15.

³³ İter Turan, Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, 3.b., Der Yay., İstanbul, 1986, s.169,173.

dışında hareket edemez. Temsil edilenlere karşı sorumluluk ise temsilcinin görevine temsil edilenler tarafından son verilebilmesiyle belli olur.

c.) Genel düzeyde, nispi temsil sistemi olarak karşımıza çıkan bu anlayışa göre, toplumun ırk, din, dil, yaş hatta cinsiyet gruplarının yanında siyasal tercihlerinin de tam olarak parlamentoda temsili öngörülmektedir. Bu anlayışta temsilciler, temsil ettikleri grubun özelliğini taşımalıdır. Burada temsilciler açısından bir mensubiyet ilişkisi vardır. Bu anlayışta esas olan nokta parlamentonun, toplumun içindeki farklılıkları nispi olarak yansıtmasıdır.

d.) Dördüncü temsil biçiminde ise, simgesel bir nitelik vardır. Buna göre temsilci kişiliğinde toplumun özlediği nitelikleri taşımalıdır. Örneğin, İngiliz Kraliçesi'nin İngiltere ve İngilizleri temsil etmesi, ancak bu yaklaşımla açıklanabilir.

e.) Temsilcinin eylemini göz önünde bulunduran son yaklaşıma göre ise, temsilci, temsil ettiği kitlenin çıkarlarını sağlıyorsa, temsil görevini yerine getirmektedir. Eylemsel olarak adlandırılan bu anlayışta, Temsilcinin bağımsızlığı söz konusudur.

2- Temsil konusunda karşılaşılan ikinci güçlük, kim ya da ne temsil edecektir sorusunda düşünülmektedir. Fakat bu konuda da fikir birliği yoktur. Temsilcilerin kendini seçen bireylerin temsilcisi olmasını öngören yaklaşımın yanında, mesleki grupların temsil edilmesini öngören korporatif anlayış ve çeşitli çıkar birliklerinin temsil edilmesini savunanlar da bulunmaktadır.

3- Son olarak, temsilci ile temsil edilen arasındaki ilişkinin niteliği ne olacaktır sorusu, temsil kavramının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Burada da iki farklı yaklaşım vardır. Temsilcinin konumunu "delege" olarak belirleyen yaklaşımın yanında temsilciyi "vasi" olarak gören bir anlayış da vardır.

Bu noktada günümüzde uygulanan temsili demokrasi anlayışının sağlam bir zemine oturtulabilmesi için dayanaklarının ve tarih içerisindeki gelişiminin incelenmesi gerekir. Genel olarak belirtmek gerekirse, önceleri "halk egemenliği" teorisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan "emredici vekalet" anlayışı daha sonraları yerini "milli egemenlik" teorisine dayanan

"yeni temsil" anlayışına bırakmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde halk egemenliği ve milli egemenlik teorilerini incelemeye çalıştık. Bunu takip eden bölümde ise, emredici vekalet ve yeni temsil anlayışlarının ortaya koyduğu teorik yapı, İngiltere ve Fransa'daki uygulama örnekleriyle desteklenmiştir.

Devletin üstün emretme ayrıcalığı olarak tanımlayabileceğimiz egemenlik kavramı, yönetenlerin sahip oldukları yönetme gücünün kaynağının belirlenmesi açısından, anayasa hukukunun en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. Egemenliğin kaynağını inceleyen düşünürlerin başlıca iki kuram etrafında toplandıklarını görüyoruz. Bunlardan en eski olanı, egemenliğin kaynağını Tanrı'da gören teokratik kuramdır ki, buna göre yönetenler yönetme hakkını Tanrı'dan alır.³⁴

Bu görüş, Tanrı'nın hükümdarı belirlemesi bakımından ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, tabiatüstü İlahi Hukuk Doktrini'dir. Bu görüşe göre, Tanrı, toplum düzeni ve onun korunması amacıyla iktidarı yaratırken aynı zamanda bu iktidarı kullanacak olanı da belirler. Providansiyel İlahi Hukuk Doktrini olarak anılan ikinci görüş ise, iktidarın kaynağının ilahi olduğunu fakat, iktidarı kullanan hükümdarın ya da hanedanın doğrudan Tanrı tarafından seçilmediğini savunur.³⁵ Ortaçağ düşünürlerinden Aquino'lu Thomas, iktidar fikrinin esas olarak Tanrı'dan kaynaklandığını fakat, bu iktidarın elde edilmesinin ve kullanılmasının Tanrı'nın dışında kaldığını ileri sürmüştür.³⁶ Bu noktada şunu belirtmeliyiz ki, Tabiatüstü İlahi Hukuk teorisi egemenliğin halka ya da millete ait olması görüşüyle bağdaştırılamadığı halde Providansiyel İlahi Hukuk teorisi belli bir ölçüde bağdaştırılabilmektedir.³⁷

Egemenliğin kaynağını inceleyen düşünürler tarafından ortaya konulan ikinci görüş, "Demokratik Kuram" başlığı altında ele alınmıştır. Ortaçağ düşünürlerince ileri sürülen iktidarın kaynağının ilahi güçten yani

---

³⁴ Şeref Gözübüyük, Anayasa Hukuku, 4.b., Turhan Kitabevi, Ankara, 1993, s.55.

³⁵ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, 2.b., Beta Yay., İstanbul, 1991, s.85,87.

³⁶ İlhan Akın, Kamu Hukuku, 5.b., Beta Yay., İstanbul, 1987, s.57.

³⁷ E. Teziç, a.g.e., s.85.

gökten yere, monarktan topluma indirilmesi görüşü 18. yüzyıl "Aydınlanma Felsefesi" ile akli bir temele oturtulmuştur.³⁸

Egemenliğin kaynağının "halk" olduğunu ileri süren Demokratik Kuram'a göre, yönetenlere yönetme hakkını veren Tanrı değil, toplumun kendisidir. Bu kuram içerisinde biri "halk egemenliği", diğeri "ulusal egemenlik" olmak üzere iki anlayış ortaya çıkmıştır.

1- Halk Egemenliği

Halk egemenliği fikri temelde Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" nazariyesine dayanmaktadır. J.J. Rousseau "halk egemenliği"nin kurucusu değilse bile ona son şeklini veren, uygulama alanındaki kesinliğini sağlayan düşündürdür.³⁹

Rousseau, insanların toplum haline gelmeden önce, doğal yaşama döneminde bulduklarını savunmaktadır. Ona göre doğal yaşama halinde yaşayan insan mutlu bir insandır. Mantıksız ve duygusuz olarak nitelediği ilk insanın gelişimini de rastlantılara bağlamaktadır. Rousseau'ya göre rastlantılar sonucu ortaya çıkan gelişme önce eşitsizliği ortaya çıkarmış, sonra da kişisel bağımsızlık alanını daraltmıştır. Teknik ilerleme yüzünden mutlu doğal yaşama döneminden kargaşa dönemine giren insanoğlu kendisini korumak için çareyi benzerleriyle birleşmekte bulur. Artık yaşaması güçlerin birleşmesine ve tek elden yönetilmesine bağlıdır. Güçlerin birleştirilmesiyle ortaya çıkan üstün güç insanların canını, malını koruması yanında doğal yaşama halindeki insanoğlunun bağımsızlığını da sağlayacaktır. Bu isteklerin yerine getirilmesi "Toplum Sözleşmesi" ile yani fert fert bütün hakların topluma aktarılması ile olacaktır. Rousseau, egemenliği, genel isteğin uygulanması olarak tanımlamaktadır. Fert fert herkesin sahip olduğu iktidarı, üstün güce aktarması sonucu toplumun egemenliği ortaya çıkar. O'na göre egemenliğin meşruluğu da genel iradeye bağlıdır.⁴⁰

Yukarıda kısaca belirtildiği gibi, Rousseau'nun "Halk Egemenliği" fikri, "Toplum Sözleşmesi" nazariyesine dayanmaktadır. Bu varsayıma

---

³⁸ A.e., s.89.

³⁹ Murat Sarıca, Fransa ve İngiltere'de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş, İ.Ü.H.F. Yay. No:318, İstanbul, 1969, s.88.

⁴⁰ İ. Akın, a.g.e., s.158, 162.

göre, doğal yaşama halinden toplum haline geçerken yapılan sözleşme neticesinde insanlar sahip buldukları bütün hak ve hürriyetleri topluluk lehine terk etmişlerdir.

Rousseau'nun ortaya koyduğu halk egemenliği anlayışının özellikleri ve doğurduğu sonuçları şöyle özetlenebilir: Bütün gücünü ve varlığını toplumdaki egemenliğin birinci özelliği, "bırakılmazlığı"dır. Buna göre, kaynağı halka ait olan egemenlik, temsilciler vasıtası ile kullanılamaz. Temsilcilere devredilen egemenlik, halkın hakimiyetini ortadan kaldırır ve halk, halk olmaktan çıkar. Rousseau'ya göre milletvekilleri ancak halkın karar verebilmesi için hazırlık yaparlar, kendileri bir karar bildiremezler. Milletvekillerinin yaptığı bütün işlemler halkın onayına bağlıdır. Bu durumda milletvekilleri halkın temsilcileri değil, görevlileridir.⁴¹

Toplum sözleşmesinin amacı olan doğal yaşama dönemindeki özgürlüğün temini isteğinin, egemenliğin halka ait olması ile mümkün olabileceğini savunan Rousseau, "Avam Kamarası'na gidecek olan temsilcileri seçmekle yetinen İngiliz halkı, kendini hür sanmakla yanılıya düşmektedir." sözleri ile toplum sözleşmesinin amacı olan özgürlüğün, egemenliğin temsilcilere devredilmesi halinde ortadan kalkacağı savıyla temsil anlayışına karşı çıkmaktadır. Rousseau'nun temsil konusundaki düşünceleri temel fikir aynı kalmakla birlikte, kendi içinde birtakım farklılıklar göstermektedir. "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde doğrudan doğruya demokrasiyi savunurken, daha sonra yayınladığı "Polonya Hükümeti Hakkında Düşünceler" adlı eserinde "emredici vekalet" bağlı kalmak şartı ile vekillerin kanunları onaylayabileceğini kabul ettiğini görüyoruz. Böylece Rousseau, "Halk Egemenliği" görüşünün, uygulama alanında çeşitli şekiller alabileceğini ortaya koymuş olmaktadır.⁴²

Rousseau'nun temsil anlayışı aleyhindeki görüşleri, temelde hürriyet fikrine bağlıdır. O'na göre "insan iradesinin temsil edilmesi mümkün değildir. Çünkü ferdin gelecekteki isteklerini şimdiden başkalarının iradesine bırakması, hürriyetini ortadan kaldırır; iktidardan hissesine düşenin elinden çıkmasına yol açar. Onun içindir ki, temsili sistemde hürriyetten söz etmeye imkan yoktur."⁴³

---

41 Yahya Zabunoğlu, Devlet Kudretinin Sınırlanması, Ankara, 1963, s.62.

42 M. Sarıca, a.g.e., s.141.

43 Y. Zabunoğlu, a.g.e., s.62 vd.

"Halk Egemenliği"nin bir sonucu olarak ortaya çıkan "Emredici Vekalet" anlayışına ilişkin görüşler ileriki bölümde daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacağı için bu bölümde emredici vekalet konusuna değinilmemiştir.

Egemenliğin ikinci özelliği "bölünmezliği"dir. Toplum Sözleşmesi ile ortaya çıkan egemenlik, genel iradeyi temsil ettiği için bölünmesi düşünülemez. Bölündüğü an genelliğini yitirir ve özel irade olur. Bu mantık içerisinde Rousseau kuvvetler ayrılığı prensibini benimsemez.⁴⁴

Egemenliğin nc özelliği "yanılmazlığı"dır. Rousseau bu düşüncesini şöyle formüle eder: "zel iradelerin toplamı olan genel iradenin amacı, ortak yararlanmayı sağlamaktır. Özel iradelere bağlı özel yararlanmalar, karşılıklı olarak birbirini yok edince geriye genel irade ve ortak yararlar kalır. İşte doğru olan, yanılmayan, kamu yararına işleyen de budur. Rousseau bu sebeple her yurttaşa kendi görüşünü açıklama hakkının verilmesini savunur.⁴⁵

Egemenliğin dördüncü özelliği "mutlak" oluşudur. Buna göre, kaynağı toplum olan herşeyden ve herkesten üstün mutlak egemen kuvvet, hiçbir toplum üyesine toplumun isteği dışında bir zorunluluk yükleyemez. Diğer bir ifadeyle egemenliğin topluma ait olması toplum zararına kullanılmasını engeller. Rousseau genel iradenin bir parçası olan insanın egemen kuvvete boyun eğmesinin aslında kendi kendine boyun eğmesi olduğunu ifade ederken bütün halkın eşit haklarla tam bir özgürlük içinde genel iradeyi kullandığı bir toplumda yanılmanın söz konusu olamayacağı sonucuna ulaşır. Yanılmanın olmaması sebebiyle üstün kuvveti sınırlamanın anlamsız olacağını, bu nedenlerle egemenliğin mutlak olmasını savunur.⁴⁶

Sonuç olarak, halk egemenliği anlayışında, toplum bağımsız, bütün bir varlık olarak ele alınmaktadır. Toplum kendi içinde fertlere bölünmekte ve devletteki üstün g de bu fertler arasında paylaşılmaktadır. Bu anlayışta, bir bütün halinde toplum değil, toplum içindeki fertler doğrudan doğruya dikkate alınmaktadır. Halk egemenliğinde kararlar herbiri üstün gücün bir

---

⁴⁴ Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, 5.b., ev.:Vedat Günyol, Adam Yay., İstanbul, 1993, s.38-38.

⁴⁵ M. Kapani, a.g.e., s.33-37.

⁴⁶ İ. Akın, a.g.e., s.164.

parçasına sahip fertlerin çoğunluğu ile alınmaktadır.⁴⁷ Halk egemenliği anlayışının en büyük özelliği fert iradelerinin ayrı ayrı ve kendiliğinden hukuki değer taşımasıdır.⁴⁸

2- Milli Egemenlik

Teori alanında çok ilgi gören ve 1789 Fransız Devrimi'nin ardından, önce Fransa, daha sonra da diğer ülkelerin anayasalarında yer alan milli egemenlik anlayışına göre, devletin üstün emretme yetkisi, gerçekte topluma ait hak ve yetkilidir. Fakat burada toplum, kendisini meydana getiren şahıslardan ve onların iradelerinden tamamen ayrı ve bağımsız bir kişiliğe sahiptir.⁴⁹

Bu noktada "milli egemenlik" anlayışının ortaya koyduğu millet kavramının tanımlanması gerekmektedir. "Millet, bölünmez bir bütün olarak, kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir varlığa sahiptir. Başka bir anlatımla, millet kendisini oluşturan bireylerin toplamı değil, fakat onların iradelerinden üstün bir varlıktır. Halk belli bir dönemde yaşamakta olan bireyleri, yani somut bir varlığı ifade ettiği halde, millet belli bir dönemde yaşayanları değil, fakat geçmiş ve gelecek nesilleri kapsayan manevi bir varlıktır. Millet yaşayanların yanısıra ölmüş ve doğacak olanlardan oluşur."⁵⁰

Milleti manevi bir varlık olarak ele alan milli egemenlik anlayışı, milletin kendiliğinden bir irade açıklaması yapamayacağını, ancak bunu temsilciler vasıtasıyla yapabileceğini bu sevede temsilcilerin ortaya koydukları iradenin milletin iradesi yerine geçebileceğini öngörür. Milli egemenlik teorisinin uygulanabilmesi, halk egemenliğinin aksine temsilcilerin varlığına bağlıdır. Milli egemenlik teorisinin sonucu olarak ortaya çıkan "Yeni Temsil" anlayışının öngördüğü ilkeler yeni temsil başlığı altında geniş biçimde ele alınacaktır.

---

47 Recai G. Okandan, Umumi Amme Hukuku, İ.Ü.H.F. Yay. No:2138, İstanbul, 1976, s.768; Murat Sarıca, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, 5.b., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987, s.81-91.

48 H. Nail Kubalı, Anayasa Hukukunun Esasları ve Siyasi Rejimler, İstanbul, 1964, s.481.

49 Recai G. Okandan, a.g.e., s.764.

50 Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilat Hukuk(Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Hukuku), C.I, Fasikül 1, İstanbul, 1960, s.210.

Bu noktada, 1789 Fransız Devrimi'ne büyük etkisi olan Emmanuel Siyes'in görüşlerine de yer vermek uygun olacaktır. Toplum düzeninin kurulmasını "milli birlik" temeli üzerine oturtan Siyes, milli birliğin kurulabilmesini de hukuki eşitliğin varlığına bağlamaktadır. Bu sebeple, yaşadığı dönemde Fransa'nın birliği için, imtiyazlı sınıflara karşı mücadele içinde olduğunu görüyoruz. İmtiyazlılara karşı "milleti" ortaya koyan Siyes, üçüncü sınıfın güçlenmesi için çaba harcamıştır.⁵¹

Ana gayesi Fransız meclisinde bulunan din adamlarının ve soyluların yetkilerini kısmak, buna karşılık "Tiers Etat"nın yani halkı temsil eden üçüncü meclisin yetkilerini artırmak olan Siyes'in daha büyük hedefi, ayrıcalıkları kaldırıp yönetime ulusun temsilcilerini getirmektir.⁵²

Siyes'in üçüncü sınıfa verdiği önem, aynı zamanda milli egemenlik ilkesinin çekirdeğini meydana getirmektedir. Siyes'in ulus anlayışı, herkesin katıldığı, ayrıcalıkların olmadığı bir topluluktur.⁵³

Millet kavramını anayasa hukukuna sokan Siyes, bu kavramı tanımlarken onu fertlerden ayırmıştır. Fertlerin kuşaklar boyunca değiştiği halde milletin daimi kaldığını ifade etmiştir. Temsil üzerinde de uzun uzun durmuş, bu konuda ileri sürdüğü görüşler onun temsil anlayışının yaratıcısı sayılmasına yol açmıştır. Siyes'e göre, halkın bir tek sesi olabilir; o da milli yasama meclisidir. Vekalet verenler, seslerini milletvekilleri aracılığı ile duyurabilirler. Halk, ancak temsilcileri aracılığıyla konuşabilir ve hareket edebilir.⁵⁴

Kısaca özetlemek gerekirse, millet egemenliği şu hususları içerir: Egemenlik milletin iradesidir. Yani bireysel iradelerin bir toplamı değil, sentezi olarak tek bir iradedir. Egemenlik millete aittir, bölünemez ve devredilemez. Egemenlik ancak milletin temsilcileri eliyle kullanılabilir. Temsilciler, millet iradesini kendi serbest iradelerine göre kullanırlar. Temsilcilere emir vermek veya görevden uzaklaştırmak söz konusu değildir.⁵⁵

---

51 M. Sarıca, 100 Soruda ...., s.99-103.

52 İ. Akın, a.g.e., s.176.

53 A.e., s.180.

54 M. Sarıca, 100 Soruda...., s.108.

55 Ş. Gözübüyük, a.g.e., s.56.

C- Temsili Demokrasinin Gelişimi

Önceki bölümde ele aldığımız halk egemenliği ve milli egemenlik teorilerinin, egemenliğin kaynağını farklı biçimde ele alıp yorumlamaları, egemenliğin kullanımına ilişkin farklı temsil anlayışlarını ortaya çıkarmıştır. Temsilcilerin ve seçmenlerin konumlarının belirlenmesi yanında, bunlara yüklenen fonksiyonları da farklı temeller üzerine oturtan bu iki teorinin sonucu olarak emredici vekalet ve yeni temsil anlayışı ortaya çıkmıştır.

1- Emredici Vekalet Anlayışı

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde ortaya koyduğu halk egemenliği anlayışına göre, kaynağı halka ait olan egemenlik(genel irade), temsil edilemez. Temelde doğrudan demokrasi fikrini savunan Rousseau, günün koşulları ve maddi imkansızlıkları göz önünde bulundurarak, yasama gücünün vekiller aracılığıyla kullanılmasını benimser.⁵⁶ Ancak, O'nun kabul ettiği temsil anlayışı 13. ve 14. yüzyıllarda İngiltere ve Fransa'da gördüğümüz, temeli Roma Hukuku'na dayanan özel hukuk vekaletini andıran öğeler içermekteydi. Emredici vekalet olarak adlandırılan bu temsil anlayışına göre, vekil olarak seçilenlerin halk adına karar vermeleri söz konusu değildir. Kanunların hazırlanması ve halkın onayına sunma dışında bir yetkileri yoktu. Kanunların yürürlüğe girmesi referandum yolu ile halkın onayına bağlıdır. Vekiller, bu konumları sebebiyle halkın temsilcileri değil, memurlarıdır.

Rousseau, vekilin her söylediği sözde, yapacağı her harekette kendisine vekalet vermiş olanları göz önünde bulundurması gerektiğini, vekillerin görevinin kişisel düşüncelerini açıklamak değil, halkın görüşünü yansıtmak olduğunu savunmuştur. Rousseau için insan iradesinin temsil edilmesi mümkün değildir. Çünkü, ferdin gelecekteki isteklerini şimdiden başkalarının iradesine bırakması, hürriyetini ortadan kaldırır ve iktidardan hissesine düşenin elinden çıkmasına yol açar. ⁵⁷

Rousseau'nun sisteminde Fransız "Etats Generaux"larındaki vekalet anlayışının bir iki fark dışında kabul edildiğini görüyoruz. Etats Generaux'larda çeşitli sınıf ve topluluklar adına bulunan temsilciler, yerini

---

⁵⁶ E. Teziç, a.g.e., s.96.

⁵⁷ M. Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.142-145.

toplumu meydana getiren ve genel irade içinde bölünmüş bir hisseye sahip vatandaşa bırakmıştır. Bu yolla fertlerin doğrudan temsil edilmesine çalışılmaktadır.⁵⁸

Emredici vekalet anlayışının içerdiği hususları şöyle özetleyebiliriz:⁵⁹

- Seçmenler, hukuken, seçilene bir programın uygulanması için talimat verebilir.

- Açık bir talimatın yokluğu halinde, temsilci karar verirken veya oy kullanırken, seçim çevresi seçmenlerinin düşünce ve çıkarlarını göz önünde bulundurmaya zorundadır.

- Seçmenler, seçtikleri temsilciyi istedikleri zaman azledebilirler.

- Temsilci, vekaletin gereklerini yerine getirip getirmediği hususunda seçmenlerine hesap vermek zorundadır.

- Temsilci, vekaletin gereklerini yerine getirmemesi veya hatalı olarak yerine getirmesinden dolayı, seçmenlerine karşı sorumludur. Hatta bu sorumluluk, mali tazmini de içerir.

- Temsilcinin yerine getirdiği görevden dolayı elde edeceği ücret, kendi seçim çevresi tarafından ödenir.

Yukarıda ele alınan hali ile, seçmen-seçilen arasındaki ilişkinin niteliği, seçilene temsilci olarak değil, delege olarak tanımlanamazı gerektirir. Çünkü seçilen, vereceği kararlarda tamamen seçmenlerin emir ve kontrolü altındadır.

Temsilcilerin emredici vekaletle görevlendirilmesini eleştirenler, bölge çıkarlarının ülke çıkarlarının önüne geçeceğini, bu nedenle ülke birliğinin bozulacağını savunmuşlardır. Bu konuda diğer bir eleştiri de halkın ülkenin yönetiminde söz sahibi olacak temsilcilerini yönlendirebilecek bilgiye sahip olmadığı doğrudur.⁶⁰

---

⁵⁸ Sami Selçuk, *Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1987, s.26-28, 41-45.

⁵⁹ F. Armaoğlu, a.g.e., s.13.

⁶⁰ F. Armaoğlu, a.g.e., s.14,15; R. G. Okandan, a.g.e., s.772,773; İ. Arsel, a.g.e., s.62-64.

Uzun yasama dönemi içinde temsilcilerin yeni ortaya çıkan durumlara ilişkin olarak seçmenlerin görüşlerine başvurmalarının güçlüğü, yasama faaliyetinin tam olarak yerine getirilememesine neden olmuştur. Bu sebepten emredici vekalet anlayışı, uygulamada geçerliliğini yitirmiştir.⁶¹ Fakat, radikal temsil teorisini savunanlar, ideal demokrasinin ancak vatandaşların yönetime etkin katılımı ile sağlanabileceğini, temsilcilerin halkın iradesi dışında serbest hareket ettikleri temsili sistemde yozlaşma ve baskının kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır.⁶²

2- Yeni Temsil Anlayışı

3 Eylül 1791 Fransız Anayasası, milli egemenlik ile temsili rejimin birbirine bağlı olduğu, temsili rejimin milli egemenlik anlayışının bir sonucu olduğunu belirtmektedir.⁶³ Milli egemenlik teorisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni temsil anlayışında, temsilci alacağı kararda veya kullanacağı oyda kendi düşüncesine göre hareket eder. Bunu yaparken de kendini seçmiş olanların oylarını kullanmış olur. Bu anlayışta, seçmenlerin temsilciyi, oy vermesinde kontrol etmesi söz konusu değildir. Temsili vekalet veya yeni temsil anlayışı⁶⁴ olarak uygulama alanında karşımıza çıkan bu anlayışın, seçmenle temsilci arasında öngördüğü ilişki başlıca şu hususları içerir:

- Temsilciler, kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler. Anayasanın sınırlarını çizdiği çerçeve içerisinde hareket ederler, verecekleri kararlarda seçmenlerin görüş ve düşüncelerinden bağımsız olarak toplumun yararını göz önünde bulundururlar.

- Seçmenler, temsilcilerin çalışmalarından haberdar kılıılır. Faaliyetlerinin izlenilebilmesi için gerekli açıklık temin edilir.

- Temsilcilerin azledilmesi kabul edilmemekle birlikte, seçimler, seçmenle seçilen arasındaki ilişkinin ölçülebilmesi açısından büyük önem

---

61 E. Teziç, a.g.e., s.97.

62 Ergun Özbudun, a.g.e., s.169,170.

63 M. Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.185.

64 Yeni temsil anlayışı kavramının temsili vekalet olarak adlandırılması yaygındır. Bizim yeni temsil anlayışı adını kullanmamızın sebebi s.27'de açıklanmıştır.

taşıır. Seçimler, temsilciler açısından güven tazeleme veya güven kaybı olarak sonuçlanabilir.

- Zaman zaman referandum yolu ile halkın görüşünün de alınması yoluna gidilebilir.

Murat Sarıca, milli egemenlik teorisinin sonucu olarak ortaya çıkan temsil anlayışını, "yeni temsil" anlayışı olarak tanımlamaktadır. O'na göre, ortaya çıkan temsil anlayışını, temsili vekalet olarak tanımlamak hiçbir anlam ifade etmez. "Yeni temsil" anlayışına göre, temsilci serbesttir. Bu ilişkide vekalet söz konusu değildir ve buna temsili vekalet adını vermek, vekalet teriminin anlamını değiştirmek olacaktır.

Bir vekalet ilişkisinden söz edilebilmesi için, iki tarafın varlığının gerekli olduğunu savunan Sarıca, vekalet aktinden önce var olmayan bir hukuk süjesine vekalet verilemeyeceğini belirtmektedir. Meclisin ancak seçimlerde ortaya çıktığını, bu sebeple millet ile meclis arasındaki ilişkinin vekalet ilişkisi olduğu savının çürütüldüğünü ileri sürmektedir.

Bu nedenle Sarıca, ortaya çıkan temsil anlayışının adını "yeni temsil" anlayışı olarak belirlemektedir.⁶⁵ Biz de bu görüşe katıldığımızdan dolayı, çalışmamızda "temsili vekalet" yerine, "yeni temsil" kavramını kullanmayı tercih ettik.

D- İngiltere ve Fransa'da Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş Süreci

Avrupa'daki gelişimi göz önüne alındığında, bizim anayasalarımıza çok sonraları giren temsil anlayışının teorik temelleri yanında uygulama örneklerinin de bu çalışmada incelenmesini gerekli gördük. Bu sebeple Fransa'da teorik temeller üzerine kurulan fakat, İngiltere'de pratik bir takım uygulamalar sonucu ortaya çıkan temsil anlayışının uygulanış biçimini bu bölümde ele alacağız.

1- İngiltere'de Yeni Temsil Anlayışına Geçiş

İngiltere'de 13. ve 14. yüzyıllarda emredici vekaletin yürürlükte olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde vekillerin, ancak seçildikleri

---

⁶⁵ M. Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.201-203.

topluluklar adına hareket ettiklerini, görev sürelerinin sonunda seçmenlerine hesap verdiklerini, yerine getirdikleri temsil görevi karşılığında seçmenlerinden ücret aldıklarını ve seçmenleri tarafından gerektiğinde azledilebildiğini görmekteyiz.

Norman İstilasından önce(1066) İngiltere'de kurulan krallıklarda, kralın otoritesini ve iktidarını kısıtlayan danışma meclislerinin varlığını görüyoruz. "Witan" adı verilen bu danışma meclisinin üyeleri, kraliyetin ileri gelenleri yanında kraliyet müşavirleri, kontlar, baronlar ve kralın yüksek rütbeli subaylarından oluşmaktaydı. Günümüz parlamentolarının çekirdeği olarak da kabul edilen bu meclis, o dönemde ülkenin parlamentosu ve adalet kurumu görevini görmekteydi. I.William 1066 yılında İngiltere'yi fethettiği zaman, iktidarını meşrulaştırmak için Witan meclisine kendisini kral ilan ettirmiştir.⁶⁶

Burada önemli olan nokta, İngiltere ve Fransa'da aşağı yukarı aynı tarihlerde başlayan feodal sistemin, Fransa'da mutlakiyeti, İngiltere'de ise meşruti bir rejimi ortaya çıkarmasıdır.⁶⁷ Pactet, İngiltere'de parlamentonun kaynağının feodal hukukta aranması gerektiğini belirtmektedir. Zira feodal geleneklere göre, Vassallar, senyörlerini sadece şahısları ve servetleri ile değil, önerileri ile de desteklemektedirler. Kral da vassallarına danışarak çeşitli konularda, özellikle vergi salma konusunda rızalarını almak zorundaydı.⁶⁸

Esmein'in ifadesiyle, İngiltere'de mutlak bir monarşi, zayıf bir feodalite şeklinde kurulan devlet, 17. yüzyılın sonunda temsili ve meşruti bir monarşi şeklini alırken; Fransa'da zayıf bir monarşi fakat, kuvvetli bir feodalite ile başlayan devlet, yine 17. yüzyılda mutlak bir rejime dönüşmüştür.⁶⁹

İngiltere'de Norman İstilasından önce Witan adını alan danışma meclisi, istiladan sonra "Magnum Concilium" adını aldı. Feodal beyler,

---

66 İ. Arsel, a.g.e., s.91,92.

67 M. Duverger, a.g.e., s.61.

68 M. Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.41.

69 İ. Arsel, a.g.e., s.92,93.

asilzadeler ve din adamlarından oluşan bu meclis, danışma işlevi yanında yüksek mahkeme görevi de görmekteydi. ⁷⁰

Başlangıçta kanunların hazırlanmasında sadece bir danışma görevi olan Magnum Concilium III.Edward(1312-1377) döneminde, bu meclis tarafından onaylanan bir kanunu, kralın tek başına değiştiremeyeceği ilkesini kabul etmiştir. 1254 yılında kontlukların vekillerinin katılmasıyla genişletilen Magnum Concilium, "Parlamento" adını aldı.⁷¹

İngiltere'de yeni temsil anlayışından önceki rejim, emredici vekalet anlayışı doğrultusunda idi. Vekillerin seçim bölgeleri tarafından kendilerini yetkili kıldıklarına dair verilen mektuplarla temsil ettiklerini görüyoruz. Bu dönemde vekillere, özel hukukun düzenlediği vekalet aktinde olduğu gibi müvekkilleri olan seçim bölgeleri tarafından ücret verilir. Yine bu dönemde vekillerin verilen talimatı yerine getirmedeği durumlarda seçmenleri tarafından azledilmeleri söz konusu idi.⁷²

İngiltere'de emredici vekaletin terkedilmesiyle parlamentonun yasama yetkisini ele geçişi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Avam Kamarası'nın yasama yetkisini ele geçirme yolunda attığı her adım onu yeni temsil anlayışına yaklaştırmıştır. 14. yüzyılda dilekçeler halinde belirtilen istekler, zamanla kanun projeleri şeklini alır. Lordlar Kamarası ile Avam Kamarası tarafından hazırlanan ve her iki meclis tarafından onaylanan kanun projeleri kral tarafından kanun olarak ilan edildiği gibi, vetosunu kullanarak projenin kanunlaşmasını da önleyebiliyordu.

İngiltere'de benimsenen yeni temsil anlayışlarının özelliklerini aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz. Milletın egemenliğı ve milletın temsili gibi kavramlara İngiltere'de rastlanmamaktadır. 1832 yılına kadar emredici vekaletten kurtulmuş olan temsilcilerin doğrudan doğruya halkı temsil ettiklerini iddia etmek oldukça güçtür.

Yeni temsil anlayışına geçiş aşamasında, temsilcilerin halk çoğunluğu tarafından seçilmediği, yine çeşitli topluluklar adına seçilen temsilcilerin,

---

⁷⁰ M. Duverger, a.g.e., s.60-71.

⁷¹ M. Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.43-45.

⁷² A.e., s.46-49.

toplulukları temsilcileri kağıt üzerinde kalmıştır. Zira onlardan ne emir alma ne de hesap verme zorunlulukları yoktur.

Bu dönemin ikinci bir özelliği, 19. yüzyılın sonuna kadar, temsilcilerin mutlak bağımsızlığı anayasanın temel kaidelerinden biridir.

Üçüncü bir özellik olarak bu dönemde parlamento üstünlüğünün bir anayasa ilkesi haline gelmesini gösterebiliriz. Bu durum İngiltere'de parlamento iktidarına yol açan bir temsil anlayışını getirmiştir.

Diğer bir özellik olarak emredici vekaletin terki, vekillere genel yarara uygun düşen işleri görme yükümlülüğünü getirmiştir.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, İngiliz pragmatizmi iktidarı hukuki ve felsefi değil, tarihi bir olay olarak görmeye daha yatkındır. Bu sebeple iktidarın kimin elinde olduğunu açıklamak için, çeşitli egemenlik teorilerine başvurmayı gerekli görmemiştir. İktidarın kullanılmasını günün değişen şartlarına uyarlamışlardır.⁷³

2- Fransa'da Yeni Temsil Anlayışına Geçiş

İngiltere'nin feodalite döneminde gördüğümüz Witan veya Magnum Concilium türü meclislerin benzerlerine Fransa'nın feodalite döneminde de rastlanmaktadır. Bu dönemin feodal ilkelerine göre, kralın yasama yetkisini kendisine bağlı toprakların dışında yani vassalları durumunda olan senyörlerin topraklarında da kullanabilmesi veya vergi toplayabilmesi, onların rızasını almayı gerekli kılmaktaydı. İşte bu amaçla kral tarafından toplantıya çağrılan senyörler ve rahipler sınıfının mensuplarından oluşan danışma meclisi niteliğindeki "Curia Regis"lerin varlığını görüyoruz. 11. ve 12. yüzyılda sık sık toplantıya çağrılan Curia Regis'lerin temeldeki toplanma sebebi, kralın kendisine bağlı topraklar dışında da vergi toplayabilmesini sağlamaktır. Curia Regis'lerin danışma meclisi olma görevi yanında kral mahkemesi, askeri ve idari şura ve ruhani görevleri de vardı. Bu meclis sonraları burjuvaların da katılımıyla "États Generaux" adını almıştır.⁷⁴

⁷³ Selçuk Özçelik, "Avrupa Feodalitesinin Siyasi Mahiyeti" İ.Ü.H.F. Mecmuası, 1950, C.16, S.1-2, s.331,332.

⁷⁴ S. Özçelik, a.g.m., s.346; M. Duverger, a.g.e., s.61; S. Selçuk, a.g.e., s.26-28.

Merkezi devletin mali destek için toplumun sivrilen sınıflarına danışma ihtiyacı duyması sonucu ortaya çıkan Etats Generaux'ların temsil anlayışına etkilerini başlıca iki grupta toplayabiliriz:

- Toplantılara doğrudan doğruya katılanlar zamanla mahkemelerde olduğu gibi, kendi yerlerine birer vekil göndermeye başlamışlardır.

- Etats Generaux'lara vekil yollanması istenen topluluklar, vekillerini seçim sonucu tayin etmişlerdir. Ayrıca şehirler adına gönderilen vekillerin de seçim sonucu tespit edildiğini görülmektedir.

Zaman içerisinde kralın çağrısı üzerine toplantılara bizzat katılan üyelerin yanında vekil sıfatı ile katılanların sayısı gitgide artmıştır.

Etats Generaux'ların tarihi gelişimini iki gruba ayırabiliriz: 1302-1484 yılları arasındaki dönemi senyörlerin Etat Genaroux'lara bizzat katıldıkları feodal dönem olarak adlandırırken; 1484-1789 Fransız Devrimi'ne kadar olan süreyi içine alan dönemi, "Temsili Dönem" olarak adlandırabiliriz. İkinci dönemin temsil anlayışı, genel olarak, temeli Roma Hukuku'na dayanan "Emredici Vekalet" olarak adlandırabileceğimiz bir vekalet anlayışını içermektedir. Bu dönemin bir yeniliği olarak her şehirden üç temsilcinin seçildiğini görüyoruz. Bu temsilciler ayrı ayrı sınıfları temsil etmekteydiler. Kilise ve feodalite temsilcileri yanında burjuva temsilcilerinin oluşturduğu "Tiers Etat", bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da seçilen temsilciler Fransız milletini değil sadece kendi seçim bölgelerini temsil ediyorlardı. Fransız kralının çağrısı ile toplanan bu mecliste kararların alınabilmesi için her üç sınıfın, karar hakkında ittifak etmesini gerekli kılıyordu. Kararların oybirliği ile alınması ilkesi, karar almayı güçleştiren bir unsurdu. Etats Gereraux'lar, niteliği itibariyle danışma kuruldur. Krala yardımcı olmak üzere ancak kralın çağrısı üzerine toplanabiliyordu.⁷⁵

Emredici vekaletten yeni temsil anlayışına geçiş, gerek İngiltere'de gerek Fransa'da toplumun sosyal yapısındaki değişimle paralellik göstermektedir. İngiltere'deki gelişme gibi, Fransız devriminin kökünde de sosyal yapı değişikliği yatmaktadır. Sosyal yapı değişikliği olarak ele

---

⁷⁵ M. Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.22,32; İ. Arsel, a.g.e., s.151,152; S. Selçuk, a.g.e., s.28,50.

aldığımız husus, üretim tekniğinin ve ilişkilerinin değişmesi sonucunda yeni bir sınıfın, yani burjuva sınıfının ortaya çıkmasıdır. İktisaden güçlü olan bu sınıfın çıkarlarının feodal düzenle çelişmesi, Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Devrim sonucu ortaya çıkan yeni kurumlar, burjuvazinin yararına işlemektedir. Bu gelişmede aydınlanma felsefesi, burjuvazinin ihtiyaç duyduğu alt yapıyı sağlamıştır. Sonuç olarak, 1789 yılında feodal düzen yeni bir mülkiyet anlayışı ve sosyal yapı ile karşı karşıyadır. Fransa'da yeni temsil anlayışına geçişte burjuva sınıfının siyasi iktidarı ele geçirmesinin büyük etkisi vardır. İmtiyazlılar dışında bütün insanlık adına hareket ediyormuş izlenimi yaratan ve 18. yüzyıl felsefesinin şekillenmesinde büyük rol oynayan burjuva sınıfı, "insanlar, kendi çıkarlarına aykırı iktidarları değiştirme gücüne sahip olmalıdır" tezini ileri sürerek iktidarın el değiştirmesini meşrulaştırmaya çalışmışlardır.⁷⁶

Milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu sistemin, ancak "temsil" yolu ile uygulanabileceği anlayışı 18. yüzyıldan itibaren Batı demokrasilerinin çoğunda genel kabul görmüş bir ilke idi. Bu yaklaşım sebebi ile bu ülkelerde doğrudan veya yarı doğrudan demokrasi sistemlerine yer verilmemiştir. Milli egemenlik anlayışının uygulandığı bu ülkelerde, halkın alınacak kararlarda söz sahibi olmaması, kararların ancak seçimler yolu ile seçilen bağımsız temsilciler tarafından alınması anlayışı vardır. Bu ülkelerde temsilcilerin hukuki tasarrufları, milletin kendi tasarrufu olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda temsilcilerin konumu, yeni temsil anlayışının öngördüğü biçimde belirlenmiştir. Arsel'e göre, temsili sistem, halkı irade açıklayabilecek olgunlukta görmemektedir. Bu nedenle halkın etkinliğini en aza indirmiştir. Fakat temsili sistem, zamanla asli mahiyetini kısmen kaybetmiş ve yarı temsili sisteme hatta yarı doğrudan demokrasi sistemine doğru gelişmeler kaydetmiştir.⁷⁷

---

⁷⁶ M. Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.77-84.

⁷⁷ İ. Arsel, a.g.e., s.162-165.

III- GÜNÜMÜZDE DEMOKRASİ VE TEMSİL

A- Temsili Demokrasiden Yarı Temsili ve Yarı Doğrudan Demokrasiye Geçiş

"Zaman içerisinde 'milli egemenlik' teorisinin gerçeği yansıtmadığı, hukuki bir varsayıma(fiction) dayandığı anlaşılmış; başta organ teorisi⁷⁸ olmak üzere ileri sürülen çeşitli görüşler, devlet iktidarını ve ona bağlı olarak temsil anlayışını bir yandan daha gerçekçi bir biçimde açıklamaya, öte yandan sosyal gelişmenin getirdiği değişmelere uyabilecek bir hale getirmeye çalışmışlardır."⁷⁹

"Yeni temsil" anlayışının getirdiği sistem, 19. y.y.'da siyasal partilerin ortaya çıkması ile değişmeye başlamıştır. Toplum içindeki çeşitli sınıf ve inançların mecliste temsil edilmesi yanında taleplerinin de karşılanması amacıyla yönelen bu aktörler dönemin mevcut demokrasi ve temsil anlayışını da farklılaştırmıştır. Mecliste azınlıkların ve farklı görüşlerin temsil edilmesi, saf temsil anlayışını değiştirerek yarı temsili rejimi ortaya çıkarmıştır. Anayasalarda "Milli Egemenlik" deyim olarak varlığını korumakla birlikte uygulama, "Halk Egemenliği"nin izlerini taşımaktadır. Anayasalarda bu gelişmelere yönelik uyarlamalar da yapılmıştır. Örneğin, Fransa'da 1946 ve 1958 Anayasaları'nda "Milli Egemenliğin Halka ait olduğu" kabul edilmiştir. Sosyal yapıdaki değişmelerle ilişkili olan temsil anlayışının gelişimi, Burjuvazinin karşısında Emekçi sınıfının çıkması, siyasi partiler içinde örgütlenmesi ve devlet yönetimine katılmak istemesi, temsil anlayışını dolaylı yollardan etkilemiş, böylece çeşitli grupların, sınıfların çıkarlarının temsiline, başka bir deyişle günlük hayatın içindeki somut insanın temsiline geçilmiştir. Günümüzde demokrasi artık sınıflar arası bir denge rejimi olarak tarif edilmeye başlanmıştır.⁸⁰

---

⁷⁸ Organ Teorisi: Bu nazariye, egemen milletin şahsiyeti anlayışından hareket etmektedir. Organ nazariyesinde, temsil edilen ve temsilci diye bir ayırım yoktur. Organ bir şahıs değildir ve kendisine has bir iradesi de yoktur. O sadece organı olduğu şahsın iradesini açıklamak için kullanılan bir vasıta, bir alettir. Ortada yalnız bir şahıs vardır: İradesini organları itibariyle açıklayan kollektif şahıs milletin iradesi, bu iradeyi açıklayan organlardan ayrılmaz. (Organ Teorisi ve ileri sürülen diğer görüşler için bkz. Fahir ARMAOĞLU, a.g.e., s.9-12).

⁷⁹ Murat SARICA, Fransa ve İngiltere'de..., s.211.

⁸⁰ A.e, s.211-213.

Milli egemenlik teorisine dayalı temsili demokrasi uygulamaları, bu yönetim biçiminin kusursuz olmadığını göstermiştir. Özellikle son 30 yıl içinde bu konudaki eleştiriler artmıştır. Eleştiriler genellikle yönetilenlerin, yönetime ilişkin konulardaki etkinliğinin seçim dönemleriyle sınırlı olması noktasında yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak, yönetilenlerin yönetimde söz sahipliğinin artması ve toplumun, devlete göre önceliğini savunan yeni temsil kuramları ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkan bu yeni kuramların, birinci bölümde ele alınan emredici vekalet anlayışı doğrultusunda sonuçlar içerdiği dikkat çekmektedir. Sivil toplum kavramı ile ifade edilen yeni yaklaşımlar, temelde çağdaş siyaset felsefesinin klasik devlet ve demokrasi kavramlarına yönelttiği eleştirilerden doğmuştur. Bu çerçevede, önerilen yeni modellerin temelleri farklı politik görüşlere dayanmakla birlikte, hepsi de toplumun devlete göre önceliğini savunmaktadır.

Toplumun yönetime ilişkin konularda söz sahipliğini arttırma amacı taşıyan kuramlardan biri, "katılımcı sivil toplum kuramı"dır. Bu kuramın önerdiği model, temsili ve doğrudan demokrasinin bir karması olarak tanımlanabilir. Piramit biçiminde bir yapılanmayı içeren bu modele göre, ülke çapında belli büyüklükteki yerleşim birimlerinde insanlar, sorunlarını yüzyüze konuşup tartışarak karara bağlarlar. Seçtikleri temsilciyi de bir üst düzeydeki temsilciler meclisine göndermeden önce, bu sorunların çözümüne ilişkin beklenti ve isteklerini aktarırlar. Bu modelde, yerel düzeydeki işler için yerel meclisler, ulusal düzeydeki işler için ise ulusal meclis faaliyet gösterir. Ayrıca seçmenlerin temsilcilerini geri çağırma hakları da vardır.⁸¹

Bu model, birinci bölümde incelemeye çalıştığımız emredici vekalet anlayışına büyük ölçüde benzemektedir. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi, bu modelde bölge veya grupların taleplerini gerçekleştirmeye yönelmiş, temsilciler vardır. Daha açık bir ifadeyle temsilcilerin görevi, seçmenlerin taleplerini yerine getirmektir. Yani onların vermiş olduğu talimatla bağlıdırlar. Benzerlik taşıyan diğer bir husus da temsilcilerin azledilebilmeleri veya geri çağrılabilmeleridir.

---

⁸¹ Kuyaş Örs, "Kentleşme Sürecinde Katılım", Bilim ve Teknik Dergisi, TÜBİTAK Yayını, S.341, Nisan 1996, s.15.

Katılımcı Sivil Toplum Modeli'nin uygulanması, gerek ekonomik gerekse siyasal alanda birtakım koşulların yerine gelmesiyle düşünülebilir. Böyle köktenci bir yeniden yapılanmanın, günümüzde gerçekleşmesinin pek olanaklı olmadığı ortadadır. Öte yandan, bu model kapsamında tartışılan bazı önemli konular, bugün başka biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, şimdilik ütopyik olduğu söylenen modelin bazı parçaları bugünkü sisteme eklenilmeye çalışılmaktadır.⁸²

İşte bu gelişmeler sonucu temsili demokrasi, yarı doğrudan ve yarı temsili demokrasi biçimine dönüşmeye başlamıştır. Günümüzde artık, halkın yönetimde daha fazla söz sahipliği gündemdedir.⁸³

B- Çağdaş Temsil Anlayışı ve Siyasal Partiler

Demokratik batı ülkelerinde uygulanan rejimin belirleyici unsuru olarak, iktidarın yürütülmesi için, siyasi partiler arasında barışçıl bir rekabetin anayasa ile düzenlenmiş olmasını görüyoruz. Böylece batı demokrasileri çok partili bir sistemi benimsemiştir. Batı demokrasilerinin, siyasi yaşamında partilerin varlığı demokrasi rejiminin gerçekleşmesini sağlamak ve kolaylaştırmak bakımından, devlet ile halk arasında aracı bir kurum olarak kaçınılmaz bir gerçekliktir. Demokrasilerde, siyasal rejimin gelişmesinde en önemli rol siyasi partiler tarafından oynanmaktadır.⁸⁴

Günümüz demokrasilerinde, seçimin anlamı "Milli Egemenlik" teorisinin ortaya koyduğu anlayıştan bir hayli uzaktır. Seçim yolu ile en iyilerin parlamentoya gönderilmesinin amaçlandığı sistemde seçimler subjektif bir özellik taşıırken, günümüzde seçim objektif bir nitelik kazanmıştır. Seçim artık belin bir kişinin ya da en yetenekli olanların

---

⁸² K. Örs, a.g.m., s.15.

Katılımcı Sivil Toplum Kuramları konusunda ayrıca bkz., Rolf Cantzen, Daha Az Devlet Daha Çok Toplum, Çev.: Veysel Atayman, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994; John Keane, Demokrasi ve Sivil Toplum, Çev.: Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994; John Keane, Sivil Toplum ve Devlet(Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar), Çev.: L.Köker vd., Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993; Y. Fincancı, Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet, İstanbul, 1991; Taha Parla, Türkiye'nin Siyasal Rejimi(1980-1989), 2.b., İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.195-200.

⁸³ Yarı temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi konusunda geniş bilgi için bkz., Erdoğan Teziç, a.g.e., s.221-235; Esat Çam, a.g.e., s.366 vd.; İ. Arsel, a.g.e., s.170 vd.

⁸⁴ Esat Çam, a.g.e., s.114.

belirlenmesini değil; belli bir politikanın ya da programın tercihini ifade etmektedir. Genel anlamda, seçmenlerin artık, oylarını kişilerin yerine siyasi partilere verdiği gözlenmektedir. Kişilerin yetenekleri ve nitelikleri ikinci derecede rol oynamaktadır. Seçim sonrası alınan sonuçlar, "seçmenin siyasal tercihi", "seçmenin uygulanacak politikayı belirlemesi" olarak yorumlanmaktadır.

Çağdaş demokrasiler artık, halkın iktidarı doğrudan ya da dolaylı olarak serbestçe etkileyebildiği rejimler haline dönüşmüşlerdir. Bu değişimde siyasi partiler önemli bir role sahiptir. Günümüzde artık siyasi partilerin bulunmadığı bir demokrasi düşünülemez. Oy hakkının genelleşmesi ile birlikte seçmenlerin, yönetici kadroların belirlenmesindeki ağırlığı artmış, aynı doğrultuda istek ve talepleri paylaşan insanların biraraya gelerek örgütlü hareket etme ve yönetimde söz sahibi olma istekleri siyasi partileri ortaya çıkarmıştır.

Duverger, siyasi partilerin ortaya çıkışını, parlamento içinde ve parlamento dışında doğanlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır.⁸⁵ Temelde seçmen kitlelerini örgütlenme amacını taşıyan siyasi partiler, önceki bölümde ele aldığımız İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan, emredici vekalet ve sonrasındaki yeni temsil anlayışının gelişimini emredici vekalet lehinde değiştirmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu gelişmeler, Burdeau'nun deyimi ile demokrasiyi, halkın yöneticilerin iradelerine göre yönetildiği rejimden, çeşitli sınıfların yönetime katıldığı bir yöneten demokrasiye⁸⁶ dönüştürmüştür. Siyasi partilerin, seçmen-temsilci ilişkilerine ve temsil anlayışına olan etkisi ilerleyen bölümde ayrıca ele alınacaktır.

1- Siyasal Partiler

Yüksek düzeyde bir siyasal katılmaya dayanan modern toplumlarda siyasal parti, bu katılmayı gerçekleştiren başlıca araçtır. Modern anlamda siyasal partiler, 19.yüzyılda ortaya çıkmakla birlikte; hukuki alanda,

---

⁸⁵ Maurice Duverger, Siyasal Partiler, Çev.:Ergun Özbudun, A.Ü.H.F. Yay. No: 278, Ankara, 1970, s.2-15.

⁸⁶ Yönetilen ve yöneten demokrasi ayrımı için bkz. Georges Burdeau, Demokrasi (Sentetik Deneme), Çev.: B. Nuri Esen, Ankara, A.Ü.H.F. Yay. No:188, s.26-32.

tanınması, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur.⁸⁷ Siyasi partilere ilişkin olarak çok çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Fakat bu tanımlardan bizim için önemli olanı siyasi partilerin siyasi hayatta etkili olan diğer kuruluşlardan farkının ortaya konulmasıdır. F. Goguel'e göre siyasi parti, "üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için, iktidarı kısmen ya da tamamen elde etmek amacı ile, siyasi hayata katılan teşkilatlanmış gruptur." Bu tanım, siyasi partileri, başkaca kuruluşlardan(baskı gruplarından), ayırt edici özellik olarak siyasi iktidarı elde etme ölçütünü esas almaktadır. Bir başka tanım da, Lapalomba ve Weiner tarafından yapılan ve siyasi partilerin ayırtedici kriterlerini ortaya koyan tanımdır. Bu tanıma göre siyasi parti, merkezi ve yerel düzeyde kurulmuş, siyasi iktidarı elde etmeyi ve kullanmayı amaçlayan ve bunun için de halkın desteğini sağlamaya çalışan sürekli bir kuruluştur.⁸⁸

Siyasal partilerin, demokrasinin gelişmesine olan etkisini ve demokratik hayatta yerine getirdikleri işlevleri şöyle özetleyebiliriz. Öncelikle, siyasal partiler, vatandaşla iktidar(hükümet) arasında bir köprü görevi görür. Güdülecek amme siyasetinin belirlenmesi, bu siyaseti yürütecek kadroların tesbiti ve bunların halka tanıtım görevi gören siyasi partiler, siyasi konularda kamuoyunun bilinçlenmesini ve eğitilmesini de sağlar. Birden fazla siyasi partinin bulunduğu, yarışmacı bir sistemde, muhalefet partileri hükümetin denetimini sağladığı gibi seçmenlere alternatif modeller sunarak farklı tercihler arasında en iyisinin seçilmesi olanağını temin eder. Ayrıca, siyasi partiler, çok ayrı menfaat ve fikirleri, ortak çıkarlar etrafında uzlaştırarak toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Siyasi partiler güdülen toplumsal siyasete ilişkin tartışmalara yön verir, toplumu belli konular kanalize eder.⁸⁹

a- Siyasal Partilerin Tarihsel Gelişimi

Duverger'e göre, modern anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışı günümüzden yüz elli yıl öncesine uzanmaktadır. "1950'de dünyanın (Amerika dışında) hiçbir ülkesi kelimenin bugünkü anlamında siyasi

---

⁸⁷ Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yay. No:202, 1966, s.39.

⁸⁸ Erdoğan TEZİÇ, a.g.e., s.308-309; Tarık Zafer Tunaya, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul, 1982, s.246.

⁸⁹ Henry Mayo, a.g.e., s.124.

partileri tanımıyordu. Buralarda, fikir akımları, halk kulüpleri, felsefi dernekler ve parlamento grupları vardı; fakat gerçek partiler yoktu."⁹⁰ Aynı düşünce yapısına sahip insanların biraraya gelip amaç ve çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri her ortamda görülmektedir. Bu nedenle partileşme olayının sadece zamanımıza özgü olmadığını savunan T. Z. Tunaya, siyasi partilerin tarihini, sadece endüstrileşme sürecinin bir ürünü olarak değil(modern anlamda olmamakla birlikte) Eski Yunan'dan itibaren ele almaktadır.⁹¹

Arif Payaşlıoğlu "Siyasi Partiler" adlı eserinde, siyasi partileri, ortaya çıkış sebepleri açısından ele almıştır. Buna göre genel olarak, ferdi-psikolojik sebepler, sosyal sebepler, siyasi ve hukuki sebepler olmak üzere üç başlık altında ele aldığı etkenlerin alt ayrımında fikir ayrılıkları, menfaat ayrılıkları, iktidar arzusu ve diğer sebepleri incelemiştir.⁹² Partilerin ortaya çıkmasında önemli rol oynayan sebepler, zaman içerisinde siyasi partilerin siyasal alandaki konumunun, tartışmalı bir hal almasına da sebep olmuştur. Fikir ayrılıklarının siyasi partiler biçiminde örgütlenmesinin toplumun bütünlüğünü bozucu etki yaptığı savıyla siyasi partiler eleştirilmiştir.⁹³

17. ve 18. yüzyıllarda temsili rejimin gelişimi ile birlikte zamanla, monarkın yetkilerinden paylar koparılmaya başlanması sonucu parlamento içinde, parlamentoya karşı, sorumlu bir hükümet anlayışı gelişmiştir. Parlamento üyelerinin sınırlı bir seçmen topluluğu tarafından seçilmelerine rağmen, monark tarafından atanan bakanların, yasama meclisine karşı sorumlu olmaları parlamenter rejimin oluşmasını sağlarken siyasi partilerin de filizlenmesine elverişli bir ortam yaratmıştır. İngiltere'de siyasi partilerin çekirdeğini oluşturacak ilk gelişmeyi 19. y.y.'da görmekteyiz. Bu dönemde parlamentoda iki büyük eğilimin gruplaştığını görüyoruz. "Tory" ve "Whig" adını alan bu gruplar farklı yaklaşımları

---

⁹⁰ Maurice Duverger, Siyasal Partiler, s.1.

⁹¹ T. Zafer Tunaya, a.g.e., s.255.

⁹² Arif T. Payaşlıoğlu, Siyasi Partiler, A.Ü.S.B.F. Yay. No:25-7, Ankara, 1952, s.16-17.

⁹³ Arif T. Payaşlıoğlu, a.g.e., s.16-27 ve 97-100.

Temsil teorileri açısından siyasi partilerin eleştirisi için bkz: Ergun Özbudun, a.g.e., s.166-174.

Leslie Lipson, Politika Biliminin Temel Sorunları, Çev.:Tuncer Karamustafaoğlu, A.Ü.H.F. Yay. No:332, Ankara, 1973, s.316-318.

temsil etmekteydiler. "Tory"ler, krala ve kiliseye bağı olanların oluşturduğu bir gruptu. "Whig"ler ise gelişen burjuvazinin temsilcilerinden olup, parlamentonun yetkilerinin artırılmasını, siyasi hürriyetleri ve ticaret serbestisini savunuyorlardı. "Tory"ler 15. y.y.'da "Muhafazakar" partiyi, "Whig"ler de "Liberal" partiyi oluşturmuşlardır. Bahsedilen dönemde oy hakkının kısıtlı olması sebebiyle bu gruplar parlamento içi bir nitelik taşımaktaydılar. Parlamento dışında bir örgütlenmeye sahip değildiler. İngiltere'de oy hakkının genişlemesi sonucu 19. yüzyılın ortalarında (1832-1867) parlamento dışında da siyasi partilerin örgütlenmeye başladıkların görüyoruz.⁹⁴

İngiltere'de uzun bir zaman dilimine yayılan bu gelişmenin yanında, Amerika'da modern nitelikteki ilk parti örgütlenmelerinin çok farklı ortamlarda geliştiğini söyleyebiliriz. Bu ülkede iki büyük partinin ortaya çıkışı, federal anayasanın kabulü ile 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşir. 1787 tarihinde federal anayasanın hazırlanması sırasında federalist ve antifederalist olmak üzere iki grup ortaya çıkmıştır. Bunların birbirleri ile olan mücadelesi iki partinin doğuşuna yol açmıştır. Federalistlerin temsilcisi olan Alexander Hamilton bağımsızlık savaşı sırasında güçlenen sanayicilerin(kapitalistlerin) çıkarlarını savunuyordu. Bunlara karşılık anti-federalistlerin temsilcisi Thomas Jefferson ise büyük toprak sahiplerini çiftçileri orta ve fakir tabakaları savunuyordu. Bunlara başlangıçta Cumhuriyetçiler denirken sonraları Demokratlar denilmiştir. Bu iki eğilimin siyasi parti olarak örgütlenmeleri Avrupa ülkelerinden daha önce gerçekleşmiştir. Çünkü bu ülkede genel oy Avrupa ülkelerinden önce yaygınlaşmıştır.⁹⁵

b- Günümüzde Siyasal Partiler ve Hukuki Konumları

19. yüzyıldan bu zamana siyasi görüşlere ve sosyo-ekonomik yapıya bağlı olarak değişime uğrayan siyasi partiler, günümüze kadar etkinliklerini artırarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Siyasi partiler, 19. yüzyılda ortaya çıkmalarına rağmen, ancak ikinci dünya savaşından sonra hukukun

---

⁹⁴ Erdoğan Teziç, a.g.e., s.310; Doğu Perinçek, Anayasa ve Partiler Rejimi: Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması, 2.b., İstanbul, Kaynak Yay., 1985, s.23-27; Maurice Duverger, Siyasal Partiler, s.1-15. Ergun Özbudun, Siyasal Partiler, 4.(tıpkıbasım), Ankara, A.Ü.H.F. Yay. No:471, 1983, s.28-35.

⁹⁵ Erdoğan Teziç, a.g.e., s.311-312; Ergun Özbudun, Siyasal Partiler, s.28-35; Tarık Z. Tunaya, a.g.e., s.s.258; Nermin Abadan, a.g.e., s.3-10.

düzenleme alanı içerisine girebilmiştir. Partilerin uzun bir süre hukukun düzenleme alanı dışında bırakılması, liberal devlet anlayışına bağlanmaktadır.⁹⁶

Tunaya, bugünün çok partili rejimini hukuki statüye bağlayan demokratik devleti, "partiler devleti" olarak tanımlamaktadır. Siyasi partilerin hukuki alanda ilk tanınışı Cemiyetler Kanunu'na bağlanması ile olmuştur. Bu durum, siyasi partilerin hukuki alandaki belirsizliğini tam olarak giderememiştir. Partilerin asıl tanınması anayasa, parti gruplarında, meclis iç tüzüklerinde-kısmen de olsa- düzenlenmeleri ile başlamıştır. Sonraları siyasal partileri parti niteliğinde olmayan derneklerden ayırmak için yalnız siyasi partilerin hukuki durumlarını düzenleyen Siyasi Partiler Kanunu ile partiler hukuken tam olarak tanınmış ve düzenlenmiştir. Bu gelişme ile liberal devlet yerini partiler devletine bırakmıştır.⁹⁷

Siyasi partiler yasalarda hukuken tanınmış fakat, gerek konumlarının belirlenmesi gerekse sahip olması gereken nitelikler hakkında açık bir tanımlama yapılmamıştır. Çoğu ülkede siyasi partilere yalnızca seçim kanunlarında yer verilmekle birlikte, bazı ülkelerde siyasi partiler kanunlarda sadece "demokrasiyi ortadan kaldıramayacakları, aksi yönde hareket eden partilerin kapatılabileceği belirtilmiştir." Genelde siyasi partilerin normal kanunlarla düzenlendiği görülmektedir. Siyasi partilere ilişkin olarak kapsamlı düzenleme yapan ülkeler arasında Almanya, Arjantin, Türkiye yer almaktadır. İngiltere, Avustralya, A.B.D., İskandinav Ülkelerinde siyasi partilere, seçimlerin yönetiminde rol alan hukuki bir organ gözüyle bakılmaktadır. Kara Avrupası'nın çoğunluğunda ise siyasi partilerin konumuna ilişkin bir belirsizlik hakimdir.⁹⁸

Günümüz siyasal partilerinde profesyonelleştirmenin ön plana çıktığı belirtilmektedir. ortaya çıkan bu durum, iktidarın liderler çerçevesinde oluşmasına ve kişiselleştirilmesine neden olduğu ileri sürülmektedir. Partinin toplumca tanınan bir kimsenin liderliğinde, halka tanıtılmasının genel eğilim olduğu, siyasetin giderek profesyonel politikacıların başarı

---

⁹⁶ Ergün Özbudun, Siyasal Partiler, s.167-169; Nermin Abadan, a.g.e., s.39-46.

⁹⁷ T. Zafer Tunaya, a.g.e, s.260.

⁹⁸ Siyasi Partilerin İngiltere, ABD, Fransa, İtalya, Danimarka, Norveç, Arjantin, Almanya ve Türkiye'de hukuk kapsamına alınması konusunda geniş bilgi için Nermin Abadan, a.g.e., s.39-67; Doğu Perinçek, a.g.e., s.72-82.

kazanabileceği teknik bir düzeye ulaştığı ve Batı demokrasilerindeki gelişmenin bu yönde olduğu ifade edilmektedir. İktidarın kişiselleşmesinin bir sonucu olarak parti mücadelesinin ılımlı bir hal aldığı ve partilerin artık toplumun her kesiminden oy alabildiği savunulmaktadır. Günümüzde artık, siyasi partilerin, sistemi mesrulaştırmak, toplumsallaştırma, siyasi mücadeleyi rejim içine alarak ılımlı kalma işlevlerini daha başarılı olarak yerine getirdikleri belirtilmektedir.⁹⁹

Bugün artık siyasal partiler, demokratik sistemlerin vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Siyasal rejimlerin niteliğinin belirlenmesinde esas ölçüt olarak kullanılmaya başlanmıştır. Benimsenen siyasal sistemin demokratik olup olmadığının belirlenmesinde de siyasal partiler temel alınmaktadır. Demokratik olmayan tek parti rejimlerin yanında iki veya çok partili rejimler, demokratik rejimin belirleyici unsurları olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde siyasal partiler, siyasal yaşamda yükledikleri klasik fonksiyonların dışına çıkarak uluslararası alanda birlikeliler oluşturmakta, bu sayede bir görüş veya ideolojinin dünya ölçeğinde hakim kılınması amacı ile güçbirliği ve stratejik işbirliğine gitmektedirler.¹⁰⁰

2- Parti Sistemleri

Siyasal partilere ilişkin olarak çok çeşitli ayrımlar yapılmaktadır. Yapılarına göre, "kadro-kitle" partileri; işlevlerine göre, "bireysel temsil partileri-sosyal bütünleşme partileri"; iç yapılarına göre, "disiplinli partiler-serbest partiler" ayrımı yanında, parti sistemleri olarak, "yarışmacı parti sistemleri-yarışmacı olmayan parti sistemleri" ayrımı yapılmaktadır. Bu ayrımlardan konumuz açısından önemli olması nedeniyle, yalnız iç yapılarına göre, "disiplinli parti-serbest parti" ayrımına yer vereceğiz.

Partilerin disiplinli veya serbest oluşu dolaylı yünden demokratik temsil anlayışını etkilemektedir. Milletvekillerinin alacakları kararlarda, bağımsız olup olamayacağı, üyesi bulunduğu partinin iç yapısıyla-disiplinli veya serbest oluşuyla- ilişkilidir. Temsil teorisi açısından partinin benimsendiği iç yapı(disiplinli-serbest) temsilcilerin bağımsız olamayacağını

⁹⁹ Esat Çam, a.g.e., s.409-410.

¹⁰⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz., T. Zafer Tunaya, a.g.e., s.269 vd.

öngören "emredici vekalet" anlayışı yönünde sonuçlar doğuracaktır. İki ya da daha çok partinin bulunduğu rejimlerde milletvekillerinin halk tarafından seçimi, bir programın onaylanması olarak yorumlandığında, seçilen temsilcinin temsilcilik statüsünü kazanması, sunulan programa bağlı olması nedeni ile temsilcinin seçildikten sonra öngörülen programa sadık kalmasını gerektirir.

Temsilci ile program arasında kurulan bu illiyet bağı doğrultusunda milletvekilinin vereceği kararlarda parti programına ters düşecek tutum ve davranışlarının kontrolü gerekmektedir. Seçmenler bu kontrolü ancak seçim dönemlerinde yerine getirebilmektedirler. Seçmenlerin, seçimden sonraki yasama dönemi içerisinde bu kontrolü yapabilmesi söz konusu değildir. Bu durumda seçmenin tercihinin yerine getirilebilmesi için, milletvekilinin kontrolünün, üyesi bulunduğu parti tarafından yapılması tutarlı bir yol olur. Partinin bu denetimi yapması veya milletvekillerinin parti disiplini ile bağlı olmaları, seçmenler adına yapılan bir denetimdir. Disiplinli parti anlayışında, parti programının uygulamaya geçirilmesine yönelik yapılan düzenlemelere, milletvekillerinin karşı oy kullanması durumunda partiden ihraca kadar bir dizi yaptırımlar söz konusudur. Seçmenlerin tercihinin(kollektivist teori açısından) saygı sebebi ile bu tür müeyyideler makul görülebilir. Ancak, partinin seçim dönemlerinde halka sunduğu programın dışına çıkması, yani çizgi değiştirmesi durumunda, temsilcilerin durumu ne olmalıdır? Siyasi partiyi bu tür davranışlardan alıkoyacak ne gibi yaptırımlar vardır? Temsilci, partinin çizgi değiştirmesi durumunda alınacak kararlarda karşı oy kullanması, bu nedenle parti disiplininin ön gördüğü yaptırımlara maruz kalması demokratik ilkelerle bağdaşır mı? Bunun gibi sorunlar "disiplinli parti" sisteminin temsil anlayışına ilişkin açmazlarıdır.

a- Serbest Partiler

Serbest partiler, üyelerini milletvekillerini ve bakanlarını sert bir disiplin düzenine sokmayan partilerdir. Esnek veya serbest partilerde bireyler kişiliklerinden ve özgürlüklerinden hiçbir şey yitirmeden, sadece genel düşünce yakınlıkları nedeni ile biraraya gelirler. Bakanlar kurulunda olduğu gibi parlamentoda da oylamalar sırasında grup kararına bağlı

kalmadan sadece vicdanlarının sesine uyarak karar verirler.¹⁰¹ Bu durumda parti liderleri, üyelerinin davranışlarını etkilemeye çalışırlarsa da bu etkileme, bağlayıcı ve zorlayıcı bir nitelik almaz. Sadece ikna ve pazarlığa dayanır.¹⁰² Parti kararlarına uymayan, buna aykırı davranan üyeler için partiden uzaklaştırma gibi etkili bir disiplin mekanizması işletilmez. Günümüzde sayıları hayli azalmış bulunan serbest partilerin tipik örnekleri Amerikan partileri ile Fransız Radikal Sosyalist Partisi'dir.¹⁰³

Partilerin disiplin bakımından serbest oluşlarına yol açan en önemli faktörlerden biri olarak, bu tür partilerin ideolojik birliktelikten yoksun olmaları gösterilmektedir. Serbest partiler için, parti grup kararı kavramının bir anlamı yoktur. Çünkü, partilerin belli konuları önceden kendi gruplarında görüşerek bağlayıcı karar almaları söz konusu değildir.¹⁰⁴

Parti disiplininin belli başlı gereklerinden biri şüphesiz, parti üyelerinin seçimlerde kendi partilerinin adaylarını desteklemeleridir. Konuya bu açıdan bakıldığında Amerikan partilerinin disiplinsizliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen her başkanlık seçiminde, demokrat ve cumhuriyetçi partilere mensup birtakım senatör, temsilci, vali ve diğer ileri gelen kişilerin şu veya bu şekilde parti dayanışmasına aykırı hareket ettikleri görülmektedir.¹⁰⁵

Genellikle disiplinli nitelik taşıyan Avrupa partileri arasında Fransız Radikal Sosyalist Partisi, daima serbest partilerin tipik örneği olarak gösterilmiştir. Parti içi gruplaşmaların yoğun olduğu bu partide, önemli oylamalarda sürekli olarak, lehte, aleyhte ve çekimser olmak üzere üç ayrı oy verildiği ifade edilmektedir. Yine bu partide, parti grup kararlarına sadık kalınmadığı her zaman yaşanan olaylar olarak belirtilmektedir. Bu partinin

---

101 M. Duverger, Siyasal Rejimler, s.38,39.

102 E. Özbudun, Batı Demokrasilerinde..., s.21.

103 A.e.

104 E. Teziç, a.g.e., s.331; M. Duverger, Siyasal Partiler, s.198-218.

105 Bu gibi davranışlara her iki partiden birçok örnek gösterilebilir. Örneğin, Cumhuriyetçilerde senatör La Follette, Norris ve Blaine demokrat başkan aday Al Smith'i demokrat senatör Heflin ve Simons ise Cumhuriyetçi başkan aday Hoover'i desteklemişlerdir. Yine 1932 seçimlerinde dört Cumhuriyetçi senatör(Norris, La Follette, Hiram Johnson ve Cutting) demokrat başkan aday Roosevelt'in safında yer almışlardır. Amerikan partilerinin disiplinsizliği konusunda geniş bilgi için bkz., L.Lipson, a.g.e., s.312-314; Yaşar Gürbüz, Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, 2.b., Beta Yay., İstanbul, 1987, s.83,84.; E. Özbudun, Batı Demokrasilerinde..., s.29-31.

disiplinsizliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir diğer durum da, üyelerinden bazılarının aynı zamanda başka partiye üye olmalarından dolayı herhangi bir yaptırıma maruz kalmamalarıdır. Partinin sağ ve sol kanatları arasındaki devamlı çekişmeler, parti tutarlılığının ve disiplininin zayıflamasında başlıca etken olarak gösterilmektedir. Günümüzde de bu partinin disiplinsizlik ve tutarsızlığının devam ettiği belirtilmektedir. Sonuç olarak belirtmek gerekirse, serbest parti anlayışının liberal ve radikal temsil teorilerinin bir sonucu olduğu savunulmaktadır.¹⁰⁶

b- Disiplinli Partiler

Disiplinli partiler, gerek parlamento gerekse parlamento dışı örgütleri içinde üyelerini parti tüzüğü, programı ve kararları ile sıkı sıkıya bağlı kılan partilerdir. Bu tür partilerde, parti birliğini bozucu davranışlar, disiplin cezalarını ve nihayet partiden çıkarılmayı gerektirebilir.

Bu noktada bir hususun belirtilmesinde fayda vardır. Serbest veya disiplinli parti ayırımını otokratik ve demokratik partilerle karıştırmamak gerekir. İç yapısı bakımından demokratik olan bir parti meclisteki üyeleri üzerinde disiplin kurabilir. Partinin disiplinli oluşu, komünist veya faşist partiler gibi otokratik olduğu anlamını taşımaz.¹⁰⁷ Demokratik partiler, partinin üye kitlesinin parti yöneticilerini seçimi ve parti siyasetinin tesbiti süreçlerine geniş ölçüde katıldığı partilerdir. Böyle bir partinin disiplinli oluşu partinin demokratikliğine zarar vermez.

Parti ileri gelenlerinin parti örgütü tarafından seçilmesi, merkez örgütü tarafından yerel örgütlere atamalar yapılması (hatta bu, seçim görünümünü altında biçimsel oylamalar biçiminde de olabilir), parti programı ve taktiğinin sadece parti yöneticileri tarafından belirlenmesi, parti içinde görüş ayrılıklarına tahammülün olmaması, bu tür partileri otokratik partiler sınıfına sokar.¹⁰⁸ Demokratik disiplinli partilere İngiliz İşçi Partisi, disiplinsiz fakat otokratik partilere ise Fransız Radikal Sosyalist Partisi örnek gösterilmektedir.

---

¹⁰⁶ E. Özbudun, *Batı Demokrasilerinde....*, s.46, 167-174; M. Duverger, *Siyasal Partiler*, s.200,201.

¹⁰⁷ T.Zafer Tunaya, a.g.e., s.267.

Demokratik ve totaliter parti ayırımı konusunda geniş bilgi için bkz., E. Özbudun, *Batı Demokrasilerinde....*, s.21-130.

¹⁰⁸ M. Duverger, *Siyasal Rejimler*, s.40,

C- Liberal, Radikal, Kollektivist Temsil Teorileri Açısından Siyasi Partilerin Konumu ve Seçmen-Temsilci İlişkileri

1- Temsil Teorileri

Aşağıda özetlenen temsil teorileri tasnifi, Samuel H. Beer tarafından 1957 yılında ortaya atılmış ve daha sonraki eserlerinde de geliştirilmiştir. S. H. Beer, İngiltere'nin I.Elizabeth devrinden bugüne kadarki gelişiminde beş temsil teorisinin görüldüğünü ifade etmektedir. Bu teorileri tarihsel sırasıyla Eski Tory, Eski Whig, Liberal, Radikal ve Kollektivist temsil teorileri olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁹

Beer'ın ortaya koyduğu temsil teorilerinden ilk ikisi konumuzun kapsamına girmediğinden, sadece Liberal, Radikal ve Kollektivist temsil teorileri aşağıda kısaca özetlenmeye çalışılacaktır.¹¹⁰

i- Liberal temsil teorisi

Liberal temsil teorisinin iki temel ilkesi, ferdiyetçilik ve parlamentoculuktur. Liberal ferdiyetçilik, siyasal temsilin birimlerinin sosyal gruplar değil, fertler olması gerektiğini ifade eder. Liberal felsefeye göre, ekonomide olduğu gibi, siyasette de eylem kaynağı, rasyonel ve bağımsız ferttir. Bu ferdiyetçilik, liberalizmin siyasal partilere ve baskı gruplarına karşı takındığı düşmanca tutumda ifadesini bulmaktadır. Örneğin, liberal geleneğin Amerika'daki başlıca temsilcilerinden Madison "hizipler" (factions) olarak adlandırdığı siyasal partileri, milli menfaatlerle bağdaşmayacak özel menfaatleri savunan ve "hür devleti" tehdit eden kuruluşlar niteliğinde görmüştür.

Liberalizmin ikinci temel ilkesi olan parlamentoculuk da bir bakıma bu ferdiyetçi perspektiften doğmaktadır. Madem ki, ideal seçmen bağımsız ve rasyonel ferttir, o halde ideal milletvekilinin de bağımsız ve rasyonel bir kişi olması gerekir. Parlamento, toplum içerisindeki çeşitli ve farklı menfaatleri temsil eden bir organ değil, bağımsız milletvekillerinin akılcı

---

¹⁰⁹ Samuel H. Beer, "The Representation of Interests in British Government: Historical Background", *Amerikan Political Science Review*, 51(September, 1957), s.613,614 ve *British Politics in the Collectivist Age*(New York, 1965),s.350,351'den aktaran E. Özbudun, *Batı Demokrasilerinde....*, s.166.

¹¹⁰ E. Özbudun, *Batı Demokrasilerinde....*, s.166-182.

oylaşım(lar)(deliberations) yoluyla "kamu iyiliği"ni arayacakları bir kuruluştur. Diğer bir deyimle milletvekili, kendi seçmenlerinin iradesini yansıtmak üzere meclise gönderilmiş bir "delege" olmayıp, kendi bağımsız düşüncelerine ve kamu iyiliği anlayışına göre hareket etmesi gereken bir temsilcidir. Madison'a göre, siyasal temsilin amacı, halkın görüş ve isteklerini seçkin bir vatandaş topluluğunun süzgecinden geçirerek ıslah etmektir. Parlamento, akılları sayesinde memleketlerinin gerçek menfaatlerini en iyi şekilde belirtecek ve bu menfaatleri geçici veya özel menfaatler karşısında feda etmeyecek kişilerden kurulu olmalıdır. Ancak böyle bir temsil mekanizması ve böyle bir parlamento, memleketi partilerin "zararından" kurtarabilir.

ii- Radikal temsil teorisi

19. yüzyılın son çeyreğinde İngiltere'de liberal teorinin yerine geçen radikal temsil teorisi, hem ferdiyetçiliği farklı şekilde yorumlaması hem de liberal parlamentoculuğu reddetmesi bakımından selefinden ayrılmaktadır. Siyaset felsefesi tarihinde en önde gelen temsilci Rousseau olan radikal teoriye göre, iktidarın kaynağı "halk"tır. Halk, liberal teoride olduğu gibi rasyonel ve bağımsız kişilerden meydana gelmiş bir topluluğu değil, tek ve üstün bir iradenin (halk iradesi veya milli irade) birleştiği ve yol gösterdiği bir toplumu ifade etmektedir. Uygulamada çoğunluğun iradesi şeklinde beliren halk iradesi, üstün, yanılmaz ve bölünmez bir iradedir. Çünkü çoğunluk, toplumun tümünün menfaatlerine aykırı hiçbir menfaati olmayan tek topluluktur.

Radikallerin halka ve halk iradesine olan inançları, onları liberal teorinin parlamentoculuk ilkesinden uzaklaştırmıştır. Radikal teoriye göre, ideal hükümet şekli, vatandaşların belli başlı siyasal kararları bizzat alacakları doğrudan doğruya demokrasidir. Bu idealin her yerde gerçekleştirilmesi mümkün olmasa bile, bir hükümet sisteminin değeri, onun doğrudan doğruya demokrasiye yakınlık derecesi ile ölçülmelidir. Böylece radikal teori, kamu iyiliğini, bir seçkinler grubunun rasyonel oylaşımının sonucu ile değil, halk çoğunluğunun iradesi ile özdeşleştirilmektedir.

Liberal teori ile arasındaki bu önemli farklara rağmen, radikal temsil teorisi de siyasal partileri meşrulaştırmış değildir. Radikaller, doğrudan

doğruya demokrasiye inançlarının sonucu olarak, halkın siyasal dernekler halinde örgütlenip parlamentoya baskı yapmalarını hoş karşılamışlardır. Nitekim, gerek İngiltere'de gerek Amerika'da parlamento dışı parti örgütlerini yaratanlar, radikaller olmuştur. Ancak radikal teorinin halkın bir bütün teşkil ettiği ve halk iradesinin bölünmezliği yolundaki prensipleri, partilerarası rekabetin meşru görülmemesine yol açmıştır. Hatta radikallerin siyasal partilere karşı bir bakıma liberallerden de daha olumsuz bir tutum takındıkları söylenebilir. Örneğin, Amerikan radikallerinden John Taylor'a göre, "gerçek", çelişik parçalara bölünmeyecek bir bütündür. Dolayısıyla her iki tarafın birden haklı olmasına imkan yoktur. Liberaller için olduğu kadar radikaller için de siyasal temsilin birimi sınıflar veya gruplar değil, bağımsız veya rasyonel ferttir.

iii- Kollektivist temsil teorisi

Beer'e göre, kollektivist temsil teorisinin iki ana ilkesi parti hükümeti ve fonksiyonel temsildir. Fonksiyonel temsil, temsil birimlerinin fertler değil, sosyal gruplar olması gerektiğini ifade eder ve böylece liberallerle radikallerin ferdiyetçilik ilkesinden ayrılır. Kollektivist teoriye göre, toplum herbiri toplumun tümü için önemli bir fonksiyon ifa eden çeşitli sosyal gruplardan veya tabakalardan meydana gelir. Bu gruplar, fertlerin ortak fikir ve kanaatlerine dayanan iradi kuruluşlardan ibaret olmayıp, grup üyeleri arasındaki fonksiyon ve menfaat özdeşliği gibi objektif şartlardan doğan varlıklardır. Her grubun, toplumun tümü bakımından gerekli bir fonksiyon görmesi ve o fonksiyonu ilgilendiren alanlarda toplumun diğer üyelerinde bulunmayan bir bilgi ve uzmanlığa sahip olması, grupların devlet organları içerisinde temsilini meşru kılar.

Fonksiyonel temsil veya grupların temsili, liberal ve radikallerin ferdi temsil prensibine ne kadar aykırı ise, kollektivist teorinin ikinci unsuru olan "parti hükümeti" de liberalizmin parlamentoculuk ilkesinde o kadar farklıdır. Kollektivist teori, siyasal partilere liberal ve radikal teorilerden çok daha büyük bir rol ve meşruluk tanımaktadır. Temel siyasal kararlar, seçmen çoğunluğunun onayı ile, partiler tarafından alınır. Seçmen kitlesi, vekaleti, fert olarak milletvekillerine değil, belli bir siyasal programı tecessüm ettiren bir partiye verir. Kollektivist teoride, milletvekili kendi kişisel görüşlerine göre hareket eden bağımsız bir temsilci değil, çoğunluk partisinin programının uygulanmasında sadece bir araç rolü oynayan bir

delege, daha doğrusu bir parti delegesidir. Böylece, bir zamanlar Monark'a, daha sonra da parlamentoya izafe edilen milli menfaati temsil fonksiyonu, halen parti tarafından yerine getirilmektedir. Finer'ın dediği gibi kollektivist temsil sisteminde temsili hükümet, parti hükümetidir.

Kollektivist temsil teorisi olarak vasıflandırılan değer ve inanç sisteminden esinlenen partiler, daima disiplinli partilerdir. Tutarlı ve uzun vadeli siyasal programları [^] ve ~~bunların~~ bütünlükleri, ^{borulmaksızın} sadakatle uygulanmalarını gerektirmektedir. ^{bu} ~~Kollektivist siyasetlerin başarılı yürütülebilmesi~~, ancak kuvvetli bir parti disiplini ile mümkündür. Buna karşılık, liberal ve radikal temsil teorileri, disiplinsiz partilere vücut vermiştir.

b- Seçmen-Temsilci İlişkileri

Temsil teorileri başlığı altında incelediğimiz, liberal ve radikal temsil teorilerinin ortaya koyduğu temsil anlayışı, siyasi partilerin ortaya çıkmasından sonra oldukça değişmiştir. Halkı bölünmez bir bütün olarak ele alan ve halkın temsilini yapanların, seçmenlerin iradesi dışında hareket edemeyeceğini, bu sebeple "emredici vekalet" anlayışının seçmen-temsilci ilişkisinde belirleyici olmasını öngören radikal temsil teorisi ile seçmenlerin veya herhangi bir sosyal sınıf ya da grubun dışında, toplumun bütününe, temsilci olarak bireylerin iradesinden bağımsız kendi vicdanlarının sesine göre hareket etmesini öngören liberal temsil anlayışı, siyasal partilerin toplumsal yaşamda ağırlıklı olarak yer almaya başlamasıyla anlamını yitirmiştir. Realitede artık her iki teorinin de kabul etmediği, sınıf veya grupların temsili söz konusudur. Siyasal yaşamda ortaya çıkan bu yeni gelişme, seçmen-temsilci arasındaki ilişkiyi ve seçimlerin anlamını değiştirmiştir.

Seçmen, kendi siyasi eğilimlerini temsil ettiği için adaylardan birine oy verir. Fakat seçimden sonra parlamentoda alınan kararlar, üzerinde seçmenin hiçbir kontrolü bulunmayan partilerce alınmaktadır.¹¹¹ Menfaat ve fikir ayrılıkları sonucu ortaya çıkan siyasi partiler,¹¹² belirli bir programı

¹¹¹Roger Lacombe, Demokrasi Buhranı, Çev.: Suat Erginer, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1962, s.41,42.

¹¹² Siyasi partilerin ortaya çıkma sebepleri konusunda geniş bilgi için bkz., Arif Payaslıoğlu, a.g.e., s.16 vd.

hayata geçirmek amacıyla iktidara talip olurlar. Tespit ettikleri adaylar ve programlarıyla seçime katılırlar. Parlamentoda çoğunluğu elde eden siyasi parti, artık öngördüğü siyasi programı hayata geçirmek için çalışacaktır. Uzun vadeli siyasi ve ekonomik programların başarıya ulaşabilmesi için bütünlükleri bozulmaksızın sadakatle uygulanmasını gerektirir. Bunun sağlanması ise ancak parti disiplini ile olmaktadır.

Günümüzde milletvekilleri, partiler tarafından gösterilen adaylar arasından seçmenler tarafından seçilmektedir. Diğer bir ifade ile seçimler, partilerin gösterdiği adayların seçmenlerce onaylanmasıdır. Partiler, siyasal hayatın temel unsurları olunca, parlamentoların yapısı ve yerine getirdiği işlevler de değişir. Temsilciler artık, parti grup kararına bağlı kalmak ve oylarını bu doğrultuda kullanmak zorundadırlar. Bu noktada kişisel eğilimleri ve tercihleri "parti disiplini" nedeniyle bir anlam taşımamaktadır. Temsilci artık, ulusun temsilcisi hukuki görünümü altında, bağlı bulunduğu partinin temsilcisidir.¹¹³

Bazı düşünürler, partilerin ortaya çıkmasından sonra parlamentoda temsil edilenin, millet veya temsilciler olmadığını; siyasi partilerin temsil edildiğini savunmaktadırlar.¹¹⁴ Bu noktada halkın veya milletin iradesi değil partilerin iradesinin yönetime hakim olduğu ileri sürülmektedir.

Bu bilgiler ışığı altında temsilcinin konumu değerlendirildiğinde, liberal teorinin ortaya koyduğu "temsilcilik" statüsü artık "delege"ye dönüşmüştür. Siyasi partilerin ortaya çıkışı, seçmenlerin ve seçimlerin anlamını değiştirdiği gibi, seçilenlerin konumunu da farklılaştırmıştır. Ortaya çıkan yeni durum, kollektivist teori tarafından ifade edilen görüşler çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Siyasal partilere meşruluk tanıyan bu teoriye göre, milletvekilinin sıfatı artık, temsilci değil, delegedir. Milletvekili toplumu değil partiyi temsil etmektedir ve çoğunluk partisinin programının uygulanmasında sadece bir araç rolü oynayan bir delege daha doğrusu bir parti delegesidir.

Disiplinli partilerin ortaya çıkışı "klasik temsil teorilerinin baştan aşağı yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Özellikle liberal temsil

---

¹¹³Erdoğan Teziç, 100 Soruda Siyasi Partiler, Gerçek Yay., İstanbul, 1976, s.128-130.

¹¹⁴T. Zafer Tunaya, a.g.e., s.304.

teorisinin ve ondan esinlenen birçok anayasaların kesinlikle yasaklamış olduğu 'emredici vekalet', başka bir biçimde tekrar ortaya çıkmıştır. Disiplinli partilerden kurulu bir sistemde milletvekili, seçmenlerin değil fakat partisinin direktiflerini yerine getiren bir delege haline gelmiştir. Parti disiplini olgusu karşısında şu soruların sık sık ortaya atıldığı görülmektedir: Siyasal temsilin aracı, milletvekilleri mi yoksa parti mi olmalıdır? Bir milletvekili kendi vicdanına ve kamu menfaati anlayışına göre oy kullanmakta serbest bırakılmalı mıdır, yoksa kişisel inançlarına aykırı düşse bile partisinin direktiflerine mi boyun eğmelidir? Milletvekilinin oy hürriyetinin kısıtlanması, temsili rejimin yozlaşması ve partiler diktatoryasının kurulması mı demektir, yoksa disiplinli siyasi partiler halk kitlelerinin devlet yönetimine etkin şekilde katılmalarını sağlayan bir demokrasi aracı mıdır? Parti disiplininin yokluğu, milletvekillerini gerçekten hür ve bağımsız temsilciler haline mi getirmektedir, yoksa onları daha bencil ve sorumsuz grupların, örneğin, baskı gruplarının etkisine mi tabi kılmaktadır?"¹¹⁵

Yukarıda sorulan sorulara liberal, radikal, kollektivist temsil teorilerinin öngördüğü kuramlar çerçevesinde birbiriyle bağdaşmayacak cevaplar verilebilir. Şu kadarını belirtmeliyiz ki, siyasal partilere meşruluk tanıyan kollektivist teori cephesinden verilecek cevapların, siyasal partiler ve parti disiplini lehine olacağı ortadadır.

Parti disiplini savunanlar, disiplinli partileri "sorumlu parti hükümeti" anlayışının gereği olarak görürler. Buna göre, disiplinsiz partilerden meydana gelen bir sistemde halk, hükümetin yaptıklarından ya da yapamadıklarından dolayı çoğunluk partisini kollektif olarak sorumlu tutamaz. Parti disiplininin zayıflığı, partileri veya hükümeti halk önünde daha sorumsuz kılar.¹¹⁶

Disiplinli partilerde, milletvekili partinin savunduğu fikir ve parti içi kurallar çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Bu kararlara uymadığı takdirde partiden atılmaya kadar varan bir dizi yaptırımlara maruz kalabilir. Ağır yaptırımlar milletvekilini halk egemenliği teorisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan emredici vekaletle bağlı bir vekil konumuna sokmaktadır. Fakat

---

¹¹⁵ E. Özbudun, *Batı Demokrasilerinde....*, s.14.

¹¹⁶ A.e., s.12,13.

burada vekalet bağı, seçmenle değil, siyasal partiyle kurulmaktadır. Çünkü vekil artık, partiye karşı sorumludur.

Disiplinsiz partilerde ise milletvekilinin konumunu "temsilci" olarak belirleyebiliriz. Temsilciyi parti görüş ve fikirlerine bağlayacak herhangi bir yaptırımın bulunmaması, onu bağımsız kılmakta ve hareket serbestisi vermektedir. Seçimler esnasında milletvekilliği aday tespitinin merkezce belirlenmesi bir yaptırım olarak değerlendirilirse milletvekilinin bağımsızlığı nispeten azalacaktır. Dolayısıyla temsilcilik sıfatı delegeye dönüşebilecektir. Şayet, milletvekilliği adaylık tesbiti ön seçimle belirlenirse bu durumda milletvekili tam bağımsız hareket eden bir temsilci sıfatını kazanabilir.

Siyasi partilerin ortaya çıkması seçmen-temsilci ilişkileri ve temsil anlayışında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Fakat, en fazla değişikliği "kuvvetler ayrılığı" ilkesinde yapmıştır. Parti içi disiplin anlayışının varlığı, yasama-yürütme ayrımına son vermiştir. "Durum, çeşitli hükümet şekillerine göre değişiklik gösterir. Yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter rejimde hükümet, çoğunluk partisinin ajanı, onun bir "müdürler kurulu"dur. Parti lideri otomatik olarak başbakandır. Bakanlar da grubun sıkı denetimi altındadır. Hükümeti, meclis çoğunlukları değil, grup kararları düşürür. Sonuçta yürütme, parti grubunun uydusu haline gelir. Başbakan kudretini parti içi dengelerden ve taktiklerden alır."¹¹⁷

Son olarak belirtilmesi gereken bir nokta da benimsenen seçim sisteminin temsil anlayışına dolaylı yönden etki etmesidir. Temsilcilerin belirlenmesinde uygulanan seçim tekniği, parlamentoda temsil edilen parti sayısına, parti iç bünyesi ve karşılıklı bağıllık üzerine büyük etkisi vardır.¹¹⁸

---

¹¹⁷ T. Zafer Tunaya, a.g.e., s.305-306.

¹¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Esat Çam, "Parti Sistemleri ve Seçim Tekniği", İ.Ü.İ.F.M. C.27, Haziran-Eylül 1968'den ayrı basım, 1970, s.217 vd.; M. Duverger, Siyasal Partiler; Ergun Özbudun, Batı Demokrasilerinde..., s.131 vd.; Esat Çam, a.g.e., s.458-469; Ergun Özbudun, Anayasa Hukuku, s.229-239; Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s.274-308.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET SONRASI TÜRK ANAYASALARINDA BENİMSENEN EGEMENLİK, TEMSİL ANLAYIŞI VE SİYASİ PARTİLER

I- CUMHURİYET SONRASI TÜRK ANAYASALARINDA BENİMSENEN EGEMENLİK VE TEMSİL ANLAYIŞI

"Ulusal egemenlik", "halk egemenliği" veya "genel irade" sözcükleriyle ifade edilen kavramların, bilimsel çözümleme amacıyla kullanımı genelde kuşkuyla karşılanmış, çoğu zaman bu kavramların tamamen terkedilmesi bilimsel çalışmalar açısından yararlı bile görülmüştür. "Egemenlik" kavramı, siyasal sistemin çok özgün bir biçimi olan devletle birlikte, ona paralel giden bir tarihi içeriğe sahiptir. "Ulusal egemenlik" veya "milli egemenlik" kavramı, bir siyasal ideoloji, bir hukuksal varsayım olarak kabul edilmektedir.¹

Çalışmamızın bu bölümünde "milli egemenlik" kavramının Türk Anayasalarında yer alışı ve buna bağlı olarak gelişen, yönetim anlayışı ele alınacaktır. Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, "egemenlik" kavramının ortaya çıktığı ve geliştiği ortam Türk toplumuna oranla büyük farklılıklar içermektedir. Siyasal iktidarın sınırlandırılması amacı ile ortaya çıkan bu kavram² Türk Anayasa Hukuku'na 1921 yılında girmiştir. Özbudun, 1921 Anayasası'nın en önemli yeniliği hatta en devrimci ilkesi olarak "milli egemenlik" kavramını göstermektedir. 1921 Anayasası'nda saltanatın

---

¹ Cemil Oktay, Hum Zamirinin Serencamı, Bağlam Yay., İstanbul, 1991, s.55.

² A.e., s.56,57.

kaldırılacağına dair bir ifadenin bulunmamasına karşın, benimsenen milli egemenlik ilkesinin bu amaca yönelik bir girişim olduğunu belirtmektedir.³

1921 Anayasası'nın 1. maddesinde "Hakimiyet bila kayd-ü şart milletindir" ifadesi ile yer alan, egemenlik kayıtsız şartsız milletindir tanımlaması, 1924 Anayasası'nın 3. maddesinde de yer almıştır. Yine 1924 Anayasası'nın 4. maddesinde, egemenliğin kullanıcılarına da işaret edilmiştir. "Türk Milleti'ni, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır" hükmü benimsenmiştir. Bu ifade aynı zamanda, milli egemenlik teorisinin ortaya koymuş olduğu bir çerçevede, "temsili rejimin" benimsendiğinin de ifadesidir. T.B. Balta bu hükmü "Anayasanın hazırlayıcıları yürütme kudretini Büyük Millet Meclisi tarafından temsil olunan, milli egemenliğin bir belirtisi telakki etmişlerdir"⁴ biçiminde yorumlanmaktadır. Bu maddeye göre, siyasi planda, milletin temsilinin ancak Büyük Millet Meclisi'nde olabileceği benimsenmiştir.⁵

"Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve onda toplanır"(1924/m.5), "Meclis, yasama yetkisini kendi kullanır"(1924/m.6), "Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve O'nun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Meclis, Hükümeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir"(1924/m.7) maddelerinde yer alan ifadeler, yürütme yetkisinin teorik olarak mecliste bulunduğunu belirtmekle birlikte, meclisin yürütme işlemlerini bizzat yapamayacağını ortaya koymaktadır. "Bu sistemi anayasa hukukçuları kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı sistemi olarak adlandırmışlardır".⁶

T.B. Balta 1924 Anayasası'nın 5. maddesine ilişkin olarak şu görüşü ileri sürmektedir: "Anayasa koyucularının çeşitli devlet yetkilerini ve bu arada yürütme yetkisini milli egemenliğe bağlayan görüşleri, Anayasa'nın metnine aksetmiş değildir. Yasama ve yürütme yetkilerinin meclise ait olduğunu ifade eden 5. madde egemenliğe ilişkin herhangi bir atıfta bulunmaksızın bağımsız bir hükmün ifadesini taşıyor. Bundan hatta aksine

³ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.6.

⁴ Tahsin Bekir Balta, İncelemeler: Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti, A.Ü. SBF Yay. No:100-82, Ankara, 1960, s.1.

⁵ Yavuz Abadan-Bahri Savcı, Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bakış, A.Ü. SBF Yay. No:94-76, Ankara, 1959, s.71.

⁶ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.10; Taha Parla, a.g.e., s.15-32,66-82.

delil çıkarılabilir. Eger Anayasa devlet yetkilerini milli egemenlik anlayışına dahil addetse idi, 4. maddede egemenlik millet adına meclisçe kullanılır hükmünden sonra 5. maddede yasama, yürütme yetkileri meclise aittir hükmünü koymasına gerek yoktu; bu şekilde ayrı bir hüküm konulduğuna göre sözü geçen yetkileri hakimiyetin belirtisi saymıyor demektir."⁷

Milli egemenliği gerçekleştiren kurumlar İngiltere'de başlamış ve daha önce Amerika'da uygulanmış olmakla beraber, kavramın kendisini ortaya koyan Fransız sistemidir. Fransa'da milli egemenlik kavramının anayasa metinlerinde yer alması 1789 Fransız Devrimi ile başlar. 1789 Devrimi egemenliğin millete ait olduğunu, kanunu da milli iradenin dolayısıyla da milli egemenliğin bir belirtisi olarak saymıştır.⁸

1924 Anayasası'nın "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Türk Milleti'ni ancak T.B.M.M. temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır"(m.3 ve 4) ifadesi ile çoğunlukçu demokrasi anlayışına ilişkin bir formül benimsediği belirtilmektedir. Böyle bir anlayışın benimsenmesi, Fransız Anayasası'ndan esinlendiğine bağlanmaktadır.⁹

Milli egemenlik veya liberal temsili demokrasi anlayışına göre milletvekili kendisini seçen seçmenlerin veya seçim çevresinin ya da herhangi bir sosyal grup veya sınıfın değil milletin bütünü'nün temsilcisidir prensibi, 1924 Anayasası'nın 13. maddesinin 5. fıkrasında "Her milletvekili yalnız kendini seçen çevrenin değil bütün milletin vekilidir" ifadesi ile yer almıştır.

1924 Anayasası benimsediği ilkelerle, milli egemenlik teorisi veya liberal temsil anlayışı çizgisinde bir sistem ortaya koymakla birlikte, temelde çoğulcu değil çoğunlukçu demokrasi anlayışını yansıtmaktadır. Köklerini Rousseau'nun genel irade görüşlerinden alan çoğunlukçu demokrasi anlayışı, genel iradenin yanılmazlığından hareketle sınırsız çoğunluk yönetimini savunmaktadır. Kamu yararının sağlanmasında genel iradenin yanılmazlığı esas alındığı için egemenliği kullananların sınırlandırılması

---

⁷ T. Bekir Balta, a.g.e., s.8.

⁸ A.e., s.9.

⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. T. Bekir Balta, a.g.e., ss.1-56; Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.14,15; Yavuz Abadan-Bahri Savcı, a.g.e., s.73 v.d.; Bahri Savcı, Türkiye'de Meclis Hükümet Münasebetlerine Bakış, İncelemeler, A.Ü. SBF Yay. No:100-82, Ankara, 1960, s.57 v.d.

da düşünülmemiştir. Fakat belirtmeliyiz ki, Rousseau'nun ortaya koyduğu sistemde temsilcilerin seçmenlerine karşı bir bağımsızlığı sözkonusu değildir. Oysa 1924 Anayasası'nın benimsediği sistem, temsilcilerin seçmen iradesinden bağımsızlığını öngörmektedir. 1924 Anayasası'nın benimsediği temsil anlayışını 13/5 maddesi çerçevesinde yorumlarsak milli egemenlik teorisi paralelinde bir anlayışın benimsendiğini söyleyebiliriz. Yönetimin sınırlandırılmaması yönünden Rousseau'cu bir yaklaşım olarak değerlendirebileceğimiz 1924 Anayasası temsilcilerin bağımsızlığını benimsemesi yönü ile milli egemenlik anlayışı çizgisini taşımaktadır. Anayasada bu iki farklı yaklaşımın birarada bulunmasını o dönemin koşullarından kaynaklanan(devrimlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla) bir zorunluluk olarak yorumlayabiliriz.

1924 Anayasası'nın millet egemenliğini tek başına temsil eden üstün yetkili meclis anlayışına karşılık, 1961 Anayasası egemenliğin kullanılışı bakımından hayli farklı bir formül benimsenmiştir.¹⁰ 1924 Anayasası'nın 3. maddesinde yer alan "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ifadesi 1961 Anayasası'nın 4. maddesinde aynen yer almakla birlikte aynı maddenin 2. fıkrasında "Millet, egemenliğini Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır" denilmiştir. Yine aynı maddenin 3. fıkrasında "Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz" hükmü benimsenmiştir. Böylece T.B.M.M., egemenliğin kullanılmasında tek yetkili organ olmaktan çıkarılmış, egemenliğin kullanılmasını Anayasa'da belirtilen diğer devlet organları ile paylaşır olmuştur. Egemenliğin kullanılmasının ancak Anayasa'nın çizdiği sınırlar çerçevesinde olacağı yine bu maddeden çıkan sonuçlardır.

1924 Anayasası'nın "T.B.M.M., milletin yegane ve hakiki temsilcisi olup millet adına egemenlik hakkını kullanır" hükmü "çoğunluk istibdadına" yol açan bir teorik temel sayıldığı için 1961 Anayasası'nda yine "kayıtsız şartsız millete ait" olan egemenliğin kullanılışı bakımından yeni bir çözüm bulunmuştur.¹¹ Anayasa'nın 4. maddesinde yer alan bu çözüm önceki dönemin aksaklıkları gözönünde bulundurularak kaleme alınmıştır

---

¹⁰ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.19.

¹¹ Mümtaz Soysal, Dinamik Anayasa Anlayışı, A.Ü. SBF Yay. No:272, Ankara, 1969, s.45.

diyebiliriz. Egemenliğin T.B.M.M.'nin tekelinden çıkarılarak başka organlarca da kullanılabilceği yönündeki hüküm, 1924 Anayasası'nın ~~yürütme~~ ve yürütme kuvvetlerini teorik açıdan da olsa mecliste toplamasının aksine Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Raporu'ndaki ifade ile "kuvvetlerin yumuşak ayrılığı" olarak tanımlanmaktadır.¹²

1924 Anayasası'nın 13. maddesinin 5. fıkrasında yer alan ve milletvekillerinin bağımsızlığını öngören hüküm, 1961 Anayasası'nın 76. maddesinde "T.B.M.M. üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler" biçiminde yer almıştır.

T.B.M.M. üyelerinin büyük çoğunluğu, bölgelerde yapılan oylamalar sonucunda üyelik sıfatını kazanmakla beraber, Anayasa liberal devlet anlayışının saf temsil fikrine sadık kalarak, bölge seçmenlerinin, millet adına seçim yaptıkları prensibinden hareketle T.B.M.M. üyelerinin seçildikleri bölgeyi, seçmenlerini ve dolayısı ile mensup oldukları siyasi partiyi değil bütün milleti temsil ettikleri, klasik kaideyi tekrarlamıştır. Diğer taraftan T.B.M.M. üyeleri arasında Devlet Başkanı tarafından seçilen senatörler de bulunmaktadır. Bunlar da kendilerini seçenleri değil bütün milleti temsil edeceklerdir.¹³

B.N. Esen 1961 Anayasası'nın 76. maddesini "Ne bir parti, ne de onun bir üyesi milleti temsil edemez. Bunun anlamı o milleti temsil yetkisi, T.B.M.M. üyeliği sıfatı dolayısıyla bir kimsede mevcuttur"¹⁴ şeklinde yorumlamaktadır. Öncelikle 1961 Anayasası, kuvvetler ayrılığını benimsemesi nedeniyle 1924 Anayasası'ndan ayrılmaktadır. Ayrıca 1961 Anayasası'nın getirdiği yeni düzenlemeler, çoğulcu toplum yapısının geliştirilmesi açısından önemli yeniliklerdir.

1924 Anayasası çağının anayasalarının genel eğilimine uygun olarak siyasal partiler hakkında hiçbir hüküm taşııyordu. 1961 Anayasası ise siyasal partileri 'ister iktidarda ister muhalefette olsunlar demokratik siyasi

---

¹² Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.21.

¹³ Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukunun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4.b., İ.Ü. HF Yay., No:3000-655, İstanbul, 1982, s.271.

¹⁴ Bülent Nuri Esen, Anayasasının Anayasa Mahkemesince Yorumlanması, A.Ü. HF Yay. No:30, Ankara, 1972, s.27.

hayatın vazgeçilmez unsurları' olarak nitelendirmiş(m.56/3) ve onları daha güvenceli bir hukuki statüye kavuşturmuştur".¹⁵

1924 Anayasası benimsediği sistem saf milli egemenlik anlayışı olarak yorumlanmaktadır. Bu çizginin bir sonucu olarak ideolojik ve siyasal çoğulculuk sınırlı ve dar çerçevelidir. Seçmenler sadece seçim dönemlerinde oylarını kullanıp onun dışında yönetime ilişkin konularda herhangi bir görüş bildirmesi ve yönetimi etkilemesi sözkonusu değildir. Oysa 1961 Anayasası'nın benimsediği sistem, 1924 Anayasası'nın benimsediği sistemden oldukça farklıdır. Temelde, temsili vekalet anlayışı benimsenmekle birlikte yönetilenlerin, yönetenler üzerinde fiili(siyasal) etkisine açık, katılımcı bir yarı temsili demokrasi anlayışı yönünde öğeler içermektedir. 1961 Anayasası, egemenliğin kullanılmasını, çeşitli organ ve kurumlar arasında paylaştırmış olması nedeni ile de demokrasinin bulunduğu ortamı daha güvenilir hale getirmiştir.¹⁶

Türkiye'de ilk kez 1921 Anayasası'nda yer alan milli egemenlik ve buna bağlı temsili vekalet anlayışı(1924 m.3-13/5),(1961 m.4-76) 1982 Anayasası'nda da yer almıştır. 1982 Anayasası'nın 6. maddesi 1.fıkrasında "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir", 2. fıkrasında "Türk milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanır" ve 3. fıkrasında "Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisini kullanamaz" denilmiştir. 80. maddede ise "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil bütün milleti temsil ederler" ifadesi yer almıştır. Bu maddeler daha önceki Anayasalarda yer aldığı biçimde, klasik temsili rejimin bir ilkesi olarak aynen tekrarlanmıştır. Bu maddeler için daha önceki yapılan yorumlar geçerli olmakla birlikte Anayasanın bütünü gözönüne alındığında farklı değerlendirmeler yapılabilir.

1982 Anayasasının 6. ve 80. maddesindeki hükümler, milli egemenlik anlayışına bağlı, temsili vekalet veya yeni temsil anlayışının benimsendiğini göstermekle birlikte; bu anlayışla bağdaşmayacak hükümler de içermektedir. 1982 Anayasası'nda karşılaştığımız, temsil anlayışına

---

¹⁵ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.23.

¹⁶ Bülent Tanör, İki Anayasa(1961-1982), 2.b., Beta Yay., İstanbul, 1991, s.80.

ilişkin çelişkiler, bize Anayasanın hazırlanması sırasında teorik temellerden çok siyasi hayatta karşılaşılan problemlerin esas alındığını göstermektedir.

Anayasanın 80. maddesinde "T.B.M.M. üyeleri seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil bütün milleti temsil ederler" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade önceki bölümlerde ele aldığımız milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu, saf temsili rejime ilişkin bir prensiptir. Fakat 1982 Anayasası geçmiş dönemlerdeki olaylara özellikle 1970-1980 arasında yaşanan siyasi krizlere tepki olarak yukarıda belirtilen kurala istisnalar getirmiştir. 84. maddede "(1.fıkra) ... Partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren veya seçim hükümetleri hariç Bakanlar Kurulunda görev alan, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul eden(lerin)... üyeliğinin düşmesine, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar verilir." " (2.fıkra) Partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilemez." "(3.fıkra) Anayasa Mahkemesi'nin kararında partinin kapatılmasına eylem ve sözleri ile sebebiyet verdiği belirtilen milletvekilinin üyeliği ile temelli olarak kapatılan siyasi partinin, kapatılmasına ilişkin davanın açıldığı tarihte, parti üyesi olan diğer milletvekillerinin üyeliği, kapatma kararının T.B.M.M. Başkanlığı'na tebliğ edildiği tarihte sona erer" hükümleri yer almaktadır.

84. maddenin ortaya koyduğu anlayışı, iki farklı cepheden ele alıp değerlendirebiliriz. Birinci olarak, temsil anlayışı çerçevesinde, Anayasanın benimsediği, temsil anlayışı nedir ve bu anlayış doğrultusunda 84. maddenin hukuki değeri ve anlamı nedir? Ortaya çıkan sonuçlar, yasa koyucunun öngördüğü sonuçlara paralel mi gelişmiştir?

İkinci olarak, siyasi partiler cephesinden konuyu değerlendirebiliriz. Birden fazla siyasi partinin bulunduğu bir rejimde temsilin anlamı ve olması gereken temsil anlayışı nedir? Bu çerçevede 84. maddenin ortaya koyduğu yaklaşım hangi çizgiye daha yakındır?

1- Türkiye'de ilk defa 1921 Anayasasında yer alan "milli egemenlik" kavramı, yukarıda da belirtildiği gibi 1921, 1961, 1982 Anayasalarında da yer almıştır. Milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu temsil anlayışı daha önceki bölümde ayrıntısıyla ele alınmış olmakla birlikte ortaya çıkardığı sonuçları kısaca şöyle özetleyebiliriz: Milli egemenlik anlayışında millet

kavramı: Bir toprak parçası üzerinde yalnız bugün yaşayanları değil geçmişte ve gelecekte yaşayan insanları da içine alan manevi bir varlıktır. Bu tanım çerçevesinde millet kendini oluşturan bireylerden ayrı ve onların üzerinde, üstün bir varlıktır. Milleti böyle üstün ve manevi bir varlık olarak ele alan milli egemenlik teorisi, onun yönetiminin de ancak, bireylerin iradesinden bağımsız, yalnız milletin genel çıkarlarını düşünen bağımsız milletvekilleri ile olabileceğini savunmuştur. İşte bu anlayış doğrultusunda temsilcilerin seçildikleri bölge veya kendini seçenlerin değil bütün milletin temsilcisi olmaları öngörülmüştür.¹⁷

Cumhuriyet sonrası Anayasalarının hepsinde gördüğümüz "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" hükmü milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu temel bir hükümdür. Bu anlayış çerçevesinde teorik bütünlük korunmuş ve "milletvekillerinin seçildikleri bölge veya kendilerini seçenleri değil bütün milleti temsil ederler"(82/m.80) hükmü bütün Anayasalarda yer almıştır. 80. maddede böyle bir hüküm yer almakla birlikte 84. maddedeki milletvekillerinin bağımsız hareket edebilmelerini kısıtlayıcı nitelikteki düzenlemeler "milli egemenlik" teorisinin ortaya koyduğu temsili vekalet anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

1982 Anayasası'nın benimsediği temsil anlayışı milletvekillerini seçildikleri bölge veya kendini seçenlerin değil bütün milletin temsilcisi olarak görmekle birlikte; milletvekillerinin parti değiştirmesi durumunda üyeliğinin düşürülebileceğini öngörmesi 1982 Anayasası'nın bir tepki Anayasası olduğunu ortaya koyan hükümlerden biridir ve geçmiş dönemde yaşanan bakan olma veya kişisel çıkar sağlamak için yapılan parti değiştirmelerini önleme amacını gütmektedir. Özellikle 1970-1980 yılları arasında milletvekillerinin parti değiştirmesi hükümet bunalımlarına yol açmış ve bir istikrarsızlık sebebi olmuştur.¹⁸

---

17 1876 Kanuni Esasi, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan kurtaracağı düşüncesi ile milli egemenlik ilkesine oturmamış olmasına rağmen temsili vekalet anlayışına yer vermiş ve 71. maddesinde "Heyet-i Mebusan azasının her biri kendini intihap eden(seçen) dairenin(bölgenin) ayrıca vekili olmayıp umum Osmanlıların vekili hükmündedir" düzenlemesini getirmiştir. Bkz. Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s.98.

18 Milletvekillerinin parti değiştirmesinin siyasal yaşama etkisi dördüncü bölümde geniş olarak incelenmiştir.

1982 Anayasası'nın benimsediği rejimin, yeni temsil(veya temsili vekalet) anlayışına ilişkin sonuçlar içermesi gerekirken 84. maddedeki hükümler ancak "emredici vekalet" anlayışının getirebileceği bir düzenlemedir. Aslında bu madde, milletvekilinin seçildikten sonra bağımsız olmadığını, üyesi bulunduğu partinin görüş ve direktifleri dışına çıkaramayacağı anlamını taşımaktadır. Milletvekilinin bağımsızlığı, bu noktada üyesi bulunduğu partinin serbest bıraktığı ölçüde veya parti disiplininin izin verdiği ölçüde olacaktır. Milletvekilinin parti değiştirmesinin engellenmesi, yeniden aday olmayı düşünen bir milletvekilinin, tamamıyla dar bir kadro tarafından alınan parti kararlarına karşı koymaksızın uymasını gerektirecektir. Oysa ortaya çıkan bu sonuç Anayasanın 80. maddesiyle çelişmektedir. Milletvekilinin alacağı kararlarda bağımsız olacağı prensibi 84. maddedeki hüküm sebebiyle anlamını yitirmektedir.

Bu noktada sorulması gereken soru şudur: 84. maddede yer alan hükümler, yasa koyucunun gerçekleştirmek istediği amaç ile paralellik göstermiş midir? Daha açık bir ifade ile milletvekillerinin parti değiştirmesi engellenebilmiş midir? Bu soruya verilebilecek en kısa cevap hayır olacaktır.

Milletvekillerinin parti değiştirmesini engellemek amacıyla getirilen bu düzenleme "milletvekilinin partisinden istifa etmeden, başka bir partinin oluşturacağı bakanlar kurulunda görev almasını hukuken engellememektedir. Kuşkusuz, bu yönde davranan milletvekili, mensup olduğu partinin disiplin kovuşturması sonucu partisinden uzaklaştırılabilir. Partiden uzaklaştırma veya çıkarılma istifa sayılmayacağı için Anayasadaki bu düzenleme biçiminin gene de parti değiştirmeyi kesinlikle önlediği söylenemez".¹⁹ Ayrıca bu madde milletvekillerinin mensup oldukları partiden istifa etmeleri ve bundan sonra bağımsız kalmalarını da yasaklamamaktadır.²⁰ Pekala milletvekili partisinden istifa edip bağımsız kalarak başka bir partinin kuracağı hükümeti destekleyebilir veya alacağı kararlara olumlu oy kullanabilir. Bunun örneklerini 1977-1980 arası dönemde görmekteyiz.

¹⁹ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s.99.

²⁰ A. Coşkun Kırcı, Devlette Yozlaşmayı Yenmek, I.b., Milliyet Yay., İstanbul, 1994, C.I, s.335.

Milletvekillerinin parti değiştirmesini engelleme amacı güden 84. maddenin diğer boşlukları ise şunlardır: "Partisinden ayrılan bir milletvekilinin başka bir parti kurması, partisinden ihraç edilen bir milletvekilinin başka bir partiye girmesi, partisinin fesih kararı olarak varlığının sona ermesinden sonra başka bir partiye giren ya da iki partinin birleşme kararı alarak, yeni bir partinin ortaya çıkması halinde, bunlardan birine mensup olan milletvekilinin sıfatı sona ermeyeceği gibi, partisinden ayrılan bir milletvekilinin sonraki tarihte kurulan bir partiye girmesi de sıfatını sona erdirmez".²¹

84. maddenin uygulama alanında işlemediği ve milletvekillerinin parti değiştirmesini engellemediğini görüyoruz. Hatta en çok parti değiştirme olaylarının bu hükmün yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleştiği ifade olunmaktadır.²² Halk arasında "hlle partisi" olarak bilinen yöntemle milletvekillerinin parti değiştirmeleri çok sık rastlanan bir uygulamadır. Milletvekili partisinden istifa ederek yeni bir parti kurmakta, kurulan yeni bir parti milletvekilinin geçmek istediği parti ile birleşme kararı alarak varlığını sona erdirmektedir. Bu şekilde milletvekilleri parti değiştirmeyi gerçekleştirmektedirler.

"Aslında 'siyasi ahlak' ile ilgili davranışları bir takım düzenlemelerle, düzeltebilmek kolay değildir. Nitekim, bu madde sadece milletvekillerinin istifa ederek başka bir partiye geçmeleri veya hükümette görev almaları ihtimallerini öngörmüştür. Halbuki milletvekilleri partilerinde kalarak da menfaat karşılığı siyasi tercihlerini değiştirebilirler. Böylece bazı hükümetlerin düşmesine, siyasi krizlere ve yeni kombinezonlara neden olabilirler".²³ 84. maddenin ortaya koyduğu yasaklamanın fiilen bir işlerliği kalınmamıştır. Fakat benimsediği anlayış değerlendirilecek olursa denilebilir ki, 84. madde, milletvekilini milletin değil partinin vekili haline getirecek bir anlayıştır.²⁴

"Parti listesinden aday gösterilip kazanan bir kişinin, parti ya da grup değiştirmesi halinde, milletvekilliğini kaybedip kaybetmeyeceği hukuki bir

---

²¹ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s.99,100.

²² Brhan Kuzu, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s.54.

²³ A.e., s.52.

²⁴ Ergun zbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.256.

mesele olmuştur. Örneğin, İsviçre kanunlarına göre, grup değiştiren bir milletvekili, bu sıfatını kaybetmez, yalnız komisyonlardaki yerinden olur. Sovyetleşmeden önce, Çekoslovakya kanunlarına göre, parti değiştiren milletvekilinin bu sıfatı kalkar. Alman Federal Anayasa Mahkemesi içtihatlarına göre de kapatılan bir partinin milletvekilinin bu sıfatı kalkar".²⁵

Alman Federal Anayasa Mahkemesi içtihadı paralelinde bir düzenleme 84. maddenin 3. fıkrasında yer almaktadır. Buna göre" "Anayasa Mahkemesi'nin kararında partinin kapatılmasına eylem ve sözleri ile sebebiyet verdiği belirtilen milletvekilinin üyeliği ile temelli olarak kapatılan siyasi partinin kapatılmasına ilişkin olarak davanın açıldığı tarihte parti üyesi olan diğer milletvekillerinin üyeliği, kapatma kararının Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na tebliğ edildiği tarihte sona erer" denilmektedir.²⁶

84. madde, Anayasanın benimsediği diğer hükümlerle bağdaşmaması yanında kendi içinde de çelişkiler taşımaktadır. 2. fıkrada yer alan düzenleme milletvekillerinin parti değiştirmesini yasaklarken 3. fıkrada yer alan hüküm ise milletvekillerini adeta partilerinden kaçmaya zorlayan bir düzenlemedir.²⁷

2- 84. maddede yer alan hükümler, Anayasanın diğer maddelerinde (m.6-80) yer alan temsil anlayışından çok, önceki bölümde incelediğimiz kolektivist temsil anlayışı çizgisinde bir görünüm sergilemektedir. Kolektivist teorinin ortaya koyduğu anlayış çerçevesinde, milletvekili kendi görüşleri doğrultusunda hareket edebilen bağımsız bir "temsilci" değildir. Milletvekilinin görevi sadece parti programının uygulanmasında bir "aracı" rolü oynamaktır. Bu nedenle milletvekilinin konumu "temsilci" değil, bir "parti delegesi" olarak belirlenmektedir.

Parlamentoda temsil olunan, siyasi partilerdir. Bu durumda milletvekilleri ancak partilerin temsilcileridir ve milletvekili olabilmeleri, parti adayı olabilmelerine ve parti programına bağlıdır. Bu bağımlılık onları

---

²⁵ T.Zafer Tunaya, a.g.e., s.304.

²⁶ 84. maddenin 3. fıkrası hakkında geniş yorum için bkz. Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s.98-100.

²⁷ A. Şeref Gözübüyük, a.g.e., s.184.

parti ilke ve programlarına sadık kalmaları, sonucunu doğurmaktadır. İşte 84. maddedeki düzenlemeler yani milletvekillerinin parti değiştirmesini engelleyici nitelikteki hükümler bu açıdan ele alındığında, çok da anlamsız hükümler olarak görülmemektedir. Bu düzenlemeyi seçmen iradesine duyulan bir saygı olarak da yorumlayabiliriz.

Bu noktada tartışılması gereken konu, birden fazla siyasi partinin bulunduğu rejimlerde liberal veya radikal temsil teorilerinin uygulanabilirliğidir. Daha doğrusu bu teorilerin, siyasi partilerin bulunduğu ortamda, bir anlama sahip olup olmadığıdır. Daha önceki bölümlerde bu konuya geniş olarak yer verildiği için yeni bir tartışmaya girilmeyecektir. Fakat şu kadarını belirtmeliyiz ki, birden fazla siyasi partinin bulunduğu yarışmacı rejimlerde, olması gereken temsil anlayışının, liberal veya radikal teorinin benimsediği bir çizgide olamayacağı söylenebilir.

Toplum içerisinde çeşitli ayrışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkan siyasi partilerden herhangi birinin toplumun bütün üyeleri tarafından desteklenmeyeceği gibi toplumun tümünü de temsil etmesi beklenemez. Bu bakımdan, siyasi partilerin varlığını kabul eden sistemlerde, yasal düzenlemelerin, kolektivist teori paralelinde olması beklenebilir. Fakat uygulama, her iki teorinin de (liberal-kolektivist) izlerini taşımaktadır. Özellikle Türkiye'de 84. maddenin iptal edilen hükümlerden önce durum böyleydi. 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik sonrasında Anayasanın 84. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında yer alan ve parti değiştirmeyi engelleyici nitelikteki hükümleri iptal edilmiştir ve Anayasanın 6. ve 80. maddeleri ile olan çelişki ortadan kalkmıştır.

II- TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER VE HUKUKİ DÜZENLEME ALANINA ALINMASI

Siyasal hayatın spontane ürünleri olarak ortaya çıkan siyasal partiler, uzun süre pozitif hukuka yabancı kalmışlar, genel hükümler dışında hukuki bir düzenleme konusu olmamışlardır. Günümüzde de Çağdaş Batı demokrasilerinde hala Siyasi partilerin, özel, hukuki bir düzenlemeye tabi tutulmadıkları gözlenmektedir. Almanya, Arjantin, Türkiye dışında Siyasal partilere ilişkin olarak kapsamlı bir düzenlemeye gidilmediği ifade edilmektedir. İkinci dünya savaşından sonra, siyasal partilere anayasalarda

ve genel nitelikli yasalarda yer verilmeye başlandığını ve hukuken tanındığını söyleyebiliriz.²⁸

Türkiye'de, modern anlamda parti özelliği taşımamakla birlikte ilk siyasi amaçlı örgütler²⁹ Osmanlı İmparatorluğu döneminde, ulusal bağımsızlık amacıyla, azınlıklar tarafından kurulan örgütlerdir. II. meşrutiyet döneminde, 1909 yılında "Kanun-u Esasi" de yapılan değişiklikle dernek (cemiyet) kurma hürriyeti tanınmıştır. Buna göre, kurulacak dernek veya partinin gizli olmaması, milli olmaması ve kavim esasına dayanmaması gerekiyordu. Bu dönemde dernek kurmak herhangi bir izne de bağlı değildi.³⁰

II. Abdülhamit'in yönetimine karşı tepki olarak harekete geçen " Jön Türkler ", İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurdular. 1908'de ikinci meşrutiyetin ilanından sonra ise bu cemiyet Selanik'te, resmen İttihat ve Terakki Fırkası adını alarak ilk siyasi partiyi kurmuşlardır. Sonraları İttihat ve Terakki'nin karşısında Ahrar Partisi kuruldu; fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun sarsılmış durumu Ahrar partisinin tutunmasına imkan bırakmadı. Yerini az çok aynı fikirleri savunan Hürriyet ve İtilaf Partisi aldı. Birinci dünya savaşından sonra Dr. Rıza Bey tarafından Sosyal-Demokrat parti kuruldu. Yine aynı dönemde, Sosyalist fikirleri savunan Hilmi Bey tarafından, Fransız Sosyalist Partisi gibi, işçi sınıfının amaçlarına yönelik Sosyalist Partisi kuruldu.³¹

II. Meşrutiyet döneminde 25 kadar siyasi parti veya siyasi cemiyet kurulmuştur.³² Cumhuriyetin ilanından sonra 1923-1961 yılları arasında ilk defa Gazi Mustafa Kemal tarafından Cumhuriyet Halk Partisi kuruldu(11 Eylül 1923). Daha sonra 17 Kasım 1924 yılında Ali Fuat Cebesoy tarafından

---

²⁸ Münci Kapani, Politika Bilimine Giriş, 6.b. Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s.164.

Batı Demokrasilerinde siyasal partilerin hukuki statüsü konusunda geniş bilgi için bkz. Nermin Abadan, a.g.e., s.39-49 Kudret Bosuter, Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti içi demokrasi, Ankara, 1969, s. 16-20.

²⁹ Türkiye'de kurulan ilk siyasi amaçlı örgütler ve siyasi partiler konusunda geniş bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, 2.b., C.I, Hürriyet Vakfı Yay.,İstanbul, 1984.

³⁰ Erdoğan Teziç, 100 Soruda..., s. 27-30.

³¹ Hilmi Ziya Ülken, Siyasi Partiler ve Sosyalizm, Anıl Yay., İstanbul, 1963, s.59-63

³² Doğu Perinçek,a.g.e., s. 37.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kurulmuştur. 12 Ağustos 1930 ise Fethi Bey tarafından Serbest Cumhuriyet Partisi kuruldu. Yine bu dönemde 29 Eylül 1930'da Adana'da Abdülkadir Kemali tarafından Ahali Cumhuriyet Partisi kurulmuştur. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki diğer partiler uzun süreli olmamışlardır.

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde dernek kurma hürriyetinin sınırlanabileceği öngörülmüştür. 1926'da medeni kanunun yürürlüğe girmesinden önce, hükümetin, her türlü cemiyetler üzerinde geniş bir denetim yetkisi vardı. Daha sonra bu denetim yetkisinin kapsamı " kanuna ve ahlaka aykırılık " olarak belirlenmiştir. 1938 yılına kadar, hukuki açıdan, siyasi parti kurma serbestliği vardı. Ama tek parti yönetiminin ortaya çıkardığı rejim, fiilen bu serbestliği ortadan kaldırıyordu. 1938 yılında kabul edilen kanunla, cemiyetlerin kuruluşu önceden izne bağlanmaktaydı. Bu dönemde, dernekler üzerinde hükümetin geniş bir denetim yetkisi vardı ve kapatılmaları da hükümetin yetkisindeydi.³³ 1924 Anayasası Siyasal partiler hakkında bir düzenleme ve tanımlama içermemekle birlikte siyasal partilerin kuruluşları ve işleyişleri genel hükümlere, özellikle cemiyetler kanununa tabiydi.³⁴

5 Haziran 1946 ve 4919 Sayılı kanunla 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu'nda değişiklikler yapılarak serbestlik esasına dönülmüştür. Ancak serbestlik esasına geçilmeden önce 18 Temmuz 1945 günü, Milli Kalkınma Partisi ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulur. 1947 yılında, T.B.M.M. iç tüzüğünde yapılan değişiklikle ilk kez siyasi partilerle ilgili kurallara yer verilir. Böylece Meclis komisyonlarına aday gösterilmesinin, siyasi partilerin meclis gruplarına^{ca} yapılacağı öngörülür.³⁵

Ülkemizde modern anayasal akımlara yer veren 1961 Anayasasının kabulünden sonra, siyasi partilerin genel iradeye araç ve kanal olma fonksiyonları dikkate alınarak 56. madde ile "ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik rejimin vazgeçilmez unsurları oldukları" kabul edilmiştir. 27 Mayıs 1960 öncesi dönem gözönünde bulundurularak 57. maddenin 1. fıkrasında, partilerin aşamayacakları sınırlar çizilmiştir. 1961 Anayasasının 57. maddesinin 3. fıkrasının kanun koyucuya verdiği

³³ Erdoğan Teziç, 100 Soruda..., s. 27-30.

³⁴ Bülent Daver, Siyaset Bilimine Giriş, Doğan Yay., Ankara, 1969, s. 226.

³⁵ Erdoğan Teziç, 100 Soruda..., s. 27-30.

direktif gereğince 13.07.1965 tarih ve 648 sayılı partiler kanunu düzenlenmiştir.³⁶

1982 Anayasası da siyasi partilere ilişkin düzenlemeye yer vermiş ve 68-69 maddelerinde partilerin anayasal statüleri belirlenmiştir. 24 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı siyasi partiler kanunu ile partilerin hukuksal statüsü ayrıntılı olarak yeniden düzenlenmiştir. 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da (m. 68/2) siyasi partiler " Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları " olarak belirlenmiştir. Anayasada siyasi partilere ilişkin bir tanımlama yapılmamıştır. Siyasi partilerin tanımı SPK'nın 3. maddesinde yapılmıştır. Buna göre: " Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmalarını ve açık propagandalarını ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır."

S.P.K.'da yer alan tanımlamada "milli iradenin oluşmasını sağlamak" deyimini, iktidarı elde etme unsurundan çok daha geniş olarak, iktidar ve muhalefette kapsamaktadır. Bu açıdan, S.P.K.'nın, seçimler sonucu iktidarı elde eden çoğunluğun, tek başına "milli iradeyi" temsil edemeyeceğinin, iktidar çoğunluğu ile milli iradenin özdeş olmadıklarını belirtmek istediği ifade edilmektedir.³⁷

III- TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN İÇ YAPISI

Siyasal partilerin benimsediği iç yapı (disiplinli- serbest oluşları) ^{birinci} ~~ikinci~~ bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde ise Türkiye'deki siyasal partilerin iç yapılarının incelenmesini gerekli gördük. ~~Zira benimsenen iç yapı~~ milletvekillerinin parti değiştirmesini incelediğimiz, çalışmamızda milletvekillerini bu davranışa iten sebepler arasında benimsenen iç yapının büyük rolü vardır. Disiplinli partilerin ortaya çıkmasıyla, partinin yönetiminde, söz sahibi olanların veya liderlerin parti üzerindeki etkileri artmaya başlamış, partiler giderek oligarşik bir yapılanmaya yönelmişlerdir.

³⁶ Kudret Basuter, a.g.e., s. 20-21; Nermin Abadan, a.g.e., s.49.

³⁷ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s. 309; Taha Parla, a.g.e., s.111-120.

Konuya Türkiye açısından bakıldığında, tek parti döneminden günümüze Türk Siyasal hayatındaki partilerin, disiplinli bir yapı sergiledikleri göze çarpmaktadır. Milletvekillerinin parti değiştirmesiveya partilerinden ayrılıp başka bir parti kurmaları Türk siyasal yaşamında çok sık karşılaşılan olaylardandır. İşte partilerin disiplinli bir yapıda olmaları, bu sonuçları doğuran önemli etkenlerdendir.

Frey'in ifadesiyle "Türkiye'nin politikası, parti politikasıdır... Türkiye'yi kendisiyle sık sık karşılaştırdığımız diğer orta doğu uluslarından ayıran en önemli fark, belki de şudur: Yaygın, güçlü, iyi örgütlenmiş, halka dayanan partilerin varlığı."³⁸ Belirtmek gerekir ki, bir ülkenin politikasının, parti politikasıyla özdeş olabilmesinin ancak parti disiplini ile mümkün olabileceği ortadır.

Ülkemizde sadece parti hayatının değil, aynı zamanda parti disiplininin de kökü ikinci meşrutiyete dayandırılmaktadır. Özellikle İttihat ve Terakki'nin disiplinli olma yolunda hayli çaba harcadığı, CHP'nin de tek parti döneminde kuvvetli bir disipline sahip olduğu belirtilmektedir.³⁹

Çok partili hayata geçişten 1956 yılına kadarki döneme ilişkin olarak Turan Güneş, partilerin katı bir disipline sahip olduklarını ve şahıs partisi olmaktan kurtulamadıklarını ifade etmektedir.⁴⁰ 1961 Anayasasının kabulünden sonraki dönemde de siyasi partilerin, oy davranışları açısından yüksek bir tutarlılığa ve kuvvetli bir disipline sahip oldukları gözlenmektedir.

Zaman zaman parti içi liderlik mücadelesi ve diğer nedenlerle oy davranışları açısından tutarlılığın bozulduğu fakat parti disiplini işletilerek, partiden ihraca kadar sir dizi yaptırımla bu durumun aşıldığını görüyoruz. 29 Mayıs 1945 yılında 7 CHP'li milletvekili (Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Emin Sazak, Hikmet Bayur, Recep Peker) Bütçe aleyhinde oy kullanmışlar bunlardan ikisi (Menderes ve Köprülü) partiden çıkarılmıştır. 28 Eylül'de de Bayar milletvekilliğinden daha sonra partisinden istifa etmiştir. CHP'den çıkarılan ve ayrılan milletvekilleri

³⁸ Frederick W. Frey, Turkish Political Elite (Cambridge, mass, 1965), s. 301, 303.'den aktaran Ergun Özbudun, Batı Demokrasilerinde....., s. 185.

³⁹ Ergun Özbudun, Batı Demokrasilerinde....., s. 186.

⁴⁰ Turan Güneş, Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İ.Ü.H.F. Yay. No. 661-137, İstanbul, 1956, s. 127.

7 Ocak 1946 yılında Demokrat Partiyi kurmuşlardır. Böylelikle parti içi disiplin sonuçta yeni bir parti kurulmasına ve çok partili hayata geçilmesine sebep olmuştur.

11 Şubat 1970'de parti içi liderlik mücadelesi sebebiyle A.P.'li 41 milletvekili bütçe aleyhine oy kullanmışlardır ve Demirel hükümetinin düşmesine neden olmuşlardır. Bu olaydan sonra parti içi disiplin işletilmiş ve 26 milletvekili A.P.'den ihraç edilmiştir. Partiden ihraç edilen milletvekilleri daha sonra Demokratik Partiyi kurmuşlardır.

Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Belirtmek gerekirse bu tür olayların çoğu partilerin disiplinli bir yapıda olmasından kaynaklanan olaylardır.

1961 Anayasası ve 1965 yılında kabul edilen S.P.K.'nu önceki dönemde, parti disiplini sebebiyle karşılaşılan aşırılıkları önlemek amacı ile yasama organının çalışmaları sırasında parti disiplininin işlememesi için çeşitli anayasa tedbirleri getirmiştir. Modern parlamenter sistemin problemsiz işlemlerini sağlayan parti disiplini 1961 anayasasıyla tamamen kaldırılmamış, bir yandan parti grupları mekanizması kabul edilerek yasama işlerinin aksamadan görülmesi istenmiş diğer taraftan da vicdani konularla ilgili saydığı durumlarda parti disiplini önlemeye çalışmıştır.⁴¹

Düzenlemeye esas olan Anayasa hükmü 57. madde 3. fıkradır. Buna göre: "Siyasi partilerin parti içi çalışmaları ve kararları demokrasi esaslarına aykırı olamaz." denilmektedir. 1961 Anayasası'na göre, parti grup disiplininin işlemeyeceği konular 79., 84. ve 90. maddelerinde yer almaktadır. m. 79- "Meclislerdeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz." m. 84- "Meclis başkanlıkları için meclisteki siyasi parti grupları aday gösteremezler." m. 90- "Meclislerdeki siyasi parti gruplarında, meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz."

Teziç'e göre: "Anayasada, siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak belirtilirken, bir yandan da partilere olan güvensizlik, (79., 84. ve 90. maddelerde grup kararının işlemeyeceği konular) gene Anayasada açıkça ortaya konuyor. Burada temsil anlayışının

---

⁴¹ Mümtaz Soysal, a.g.e., s. 60.

izlerinin yanı sıra, 1960'da topluma yön vermek isteyen bürokrasinin partilere olan alerjisini de bulmak mümkün. Anayasada belirtilen konularda, parti disiplininin etkisiz duruma getirilmesi, aslında hukusal yollardan sağlanacak bir konu değildir. Getirilen yasaklamayla yasama dokunulmazlığının kaldırılması, meclis başkanlıklarının seçimi ve meclis soruşturması konularında açıkça grup kararı alma yasağının kapalı kapılar ardında, ya da kulislerde çignenmesinin önlenemeyeceği savunulmaktadır.⁴²

1965 yılında kabul edilen SPK'nın partilerin iç çalışmalarına ilgili düzenlemesinde, demokratlaştırma amacını aşan müdahalelerde bulunduğu hatta yer yer demokrasiye aykırı hükümler getirdiği savunulmaktadır.⁴³

1980 sonrası dönemde, parti disiplini sebebiyle, dar bir kadronun, parti yönetiminde söz sahibi olmasını önlemek amacıyla 1982 Anayasasında ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununda da bazı önlemler getirilmiştir. Parti disiplininin ortaya çıkarabileceği varsayılan sorunlar, parti örgütü ve parlemonto çatısı altındaki meclis gruplarına ilişkin olarak iki açıdan ele alınmıştır. Anayasada yer alan, parti içi çalışmaların ve kararların demokratik esaslara aykırı olamayacağı (m. 69/3) prensibince, partinin bütün teşkilat ve kademelerinin seçimle oluşması ve alınacak kararların oylama sonucu belirlenmesi gerekir. SPK, parti teşkilat kademelerinde oligarşik eğilimleri önleyebilmek için parti genel başkanının üç yıl için seçileceği (3270 ve 3648 sayılı kanunlarla değişik m. 15/2) bunun gibi il ve ilçe başkanlarının da üç yıl için seçilecekleri öngörülmüştür(3270 ve 3648 sayılı kanunlarla değişik m. 20/10).⁴⁴

Siyasi parti gruplarına ilişkin düzenlemeler SPK'da yer almış ve parti içi demokrasinin sağlanması için bazı önlemler getirilmiştir. a-) Parti grubu çalışmalarının, grubu oluşturan milletvekillerinin hazırladığı grup içi yönetmeliğine uygun olarak yapılması(m.2), b-) Parti grubunda, seçimlerele ilgili oylamalar ile milletvekillerini bağlayıcı kararların gizli oyla yapılması(m.27), c-) Bakanlar kuruluna ya da bir bakana güvenoyu

---

⁴² Erdoğan Teziç, 100 Soruda..., s. 94.

⁴³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Doğu Perinçek, a.g.e., s. 145-185.

⁴⁴ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s. 304; Taha Parla, a.g.e., s.111-120.

verilip verilmemesi konusundaki kararın parti grubu genel kurulunda alınması öngörülmektedir (m.28).

Anayasa ve Siyasal Partiler Kanunundaki bu düzenlemelerin amacı parti içi demokrasi ile parti disiplini arasında bir denge kurmayı sağlamaktır.⁴⁵ 1982 Anayasasının 83/5 ve 100/4 maddelerinde yasama dokunulmazlığına ve meclis soruşturmalarına ilişkin konularda görüşme yapılamayacağını ve karar alınamayacağını belirtmiştir. Böylelikle parti disiplininin bu konularda işlememesi amaçlanmıştır.

Yasal düzenlemelerin getirdiği kısıtlamaların uygulama alanında karşılığını bulduğunu söylemek oldukça güçtür. Türkiye'deki partilerin iç yapısının disiplinli oluşu, parti liderlerinin parti üzerinde geniş bir etkiye sahip olması, yasal düzenlemelerin öngördüğü sonuçların doğmasını engelleyen belli başlı nedenlerdir.

Kuşkusuz parti disiplini kavramı, birden fazla partinin bulunduğu siyasal rejimlerde kaçınılmaz bir sonuçtur. Partilerin iç tutarlılığı, seçmenlerin güveninin kazanılmasında ve öngörülen programın hayata geçirilmesinde önemli ve gereklidir. Fakat parti disiplininin oligarşik bir niteliğe dönüşmesi demokratik ilke ve kurumları zedeleyeceğinden oligarşik eğilimleri engelleyecek hukuki düzenlemelerin yapılması da gereklidir. Ancak burada karşılaşılan temel sorun ise hukuki düzenlemelerin istenilen sonuçların gerçekleştirilmesinde çoğu zaman yeterli olmayışıdır. Aday tesbitinden uygulanacak programın belirlenmesine kadar bir çok konu parti içi mesele sayılmakla ve bu konulara ilişkin düzenlemeler ise partiler tarafından bir müdahale olarak görülmekle ve hoş karşılanmamaktadır.

Günümüzde, partiler devletinde milletvekilinin yerine getirdiği işlev, temsili parlamenter rejimin benimsediği kalıpların dışında hatta ona zıt bir nitelik arz etmektedir. Bu noktada milletvekilinin partisiyle olan ilişkisinde onu partisine karşı bağımsız hale getirecek veya parti disiplini geçersiz kılacak düzenlemeler sonuçta, partilerin varlık sebeplerini ve yükledikleri fonksiyonları anlamsızlaştıracaktır. Bu sebeple yapılacak düzenlemelerde, bu dengenin gözönünde bulundurulması ve korunması gerekir.

---

⁴⁵ Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s.335.

Siyasal partiler belli bir program veya doktrini hayata geçirmek için vardır ve seçmenler önünde savundukları programlarıyla da bağlıdırlar. Bu sebeple milletvekili seçildiği partinin bir üyesi olarak parti disiplini sınırları içinde hareket etmek zorundadır. parti disiplininin zayıflatılması yönündeki girişimler siyasi partiler demokrasisi olgusuyla örtüşmemektedir. Ortaya çıkan fiili durumları hukuki önlemlerle düzeltmek zordur.⁴⁶ Bu çerçevede ele alındığında Anayasa'da ve SPK'da yer alan parti gruplarını demokratlaştırmaya yönelik düzenlemelerin, uygulamada çok etkili olduğu söylenemez.

---

⁴⁶ Doğu Perinçek, a.g.e., s.167-168.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YASALARDA VE UYGULAMADA SEÇMEN-TEMSİLCİ İLİŞKİLERİ VE MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMESİ

I- TÜRKİYE'DE YASALARDA VE UYGULAMADA SEÇMEN-TEMSİLCİ İLİŞKİLERİ

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, temsil anlayışı veya seçmen-temsilci ilişkileri, uygulama alanında her zaman yasaların belirlediği çizgide olmamaktadır. Birçok politikacının tekrar seçilebilme şansı, kendi seçim bölgesindeki seçmenlere neler sağladıkları ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle az gelişmiş ülke parlamentolarında belirleyici etken olan bu durumun, gelişmiş Batı parlamentolarında da görüldüğü ifade edilmektedir.¹

Ekonomik ve toplumsal hizmet olanaklarının sınırlı oluşu, merkezi otoritenin, ülke geneline eşit şekilde yatırım yapmasını engellemektedir. Bu durum, milletvekillerinin seçiminde seçmenleri ekonomik ve sosyal imkanlardan en fazla yararlandırabilecek adaylara yönelmektedir. Aday, seçildikten sonra vaadlerini yerine getirmeye çalışacak, sonraki seçimde ise bölgesine devlet imkanlarından yaptığı aktarımları referans göstererek tekrar seçilmeye çalışacaktır. Ekonomik ve sosyal az gelişmişlik, milletvekillerini ülkenin bütününün temsilcisi olmasını engelleyen, onları seçim bölgelerine bağlı kılan temel faktörlerdendir.

---

¹ Ahmet N. Yücekök, Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi, AÜSBF Yay. No:533, Ankara, 1983, s.205.

Yerel seçim bölgesinin, milletvekili üzerindeki kaçınılmaz denetimi, siyaset biliminde normatif açıdan da çok tartışma yaratan bir temsil biçimi olmuştur.² Edmund Burke, parlamenterlerin emir niteliğindeki talimat almamaları gerektiğini, parlamentoda ülkenin bütününün çıkarlarını bölgesel peşin yargılardan üstün tutmalarını savunmuştur.³ Halbuki Türkiye'de olduğu gibi hemen hemen bütün siyasallaşmış toplumlarda milletvekili, siyasal davranışlarına göre üç ana kategoriye ayrılmaktadır:⁴

Bunlardan birincisi, bütün ulusu temsil eden, seçim bölgesinin iyiliğini seçim bölgesine rağmen bilen milletvekilidir. İkincisi, yerel seçim bölgesi tarafından bir talimatla görevlendirilen ve denetlenen milletvekili tipidir. Üçüncüsü ise, seçmenlerin karşısına bir siyasi parti üyeliği ile çıkan, seçildikten sonra partinin benimsediği program ve politikadan sorumlu olan milletvekilidir. Fakat hemen belirtmek gerekir ki, aynı milletvekili hizmet dönemi içinde her üç rolü de bir arada yüklenebilir. Milletvekilleri gelişmelere uygun olarak farklı hareket tarzı belirleyebilirler; fakat, yukarıda da belirtilen nedenlerden dolayı çok özel durumlar dışında genelde kendi seçim bölgesinin taleplerini dikkate almaktadırlar.

Ekonomik kalkınmanın tamamlanması veya bölgelerarası ekonomik kalkınmışlık farklarının olduğu toplumlarda, yerel birtakım talep ve isteklerin bulunması kaçınılmazdır. Bu durum milletvekillerini seçmenlerin kontrolü altına sokmakta ve taleplerin karşılanıp karşılanmaması, onların siyasi geleceğinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Önceki bölümde incelenmeye çalışıldığı gibi, Anayasa'nın 80. maddesi, "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil bütün milleti temsil ederler." demektedir. Bu ifade, seçilenlerle seçenler arasındaki ilişkinin "milli egemenlik" veya "liberal temsil teorisi"nin ortaya koyduğu prensipler doğrultusunda olmasını gerektirmektedir. Bu teoriye göre, seçilenler kendilerini seçenlerden aldıkları herhangi bir "emir" ile bağlı sayılmazlar ve bütün toplum için en uygun olacağını düşündükleri kararı yine bütün toplum adına herhangi bir vaatle bağlı olmaksızın serbestçe alabilirler.

² A.e., s.206.

³ Murat Sarıca, Fransa ve İngiltere'de..., s.60-61.

⁴ Ahmet N. Yücekök, a.g.e., s.206.

Anayasa'nın 80. maddede koyduğu kuralın, uygulama alanında tam tersi biçimde işlediği görülmektedir. Anayasa'ya göre, milletvekillerinin milleti temsil etmeleri gerekirken, uygulamada kendi seçim bölgelerini hatta kendilerini seçenleri; biraz daha ileri gidilirse ön-seçmenlerini temsil etmek durumundan kurtulamadıkları gözlenmektedir.⁵

Yapılan araştırmalar, milletvekillerinin ulusun bütününün çıkarlarından çok, seçim bölgelerinin çıkarlarını ön plana aldıklarını göstermektedir. Örneğin, 1984 yılında Ersin Kalaycıoğlu tarafından 125 milletvekili ile yapılan mülakat ve anket çalışması⁶ ve 1978 yılında altı farklı bölgeye ait altı ilde yapılan anket çalışmalarının ortaya koyduğu bulgular yukarıdaki ifadeleri doğrular niteliktedir. Bu araştırmada, seçmen taleplerinin içeriğinin sorgulandığı bölümde seçmen tarafından TBMM'ye iletilen talepler arasında ilk belirtilen isteklerin iş bulmaya ilişkin olduğu ve en büyük dilimi (%37,6) oluşturduğu gözlenmektedir. Bunu %24 ile diğer talep ve istekler, %9,6 ile alt yapıya ilişkin talepler takip etmektedir. TBMM'ye iletilen isteklerde ikinci olarak belirtilenler arasında altyapı ve iş bulma isteklerinin ayrı ayrı %13,6'lık bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu araştırma 1984 yılı itibariyle seçmenler açısından kişisel isteklerin diğer isteklerden daha fazla bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.⁷

Milletvekillerinin seçim bölgelerini ziyaretleri sırasında karşılaştıkları taleplerde, birinci büyük dilimi %83, 2 ile yine kişisel isteklerin oluşturduğu görülmektedir. İkinci sırayı ise, %9,6 ile mahalle, köy veya topluluklara ilişkin sorunlar almıştır. Araştırmada, "milletvekili-seçmen ilişkisi 1980'ler Türkiye'sinde %70-80 itibariyle seçmenlerin kişisel yarara dayalı talepleri çerçevesinde oluştuğu ileri sürülmektedir.⁸

Bu araştırmadan elde edilen diğer bir bulgu da seçmen-temsilci ilişkisinde, milletvekillerinin yarısından fazlasının zamanlarının %50'den fazlasını seçmen ilişkileri ile ilgili faaliyetlere ayırdığı, hatta milletvekillerinin beşte birine yakın bir oranın, zamanlarının tamamını seçmen taleplerine ayırdığıdır.⁹ Taleplerin özellikle iktidar partisi

---

⁵ Rahmi Kumaş, Parlatmentonun Boyutları, Çağdaş Yay., İstanbul, 1985, s.147.

⁶ Ali Yaşar Sarıbay-Ersin Kalaycıoğlu, a.g.e., s.313-332.

⁷ A.e., s.320-321.

⁸ A.e., s.322.

⁹ A.e., s.323-324.

milletvekilleri üzerinde yoğunlaştığı, bu araştırmanın göze çarpan bulgularındandır.

Araştırmanın ortaya koyduğu diğer bulgular da gözönüne alındığında ortaya çıkan sonuç, seçmenler ve seçilenler açısından temsil ilişkisinin, Anayasa'nın 80. maddesinde belirtilen çizginin dışında hatta onun belirttiği doğrultunun tam tersi biçimde olduğunu göstermektedir.

Seçilenler, kendilerini seçtikleri bölgeye bağlı ve seçmenlerden gelen talepleri yerine getirmekle yükümlü hissetmektedirler.¹⁰ Seçmenler ise seçilenleri, bölgelerinin ve kişisel taleplerinin yerine getirilmesinde bir araç olarak görmektedirler. Bu bağlamda milletvekilinin seçim bölgesini düzenli olarak ziyaret etmesi ve taleplerinin aktarılması seçmenlerin büyük çoğunluğu tarafından gerekli görülmektedir.

Bu konuda yapılmış benzer bir alan araştırmasının elde ettiği bulgular, yukarıda yer verilen araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlarla paralellik göstermektedir.¹¹

Gelişen bir ülke olan Türkiye'de yeniden seçilme ve siyasette başarılı olma koşulu olarak seçim bölgesi büyük bir önem taşımaktadır. Her gelişen ülkede olduğu gibi, büyüyen yerel sorunlar, ülkemizde de milletvekillerini büyük ölçüde yerel seçmene bağlanmak zorunda bırakmaktadır.¹²

---

¹⁰ Ankara milletvekili A. Vehbi Dinçerler, Ankara'nın ilçeleri ve köyleri ile ilgili olarak 450, Ankara'nın belediyeleri ile ilgili olarak da 498 yazılı soruyu ilgili bakanlara yöneltmiştir. Ankara'nın köyleri ile ilgili sorulardan 169'u Güdül Köyü ile ilgilidir. Köye cami yapılıp yapılmadığından köyün kanalizasyon problemine kadar birçok soru bulunmaktadır. Diğer köyler ve belediyeler için de benzer sorulara yer verilmiştir. (T.B.M.M. Bülteni, S.26-27, Ekim-Kasım 1993'den aktaran Şermin Atak, Türkiye'de Kamu Yönetimi'nin Denetlenmesinde Alternatif Yöntemler,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),D.E.Ü., İzmir, 1994, s.56.) Bilecik milletvekili Mehmet Seven, Aralık 1993'te Bilecik ilçeleri ile ilgili 87 yazılı soru, Karaman Milletvekili Zeki Ünal 300 yazılı soru önergesi vermiştir. Bu önergelerden 270'i Karaman İli ile ilgilidir.(T.B.M.M. Bülteni, S.28, Aralık 1993'ten aktaran, Şermin Atak, a.g.e., s.56.)

¹¹ Alan Araştırması, J.D. Barkan, C.L. Kim, İ. Turan, Legislative Behaviour and Political Development in Kenya, Korea and Turkey Constituents, Comparative Legislative Research Center(The Univ. of Iowa)'den aktaran Ahmet N. Yücekök, a.g.e., s.208 vd.

¹² Ahmet N. Yücekök, a.g.e., s.208.

Şunu belirtmeliyiz ki, hukuk kurallarının sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde her zaman yeterli olmadığı görülmektedir. Hukuk kurallarının belirlediği çizgiden, toplumsal yaşam şartları sebebiyle sapmalar olabilmektedir. Bunun sonucu olarak, yukarıda da ifade edildiği gibi, yasal düzenlemeler ile uygulamalar arasında bu tür çelişkiler ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye'de seçmen-temsilci ilişkilerinde yeni bir gelişme olarak "Milletvekili İzleme Komiteleri" kurulmaktadır. Henüz Türkiye çapında yaygın olmamakla birlikte, bu uygulamanın ilk örneğini Muğla Bölgesi seçmenleri vermektedir. Muğla Bölgesi, milletvekili izleme komitesi üyesi Dr. Hakan Toksöz ile yapılan röportajda,¹³ Toksöz, Muğla Bölgesi milletvekillerinin çalışmalarını izlemek amacıyla "Milletvekili İzleme Gönüllü Oluşumu Komitesi" adı altında bir komite kurduklarını ifade etmiştir. Bu röportajda, çalışmaların parti ayırımı gözetmeksizin yürütüleceği belirtilmiştir. Kendi bölge milletvekillerinin çalışmalarının izleneceği, bu izleme sonucu, üçer aylık dönemlerde milletvekillerinin gerek bölgesine yönelik çalışmaları gerekse meclisteki çalışmalarına ilişkin bir değerlendirme yapıp, çeşitli yollarla bu değerlendirme sonucunun kamuoyuna duyurulacağı ifade edilmiştir.

Milletvekili izleme komitesinin Aydın, İstanbul, Diyarbakır'da da kurulma aşamasında olduğu, bu illerden çalışma sistemine ilişkin bilgi istenildiği bildirilmiştir. Milletvekili izleme komitelerinin seçmenle temsilci arasında bir köprü görevi göreceği, seçmenlerin istek ve taleplerinin bu yolla temsilcilere aktarılacağı, bu tür bir uygulamanın Avrupa'da da olduğu ve bu uygulamanın Türkiye'de yaygınlaşmaya başladığı röportajda ifade edilmiştir.

Bu gelişmenin, temsil anlayışında "emredici vekalet" yönünde bir sonuç doğuracağı düşünülebilir. Bu noktada, bu fiili durumun Anayasa'nın 80. maddesi ile çeliştiği görülmektedir. Anayasa'nın 80. maddesinde, "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler." denilmektedir. Oysa bu uygulama, milletvekillerini bölgelerine bağımlı hale getirecek bir girişimdir ya da en azından, ortaya çıkaracağı sonuçlar bu doğrultuda olacaktır.

---

¹³ Bu röportaj 8.2.1996 tarihinde Show Tv'de yayınlanmıştır.

Milletvekilleri seçmenlerin kontrolü altında olmaları sebebiyle tekrar seçilebilme ihtimalini göz önünde bulundurarak, alacağı kararlarda kendi seçim bölgelerinin çıkarlarını gözetmek zorunda kalacaklardır. Bu durum, milletvekillerinin bağımsız hareket etme ve bağımsız karar almasını engelleyici sonuçlar doğurabilecektir.

II- TÜRKİYE'DE MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMESİNİN SİYASAL YAŞAMA ETKİSİ

İsviçreli hukukçu Lachenal, "Temsil edilenin millet değil, partiler olduğunu" savunmaktadır.¹⁴ Bu sonucun ortaya çıkmasını ise parti disiplinine bağlamaktadır. Günümüzde, seçilmek için bir partiden aday olmak, milletvekili kalabilmek için de partiye olan bağlılığın ispat edilmesi gerekmektedir. Bu durum, milletvekilliği kurumunun hukuki niteliğini değiştiren önemli faktörlerdendir. Vekil, yine seçilenler olmakla birlikte, müvekkilin yani vekaleti verenlerin millet mi yoksa parti mi olduğu sorgulanmaktadır. Temsilcilik artık (mensubu bulunduğu partiye sadık kalması anlamında) güvenilir bir insan olmak anlamını taşımaktadır.

Seçmen-temsilci ilişkisi bu çerçevede ele alındığında, parti listesinden aday olup kazanan bir milletvekilinin, parti değiştirmesi sonucunda milletvekilliği statüsünü kaybedip kaybetmeyeceği hukuki bir sorun olmuştur. İsviçre yasaları, böyle bir durum karşısında, milletvekilinin temsilcilik statüsünü kaybetmeyeceğini benimsemekle birlikte, komisyonlardaki görevinden ayrılmasını öngörmüştür. Bu hüküm aslında milletvekilinin parti ya da grup değiştirmesini dar kapsamlı da olsa engelleme amacını taşımaktadır. Komünist yönetimden önce Çekoslovakya kanunlarında ise, parti değiştiren milletvekillerinin temsilcilik sıfatının kalkması öngörülmüştür. Almanya'da ise, Federal Anayasa Mahkemesi içtihatlarında bir partinin kapatılmasıyla birlikte, milletvekillerinin de temsilcilik statüsünü kaybedeceği benimsenmiştir.¹⁵

Yasal düzenlemeler dışında, parti tüzüklerinde de parti değiştirme engellenmeye çalışılmıştır. Örneğin, Fransız Sosyalist Partisi tüzüğünün 16.

¹⁴ François Lachenal, Le Parti Politique sa Fonction du Droit Public, s.125-143' ten aktaran T. Zafer Tunaya, Siyasal Kurumlar..., s.304.

¹⁵T. Zafer Tunaya, Siyasal Kurumlar..., s.304.

maddesinde, "Adayların, partiden ayrıldıkları takdirde milletvekilliğinden de ayrılacağına dair onur sözü istenir." denilmiştir.¹⁶

Yukarıda yer alan düzenlemelerden de anlaşılacağı gibi, milletvekillerinin, seçildiği bölgenin değil, bütün milletin temsilcisi olduğu ilkesi üzerine kurulu olan hukuki yapılanmanın bütünüyle değişmekte olduğu, milletvekillerinin artık partinin bir temsilcisi olduğunun yasalarda da kabul edilmeye başlandığını görüyoruz.

Yukarıda ortaya konulan düzenlemelerin bir benzerini de daha önce belirtildiği gibi, Anayasa'nın 84. maddesinde görmekteyiz. 84. maddede yer alan hükümler anayasa hukukçuları tarafından Anayasa'nın 6. ve 80. maddeleri ile çeliştiği gerekçesiyle eleştiri konusu yapılmıştır.¹⁷ 23, 7, 1995 yılında da 4121 sayılı kanunla 84. maddenin, milletvekillerinin parti değiştirmesini kısıtlayıcı, herhangi bir hüküm kalmamıştır. ^{Hükümleri iptal edilmiştir. bu iptalden sonra}
↳ kısıtlayıcı

Türk siyasal yaşamında milletvekillerinin parti değiştirmesi özellikle 1970-1980 yılları arasında yoğun olarak yaşanmış, istikrarsız hükümetlerin kurulup bozulmasında ^{milletvekillerinin} parti transferleri etkin rol oynamıştır. 1980 Askeri müdahalesinin ardından yapılan 1982 Anayasasında milletvekillerinin parti değiştirmesini engellemek amacıyla 84. madde getirilmiştir. Bu maddenin gerekçesinde şu ifadeler yer almaktadır: "1961 Anayasanın 1980 yıllarından önceki uygulamaların, topluca bir partiden istifa ederek bir başka partiye girme ve bu suretle iktidar değişikliklerine neden olma göz önünde bulundurularak, bu gibi dalgalanmaların önlenmesi için partiden istifa eden milletvekillerinin üyeliklerini bağımsız olarak sürdürebilecekleri esası getirilmiştir." denilmektedir.

Gerekçede bu hükmün doğuracağı sonuçlar da belirtilmiştir. Buna göre: "partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde herhangi bir partinin genel merkez organlarıca aday gösterilemeyecektir. Ayrıca

¹⁶ Rahmi Kumaş, a.g.e, s.25.

¹⁷ 84. madde hakkındaki yorumlar için bkz., Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s.247-248 ve 254-258.

Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, s.99.

Burhan Kuzu, a.g.e., s.51-57.

A. Şeref Gözübüyük, a.g.e., s.184.

Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 6.b., Gerçek Yay., İstanbul, 1986, s.293-296.

Coşkun Kırca, a.g.e., s.333-336.

partiden istifa eden milletvekilinin başka bir partiye girmesi veya bakanlar kurunda görev alması halleri üyeliğin sona ermesi nedenlerinden biri olarak kabul edilmiştir" denilmektedir.

Gerekçeden de anlaşıldığı gibi, 84. maddeyle getirilen düzenlemelerin, teorik bir temele dayanmadığı, önceki dönemde karşılaşılan aksaklıkları giderme amacı taşıdığı görülmektedir.

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, 84. maddeyle getirilen hükümler milletvekillerinin parti değiştirmesini engellemede yetersiz kalmıştır. Aksine en çok parti değiştirmenin 84. maddenin getirilmesinden sonra gerçekleştiği ifade edilmektedir.¹⁸

Fransa'da üçüncü Cumhuriyet dönemindeki temsilcilere ilişkin olarak, Duverger şu bilgilere yer vermektedir: "Üçüncü Cumhuriyetin milletvekili, şehir meclisi üyesi veya muhtarı, kişisel otoritesi olan kimselerdi. Bunlardan birçoğu özellikle kasaba ve köylerde her seçimi kazanırdı. Parti değiştirirler, yön değiştirirler fakat hiçbir zaman seçmenlerinin güvenini kaybetmezlerdi. Zaten çok zaman bölgesel tutumlarıyla, milli politika tutumları birbirine uymaz hatta birbirine karşı olurdu."¹⁹

Ülkemizde de parti değiştiren milletvekillerinin bazılarının tekrar seçilebildiği gözlenmekle birlikte, 1980 öncesinde yaşanan örneklerin de etkisiyle, milletvekillerinin parti değiştirmesi toplumun genelinde siyasete ve siyasetçilere olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur.²⁰

---

¹⁸ Burhan Kuzu, a.g.e., s.54.

¹⁹ Maurice Duverger, Seçimle Gelen Krallar, Çev.: Necati Erkut, 1.b., Kelebek Yay., İstanbul, 1986, s.29.

²⁰ Bunun en son örnekleri 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde görülmüştür. Seçimler öncesi DYP'den ihraç edilen milletvekillerinden bazıları seçimlere ANAP listesinden katılmış ve kazanmışlardır. Bunun dışında, kendi isteği ile üyesi bulunduğu partisinden(CHP) istifa edip DYP'ye katılan Tunceli milletvekili Kamer Genç DYP üyesi olarak tekrar parlamentoya girebilmiştir. Bu konuya ilişkin olarak kendisine yöneltilen sorulara cevap olarak, Parti değiştirme konusunu seçim bölgesindeki seçmenlere danıştığını ve onların onayını alarak bunu yaptığını belirtmiştir. Parti değiştirmeye niçin gerek duyduğuna ilişkin sorulara da, katılacağı parti vasıtasıyla seçim bölgesine daha iyi hizmet edebileceğini belirtmiştir(7 Ocak 1996 Flash TV). Burada şunu belirtmekte yarar vardır; 1980 sonrasında milletvekillerinin parti değiştirmesi 1980 öncesine oranla çok olmakla birlikte siyasal yaşamda 1980 öncesindeki kadar siyasi krizlere ve hükümet bunalımlarına yol açmamıştır.

Türk siyasal yaşamında 1970-1980 arası dönem siyasi istikrarsızlık ve bunalımların yoğun olarak yaşandığı yıllardır. Siyasi buhranların bu dönemde belirgin olarak ortaya çıkmasında, parlamentoda temsil edilen siyasi partilerden hiçbirinin tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edememesi yatmaktadır. Partiler arası keskin ayrılıklar, karşılıklı uyuşmazlık ve rekabet, partileri hükümet kurabilmek için yeni arayışlara itmiştir. İşte bu ortamda milletvekili transferleri, hükümet kurma veya rakip partiyi hükümetten düşürmede etkin bir yöntem olarak kullanılmıştır. Milletvekilinin seçildiği partiden ayrılarak başka bir partiye girmesi veya bağımsız kalarak başka bir partiyi desteklemesi dönemin sık rastlanılan olaylarından biridir.

Çok partili hayata geçildikten sonra, 1960 askeri darbesine kadar olan devrede, milletvekillerinin parti değiştirmesinin, partisinden ayrılarak başka bir parti kurmasının ve parti birleşmelerinin ilk örneklerini görmekteyiz. Bu dönemdeki olaylar bir istikrarsızlık sebebi olmamakla birlikte, böyle bir geleneğin siyasal yaşamımızda yerleşmesinin temellerini oluşturmaktadır. Ana hatlarıyla bu gelişmelere yer vermekte yarar vardır.

A- 1947-1960 Arası Dönem

Siyasal yaşamımızda milletvekillerinin seçildiği partiden ayrılarak veya çıkarılarak bir parti kurmasının ilk örneğini-ki bu çok partili siyasal hayata geçişte önemli bir aşamadır- tek parti döneminde görülmektedir.

29 Mayıs 1945 tarihinde CHP'li 7 milletvekilinin(Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Emin Sazak, Hikmet Boyur ve Recep Peker) bütçe aleyhinde oy vermeleriyle başlayan parti içi muhalefet ve bunun sonucundaki gelişmeler, 21 Eylül 1945 tarihinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'den çıkarılmasına neden olmuştur. 28 Eylül 1945 yılında milletvekilliğinden 3 Aralık 1945'te de CHP'den istifa eden Celal Bayar ve üç arkadaşı(Menderes, Koraltan, Köprülü) 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti'yi kurmuştur.²¹

Demokrat Parti'nin kurulmasının üzerinden çok geçmeden, bu sefer D.P. içinde ortaya çıkan muhalefet ve sonrasındaki gelişmeler, yeni partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet

---

²¹ Erdoğan Teziç, 100 Soruda..., s.255-274.

İnönü'nün "12 Temmuz Beyannamesi" CHP ile DP arasında bir uzlaşma sağlarken, her iki partide "müfritler" diye anılan hizipler yaratmıştır. D.P. içindeki bu muhalefet, 10 Mart 1948'de beş milletvekilinin partiden ihracı ile sonuçlandı. Bu ihraçların uygun olmadığını ileri süren altı milletvekili daha 24 Mart 1948'de partiden ihraç edildi. D.P.'den ayrılanların bir bölümü 10 Mayıs 1948'de "Müstakil Demokratlar Grubu"nu kurdular. Bir bölümü de 20 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın liderliğinde, Ankara'da Millet Partisi'ni kurdular. D.P.'den ayrılanların kurduğu diğer bir parti de Türkiye Köylü Partisi'dir. 29 Mayıs 1951'de Adana'da D.P. il kongresinde ortaya çıkan uyuşmazlıktan sonra, D.P.'den ayrılan dört milletvekili tarafından kurulmuş olan bu parti daha sonra C.M.P. ile birleşmiştir.²²

Çok partili hayata geçildikten sonra, parlamentodaki ilk bireysel hareketlenmeler, 30 Ağustos 1951 yılında Kayseri bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü'nün D.P.'ye katılmasıyla başlamıştır. 1951 yılında yapılan ara seçimler sonucunda D.P.'nin başarısı, bazı CHP'li milletvekillerini D.P.'ye yaklaştırmıştır. 16 Eylül 1951'de CHP'li Lütfi Kırdar D.P.'ye katılmış, Nihat Erim ve Necmettin Sadak'ın D.P.'ye yakınlaştığı görülmüştür.²³ Bunu 2 Ekim 1951 tarihinde CHP milletvekili Muhittin Üstündağ'ın partisinden ayrılışı takip etmiştir. 2 Ocak 1952'de Seyhan Milletvekili Cavit Oral partisinden ayrılarak D.P.'ye katılmış ve 1954 yılında yapılan seçimlerde D.P.'den aday olmuştur.²⁴

D.P. içinde ortaya çıkan muhalefet sonrasında D.P.'den ayrılanların kurduğu diğer bir parti de Hürriyet Partisi'dir.²⁵ 1954 genel seçimlerinin ardından "İspat Hakkı Önergesi" olarak bilinen önergeye imza koyan 19 milletvekilinden 9'u, 14 Ekim 1955'de partiden ihraç edilir. Ertesi gün ise diğer 10 milletvekili partiden istifa eder. Bu gelişmeler sonucunda Menderes, 18 Ekim 1955'de parti kongresinde yaptığı konuşmada, seçildiği partiden ayrılıp başka bir partiye geçenlere gözdağı vermek için, "Seçildiği partiden ayrılıp başka bir partiye geçen bir milletvekilinin, milletvekilliğine son vermek amacıyla kanun tasarısının hazırlanmasına ilişkin bir

---

²² A.e., s.276-277.

²³ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1955.

²⁴ Feroz Ahmad-Bedia Tugay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), 1.b., Bilgi Yay., Ankara, 1976, s.88, 89, 92.

²⁵ Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, 1966, s.94.

önergenin kongrece onaylandığını" bildirmiştir.²⁶ 19'lar grubu, 18 Kasım 1955'de DP'den ayrılan Şekip İnal'ın da katılımı ile 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır. 21 Kasım 1958 tarihinde CHP ile yapılan birleşme görüşmesinin ardından bu parti, 24 Kasım 1958'de CHP'ye katılmıştır.

D.P. içindeki bir olay da D.P. kurucularından Fuat Köprülü'nün parti içi uyuşmazlık sebebi ile 6 Eylül 1957 yılında D.P.'den istifasıdır. Daha sonra H.P.'ye katılan Köprülü'nün 27 Ekim 1957 seçimlerinde tekrar seçilebilmesini önlemek amacıyla çıkarıldığı savunulan 7053 Sayılı Kanun'un ortaya koyduğu düzenleme, milletvekillerinin parti değiştirmesini dar kapsamlı da olsa engelleyici bir nitelik taşımaktaydı. Seçimler öncesinde ortaya çıkabilecek parti değiştirmelerini önleme amacı güden bu düzenlemeye göre, "Altı ay önce, bir partiden ayrılmış olan bir kimsenin başka bir partiden aday olması yasaktır."²⁷

1957 seçimleri ardından parti değiştirme olayı 15 Aralık 1958 tarihinde gerçekleşmiştir. D.P. milletvekillerinden Mustafa Saraç, Avri Yurdaborak ve Necati Dikmen, D.P.'nin politikasını eleştirerek 23 Kasım 1958'de partilerinden ayrılmış ve 15 Aralık 1958 tarihinde CHP'ye katılmışlardır.²⁸ 1959 yılında grup kararına aykırı davranan CHP milletvekilleri Hüseyin Balık ve Keramettin Gençler haysiyet divanına sevk edilmiş, bunun üzerine CHP'den istifa ederek D.P.'ye geçmişlerdir.

1947-1960 döneminde, mecliste ağırlıklı olarak iki partinin bulunması ve D.P.'nin parlamentoda belirgin bir üstünlüğe sahip olması sebebiyle milletvekillerinin parti değiştirmesi, bu yıllar içinde herhangi bir siyasi krize yol açmamıştır. Fakat belirtmeliyiz ki, bu dönemde yaşananlar, sonraki dönemde yaşanacakların temellerini oluşturmuş ve milletvekillerinin rahatlıkla başka bir partiye geçebilmelerine bu dönem örnek teşkil etmiştir.

---

²⁶ Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, AÜSBF Yay., Ankara, 1970, s.127-128.

²⁷ E. Teziç, 100 Soruda..., s.270-271.

²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Aralık 1958.

B- 1960-1970 Arası Dönem

15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında hiçbir parti, hükümeti kurabilecek çoğunluk elde edemediği için bu dönem kararsız koalisyonlar devresi olmuştur. Parti içi anlaşmazlıklar, bu dönemde de parlamento dengesinde değişmelere sebep olmuştur. 20 Kasım 1961'de A.P.-C.H.P. koalisyon hükümeti İsmet İnönü Başbakanlığında kurulmuş, 30 Mayıs 1962'de sona ermiştir. Birinci İnönü Koalisyonu'nun dağılmasının ardından C.K.M.P., ülkeyi hükümete bırakmamak için kurulacak koalisyona katılacağını açıklamıştır. Buna tepki olarak daha önce genel başkanlıktan ayrılmış olan Osman Bölükbaşı ve 28 milletvekili 13 Haziran 1962'de C.K.M.P.'den ayrılarak Millet Partisi'ni kurmuşlardır.²⁹

25 Haziran 1962'de C.H.P., Y.T.P., C.K.M.P. ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümeti kurulmuştur. Kurulan hükümette bakanlıkların partiler arası dağılımı şöyleydi: C.H.P. 11, Y.T.P. 6, C.K.M.P. 4, Bağımsızlar 2. Bağımsızların aldığı iki bakanlık, A.P.'den istifa eden iki milletvekili tarafından doldurulmuştur.³⁰ 17 Kasım 1963 yılında yapılan yerel seçimlerde büyük oy kaybına uğrayan Y.T.P., gerekçe olarak, C.H.P. ile aynı koalisyonda görev almalarını göstermiş, bu nedenle koalisyondan ayrılacaklarını bildirmiştir.³¹ Sonuçta, 2 Aralık 1963'te İkinci İnönü Koalisyon hükümeti de sona ermiştir. 25 Aralık 1963 tarihinde İsmet İnönü, bağımsızlardan oluşan Üçüncü Koalisyon Hükümetini kurmuştur. 24 Eylül 1964'te daha önce başka partilerden istifa eden altı bağımsız milletvekilinin C.H.P.'ye katıldığı görülmektedir. 13 Şubat 1965 tarihinde bu hükümet de sona ermiştir.³²

10 Ekim 1965 genel seçimleri sonrasında Adalet Partisi tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu elde edebilmiştir. Bu dönemde de partilerden istifalar veya parti değiştirmeler olmuş; ancak, bu olaylar önceki dönemlere oranla bu dönemde ^{de} hiçbir istikrar ^{sebebi} olmamıştır.

Bu dönemde karışıklık daha çok C.H.P. içinde yaşanmıştır. 1966 yılında parti kurultayında kabul edilen "ortanın solu" tezi parti içinde

²⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Haziran 1962.

³⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 25,26 Haziran 1962.

³¹ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1963.

³² Cumhuriyet Gazetesi, 14 Şubat 1965.

huzursuzluğa yol açmış, 30 Nisan 1967 tarihinde Turhan Feyzioğlu'nun öncülüğünde 48 milletvekili ve senatör C.H.P.'den ayrılarak Güven Partisi'ni kurmuşlardır. C.H.P.'den istifa eden Selahattin Kılıç ise A.P.'ye katılmıştır. Daha sonra Cumhuriyetçi Parti ile birleşen Güven Partisi'nin adı, Cumhuriyetçi Güven Partisi olmuştur. Bu dönemde yaşanan diğer parti değiştirmeler ise 17 Ekim 1968'de Birlik Partisi'nden ayrılan iki milletvekilinin C.H.P.'ye katılması ve dört C.K.M.P. milletvekilinin partilerinden istifasıdır.³³

C- 1970-1980 Arası Dönem

1969 seçimleri sonrası, siyasal yaşama yön verenler, genelde bağımsız olarak parlamentoya giren milletvekillerinin yanında, partilerinden ayrılıp bağımsız bir konum alan veya başka partilere katılan politikacılar olmuştur. Ulusun kaderi üzerinde parti gruplarıyla pazarlık edebilen bu kişiler arasında, gün görmüş devlet adamları yanında kişisel çıkarlarını gözeten profesyonel politikacılar da bulunmaktaydı.

1969 seçimleri sonucunda A.P. 254, C.H.P. 144, G.P. 14, B.P. 7, M.N.P. 2, M.P. 6, M.H.P. 1, T.İ.P., 2, Y.T.P. 6, Bağımsızlar ise 13 milletvekilliği elde etmişlerdir. Parlamentodaki bu denge, çok geçmeden istifalar ve parti değiştirmeler nedeniyle bozulmuştur.

1969 seçimleri öncesinde A.P.'de başlayan "yeminliler" ve "Bilgiççiler" çekişmesi, bir parti içi bunalım olarak başlamış, daha sonra da bir hükümet bunalımına ve rejim bunalımına dönüşmüştür.³⁴

17 Ocak 1970'de A.P.'li bazı üyelerin haysiyet divanına sevk edilmeleri üzerine 72 A.P.'li parlamenter, Demirel'e bir muhtıra vermişlerdir. Muhtıranın dikkate alınmaması üzerine parti içi çalkantılar artmaya başlamıştır. Partinin çeşitli kademelerinde yapılan ihraçları uygun bulmayan altı milletvekili tepkilerini dile getirmişler ve nihayet 11 Şubat 1970 yılında yapılan bütçe oylaması sırasında "41"ler diye anılan A.P.'li bir grup milletvekili ve daha önce partiden ihraç edilen 5 milletvekili bütçeye red oyu vererek, Demirel Hükümetinin düşmesine yol açmışlardır.³⁵ Bu

³³ Teziç, 100 Soruda..., s.333-335.

³⁴ Bahri Savcı, "Bir Parti İçi Bunalımdan Hükümet Bunalımına ve Rejim Bunalımı", AÜSBF Dergisi, C.25, Mart 1970, s.253-291.

³⁵ E. Teziç, 100 Soruda..., s.342,343.

olaydan sonra, 26 milletvekili A.P.'den ihraç edilmiştir. Daha sonra Ferruh Bozbeyli'nin de partiden ayrılmasıyla partiden ayrılanların sayısı 27 olmuştur. Bu gelişmeler, A.P.'nin parlamentoda tek başına hükümet kurabilme imkanını ortadan kaldırmıştır. Bunun üzerine A.P. güvenoyu alabilmek için yeni arayışlara girişmiştir. Meclisteki küçük partilerden yapılan transferler, B.P. ve bağımsızların desteği sayesinde çok az farkla güvenoyu alınabilmiştir. O dönemde basında çıkan yorumlarda güvenoyunun sağlanabilmesi için A.P. dışındaki milletvekilleri ile ilişkiler kurulması ve bunların desteğinin sağlanmasına yönelik girişimler "milletvekili pazarları" olarak tanımlanıp eleştirilmiştir.³⁶ Muhalefet partileri ise bu olayı "rejime ihanet" olarak yorumlamışlardır.³⁷

11 Şubat 1970'de bütçenin reddedilmesinin ardından iki gün sonra bağımsız milletvekili Mehmet Sıddık Aydar ve Mehmet Bilgin ile Tokat milletvekili İsmet Hilmi Balcı A.P.'ye katılmıştır. Bu transferlerde ilginç olan bir nokta, bağımsız milletvekillerinden ikisinin A.P. kökenli olmasıdır. Sıddık Aydar genel seçimler öncesi genel merkezce veto edilmiş, bunun üzerine partisinden ayrılarak seçimlere bağımsız olarak girmiştir. Hilmi Balcı ise ön seçimlerde A.P. listesinde 6. sıraya düşünce partisinden istifa etmiş, seçimlere bağımsız olarak katılmıştır. Mehmet Bilgin ise, parlamentoya Y.T.P. listesinden seçildikten sonra istifa edip bağımsız olmuştur.³⁸

23 Şubat 1970'de bağımsız Adıyaman milletvekili Ali Avni Turanlı ile Millet Parti'li Kırşehir milletvekili Cevat Eroğlu da A.P.'ye transfer olan milletvekillerindendi. Turanlı 1965-1969 döneminde A.P. milletvekili olduğu halde 1969 seçimleri öncesinde aday yoklamasında 4. sıraya düşünce A.P.'den istifa ederek seçimlere bağımsız olarak katılmıştır.

Partisinden istifa edenler içinde Millet Partisi'nden A.P.'ye geçen Kırşehir milletvekili Cevat Eroğlu'nun istifası, ilginç bir görüntü oluşturmaktadır. Cevat Eroğlu, seçimlerden önce M.P. lideri Osman Bölükbaşı'na partisinden ne olursa olsun kesinlikle ayrılmayacağına dair noterden tasdikli namus ve şeref sözü vermiş; fakat buna rağmen seçimden

---

³⁶ A.e., s.343.

³⁷ B. Savcı, a.g.m., s.266.

³⁸ Turhan Ilgaz, "Yakın Siyasal Geçmişimizde Bağımsızlar", Cumhuriyet Gazetesi, 29 Aralık 1977.

sonra partisinden istifa edip A.P.'ye katılmıştır. Bu transferlerin ardından Y.T.P.'den Nimet Ağaoğlu, Nafiz Yıldırım ve Selahattin Oran, M.N.P.'den ise Muş milletvekili Kasım Emre, A.P.'ye katılan milletvekilleridir. Nafiz Yıldırım'ın A.P.'ye katılmasına ilişkin olarak C.H.P. yönetim kurulu üyesi İlyas Seçkin, kendisinin daha önce C.H.P.'ye çağrıldığını ancak, 1973 seçimleri için C.H.P. tarafından yeniden seçilme garantisi verilmediği için A.P.'ye geçtiğini bildirmiştir.³⁹

Bahri Savcı, milletvekillerinin parti değiştirmesine ilişkin olarak "Transferler, pazarda mal alınıp satılması manevrası içinde geçmiştir. Bu yüzden siyasal edebiyatımızda 'mebur pazarı', 'mebus fiyatı' gibi terimlerin girmesine yol açmıştır." yorumunu yapmaktadır.⁴⁰

Demirel Hükümeti diğer partilerden yapılan transferlerle güvenoyu aldıktan sonra "41'ler olarak bilinen muhalif grup, 18 Aralık 1970 günü Demokrat Parti'yi kurmuşlardır."⁴¹

11 Kasım 1970'de bu sefer A.P.'den kopmalar başlamıştır. Belirtilen tarihte İstanbul milletvekili İlhan Darendelioğlu'nun istifasının ardından diğer istifalarla birlikte A.P.'nin meclisteki milletvekili sayısı 229'a düştü.⁴² 13 Kasım 1970 tarihinde ise Ferruh Bozbeyleli'nin⁴³, 19 Ocak 1971'de de daha önce Y.T.P.'den A.P.'ye geçen Muş milletvekili Nimet Ağaoğlu'nun istifasıyla A.P. meclisteki çoğunluğunu kaybetmiştir.⁴⁴ Bunu izleyen diğer istifalarla birlikte 12 Mart 1971 tarihine gelinmiştir. Bu tarihte Genelkurmay Başkanı ve ordu komutanlarının verdiği muhtıra sonucu A.P. hükümeti istifa etmiş ve çok partili siyasal yaşam bir süre askıya alınmıştır. 12 Mart Muhtırası'ndan 1973 seçimlerine kadar, ülkeyi askerlerin denetimindeki sivil hükümetler yönetmiştir.

12 Mart rejiminin hakim olduğu bir ortamda 1972 Mayısında genel başkanlığa Bülent Ecevit'in seçilmesi ile birlikte bu sefer C.H.P.'den istifalar

---

³⁹ T. Ilgaz, Cumhuriyet, 29 Aralık 1977.

⁴⁰ B. Savcı, a.g.m., s.286.

⁴¹ 41'lerin ortaya çıkış sebepleri ve sosyo-politik konumları konusunda geniş bilgi için bkz., İsmail Cem, "41'ler Neden Doğdu", Milliyet Gazetesi, 7 Mart 1970; Cüneyt Arcayürek, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi, 3.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

⁴² Cumhuriyet Gazetesi, 15,17,23 Kasım 1970.

⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Kasım 1970.

⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1971.

başlamıştır. Bu istifalardan önce mecliste bağımsız olarak 20 senatör ve 10 milletvekili bulunmaktaydı. 6 Kasım 1972'de ise bağımsız milletvekillerinin sayısı 39'a ulaşmıştır. C.H.P.'den ayrılanların gerekçesi, bu partinin sosyalist bir parti haline gelmesi olarak gösterilmiştir. Bu dönemde C.H.P.'den ayrılımların asıl sebebi olarak, ayrılanların Bülent Ecevit karşısında İsmet İnönü'yü destekledikleri, Bülent Ecevit'in genel başkan seçilmesinden sonra da bu kimselerin C.H.P. içinde siyasi geleceklerinin tehlikeye düşmesi gösterilmektedir.⁴⁵ Özellikle İsmet İnönü'nün C.H.P.'den ayrılışından sonra partiden istifalar artmıştır.

C.H.P.'den istifa edenler 4 Eylül 1972'de Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlardır. 3 Mart 1973'de daha önceki adı Güven Partisi olan Milli Güven Partisi'nin ikinci olağanüstü kurultayında iki parti arasında yapılacak güçbirliğinin fikri temelini belirleyen ortak bildiri imzalanmış ve Cumhuriyetçi Parti M.G.P.'ye katılmıştır. Partinin ismi Cumhuriyetçi Güven Partisi olarak değişmiş, parlamentodaki sandalye sayısı bu dönemde 44'e kadar yükselmiştir.⁴⁶

Bu dönemde C.H.P.'den ayrılan milletvekillerinden bazıları başka partilere katılmıştır. İzmir milletvekili Burhanettin Asutay ile birlikte 1970 bunalımında Demiral hükümetine güvenoyu veren eski B.P.'li Hüseyin Balan ve Hüseyin Çınar A.P.'ye katılmışlardır. Bunların ardından İbrahim Sıtkı Hatipoğlu ve Ali Şakir Ağanoğlu A.P.'ye katılan C.H.P.'li milletvekilleridir. Mualla Akarca ve Hayrettin Hanağası ise M.G.P.'ye katılmışlardır.⁴⁷

12 Mart rejimini sona erdiren seçimlerin ortaya çıkardığı siyasi tablo hiçbir partinin tek başına iktidar olmasına olanak vermemiştir. 1973-1977 döneminde parlamentodaki siyasi bölünmüşlük en önemli istikrarsızlık unsuru olmuştur. Seçim sonuçlarına göre C.H.P. 185, A.P. 149, C.G.P. 13, D.P. 45, M.S.P. 48, M.H.P. 3 ve Bağımsızlar 6 milletvekilliği elde etmişlerdir. Parlamentodaki bu dağılım koalisyon hükümetini gerekli kılmıştır. Bu dönemin ilk koalisyon ortaklığı seçimlerde en çok oy alan ve ilk katıldığı seçimlerden üçüncü parti olarak çıkan M.S.P. ve C.H.P. arasında kurulmuştur. Fakat bu ortaklık sekiz ay sürmüştür. C.H.P.-M.S.P.

---

⁴⁵ T. Ilgaz, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1977.

⁴⁶ E. Teziç, 100 Soruda..., s.334.

⁴⁷ T. Ilgaz, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1977.

koalisyonunun dağılmasının ardından yeni hükümet ancak beş ay sonra kurulabilmiştir. Bu arada parlamentodaki dağılım da değişmiş, C.H.P. 188, A.P. 150, C.G.P. 9, D.P. 31, M.S.P. 49, M.H.P. 3, T.B.P. 1 ve Bağımsızlar 16 şeklinde gerçekleşmiştir.⁴⁸

Yeni hükümet Süleyman Demirel'in başbakanlığında A.P., M.S.P., C.G.P., M.H.P. ortaklığıyla kurulmuştur. Bu koalisyon hükümetinin kuruluşu için yine milletvekillerinin parti değiştirdikleri görülmektedir. Bu koalisyon hükümetinin kurulması öncesinde, bağımsızların "parlamentoya dayalı bir hükümetin hangi doğrultuda olursa olsun destekleneceği" yolundaki açıklamaları üzerine biraraya gelen sağ partiler sayısal eksikliği daha önce A.P.'den ayrılan D.P.'lilerden temin etme yoluna gitmişlerdir.

16 Şubat'ta Celal Bayar'ın önerileri gündeme alınmadığı gerekçesiyle Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Hikmet Yurtsever, Mutlu Menderes, Necati Kalaycıoğlu, Mustafa Kılıç, İhsan Aslan, Süleyman Tuncel, Talat Asal, Senai Yazıcı, Ata Bodur, Muzaffer Demirtaş D.P. divan toplantısını terk etmişlerdir. Daha önce A.P. içinde muhalefete geçerek D.P.'yi kuran "Bilgiççiler" bu sefer D.P. içinde muhalefete başlamışlardır. Bu grup, 28 Şubatta D.P. parti grubunu hükümetin kuruluşu ile ilgili konuları görüşmek için toplantıya çağırmışlardır. Bu arada Sadi Irmak Hükümeti güvenoyu alamamış, erken seçimi gerçekleştirecek bir hükümeti kurmak için temaslara başlamıştır. Daha sonra Bülent Ecevit'e verilen görev geri çevrilmiş, hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel'e verilmiştir. 23 Mart 1975 günü D.P.'li meclis başkanvekili Kemal Ziya Öztürk partisinden istifa etmiş, beş gün sonra ise Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Abdullah Çilli, Hasan Değer, Ata Bodur, Talat Asal, D.P.'den ayrılmışlardır.⁴⁹ Böylelikle I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulması için gerekli çoğunluk sağlanmıştır.

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin protokol ve program hazırlıklarının sürdüğü yirmi gün boyunca görülmemiş bir transfer kargaşası yaşanmıştır. Bu durum, 1973 seçimlerinin getirdiği sayısal dengenin çok küçük farklara dayanmasından kaynaklanmıştır. Kurulacak

---

⁴⁸ Sabri Sayarı, *Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri*, 1.b., Boğaziçi Üniv. Yay. No:158, İstanbul, 1980, s.176-178.

⁴⁹ T. İlgaz, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Aralık 1977.

hükümetin güvenoyunu garantiye alma çabalarına karşı C.H.P.'de güvenoyunu aldirtmamak için uğraşmış, önce M.S.P. Muş milletvekili Ahmet Hamdi Çelebi C.H.P.'ye geçmiş, 4 Nisanda D.P.'den ayrılan Diyarbakır milletvekili Hasan Değer de C.H.P.'ye katılmıştır.⁵⁰

6 Nisanda İlhami Sancar C.G.P.'den istifa etmiş, aynı tarihte Hatay milletvekili Sait Reşa da C.H.P.'den A.P.'ye geçmiştir. 7 Nisan günü ise İlhami Sancar C.H.P.'ye katılmıştır. Aynı gün bağımsız senatör Arif Hikmet Yurtsever eski partisi A.P.'ye dönmüştür. 9 Nisan günü Ağrı milletvekili Rıza Polat, C.G.P.'den Mehmet Emin Turgutalp da A.P.'den ayrılıp C.H.P.'ye girmiştir. 10 Nisan günü Mehmet Emin Turgutalp tekrar A.P.'ye geri dönmüştür. Yine aynı gün, Siirt milletvekili Nebil Oktay C.G.P.'den ayrılıp C.H.P.'ye katılmıştır. Sonuçta, 12 Nisan 1975 günü Birinci M.C. Hükümeti 218'e karşı 222 oyla güvenoyu alarak kurulmuştur.⁵¹ Kendilerini Milliyetçi Cephe olarak tanımlayan partiler grubundan oluşan bu koalisyon hükümeti, 5 Haziran 1977 seçimlerine kadar iktidarda kalmış ve böylece koalisyon hükümetleri arasında en uzun ömürlüsü olmuştur.⁵²

1973-1976 yılları arasında Türk siyasal yaşamında milletvekillerinin parti değiştirmesine ilişkin olarak 10 Ekim 1976 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan haber, "Dünya Parlamenter Transferinde Rekor Türkiye'de" başlığıyla verilmiştir. Bu haberde şu ifadeler göze çarpmaktadır: "Türkiye garip rekorlar kırmakta oldukça ünlü ülkelerden biri haline geldi. Yapılan bir araştırmaya göre, 1973 seçimlerinden bu zamana parlamentoda 83 transfer olayı oldu. 43 milletvekili seçilerek geldikleri partiden ayrılarak başka partilere katıldılar. Bu arada kendileri dahil kimin hangi parti üyesi olduğunu bilmeyen milletvekilleri de var. Örneğin, Muş milletvekili Muhyettin Mutlu'nun M.S.P.'den mi yoksa bağımsız mı olduğu belli değil. Kendisine sorulduğunda ise net bir cevap verememektedir." Bu olay, 1970-1980 arasında milletvekili transferlerinin büyük boyutlara ulaştığını göstermektedir.

D.P. İçel milletvekili Nazım Baş'ın hangi partiye mensup olduğu tartışma konusu olmuştur. Partisine göre ihraç edilmiştir; kendisine

---

⁵⁰ T. Ilgaz, Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ocak 1978.

⁵¹ T. Ilgaz, Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ocak 1978.

⁵² Sabri Sayarı, a.g.e., s.178.

sorulduğunda ise partisinden ihraç edilmediğini ileri sürmüştür.⁵³ Parlamenter transferi araştırmaları yapanlar, en kararsız milletvekili olarak C.H.P.'li Nebil Oktay'ı seçmişlerdir. Nebil Oktay, C.G.P.'den seçilerek meclise girmiş; önce C.H.P.'ye girmiş, sonra tekrar C.G.P.'ye dönmüş, bir süre sonra C.G.P.'den ayrılıp bağımsız kalmış; daha sonra tekrar C.H.P.'ye katılmıştır. Mehmet Emin Turgutalp ise bir gün içinde C.H.P.'ye transfer olup tekrar A.P.'ye geri dönmüştür.

1973 yılından sonra meclise giren D.P. milletvekili Orhan Tokuz, partisinden ayrılarak, grup kurma şansını kaybeden C.G.P.'ye girerek grup kurmasını sağlamıştır. Daha sonra C.G.P.'nin 9 milletvekili kalarak gruptan düşeceğini düşünmeden tekrar D.P.'ye katılmıştır.

1973-1976 döneminde siyasal partilerden istifa eden ve diğer partilere katılan milletvekilleri şunlardır:⁵⁴

C.H.P.:

Gelenler: D.P.'den Cevat Atılgan, Ahmet Türk, Hasan Değer, Necdet Evliyagil. C.G.P.'den İhsan Bedirhanoğlu, İlhami Sancar, Rıza Polat, Nebil Oktay. Bağımsızlardan Abdulkerim Zilan.

Gidenler: A.P.'ye Gıyasettin Karaca, Sait Reşa. Necati Aksoy hem partiden hem de milletvekilliğinden istifa etmiştir.

A.P.:

Gelenler: C.H.P.'den Gıyasettin Karaca, Sait Reşa. D.P.'den A. Hikmet Yurtsever, Mutlu Menderes, Necati Kalaycıoğlu, Mustafa Kılıç, İhsan Aslan, Süleyman Tuncel, Talat Asal, Senai Yazıcı, Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Ata Bodur, Muzaffer Demirtaş. Bağımsızlardan Kasım Emre.

Gidenler: C.G.P.'ye Mustafa Asri Unsur.

---

⁵³ Bu konuda ayrıca bkz., Mehmet Turhan, Siyasal Elitler, Gündoğan Yay., Ankara, 1991, s.193-194.

⁵⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 1976.

M.S.P.:

Gelenler: Bağımsızlardan Fuat Fırat.

Gidenler: C.H.P.'ye A. Hamdi Çelebi. M. Zeki Okur istifa edip Bağımsızlara katılmıştır.

D.P.:

Gelenler: Yok.

Gidenler: C.H.P.'ye Ahmet Türk, Cevat Atılgan, Hasan Değer, Necdet Evliyagil. A.P.'ye A. Hikmet Yurtsever, Mutlu Menderes, Necati Kalaycıoğlu, Mustafa Kılıç, İhsan Aslan, Süleyman Tuncel, Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Ata Bodur, Muzaffer Demirtaş.

Abdullah Çilli, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Yasin Bozkurt, Sami Aslan, Ethem Kılıçoğlu, Mehmet Ersan, Rasim Cinisli, Kemal Ziya Öztürk istifa ederek bağımsız kalmışlardır.

Mehmet Ali Aslan ise partiden ihraç edilmiştir.

C.G.P.:

Gelenler: A.P.'den M. Asri Unsur.

Gidenler: C.H.P.'ye İhsan Bedirhanoglu, İlhami Sancar, Rıza Polat, Nebil Oktay.

1973-1977 yılları arasındaki transferler sonucu partilerin sahip olduğu milletvekili sayısındaki değişimler aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir:

TABLO 1

	1973	1977	Kazanç-Kayıp
CHP	185	189	+4
AP	149	165	+16
MSP	48	48	-
DP	45	19	-26
CGP	13	9	-4
MHP	3	4	+1
TBP	1	1	-
BAĞIMSIZ	6	11	+5
BOŞ	-	4	+4

Kaynak: Mehmet Turhan, a.g.e., s.192.

1977 seçimlerinde partiler, C.H.P. 213, A.P. 189, M.S.P. 24, M.H.P. 16, T.B.P. 1, C.G.P. 3, D.P. 1, Bağımsızlar 4 milletvekili elde etmişlerdir. Seçimden sonra kurulan azınlık hükümeti parlamentodan güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine Süleyman Demirel başbakanlığında, 21 Temmuz 1977'de A.P., M.S.P., M.H.P.'nin katıldığı İkinci M.C. Hükümeti kurulmuştur. Kısa bir süre sonra A.P. içinden bu koalisyona tepkiler gelmeye başlamıştır. İlk olarak 16 Ekim 1977'de Orhan Alp partisiyle görüş ayrılığına düştüğü gerekçesiyle⁵⁵ A.P.'den istifa etmiştir. Bunun ardından 11 Aralık günü A.P.'den istifalar başladı. 17 Aralık günü de Ankara Trafik Hastanesi'nde toplanan 12 A.P. milletvekili istifayı kararlaştırdıktan sonra aynı günün gecesi saat 22.00'de içlerinden Güneş Öngüt ve Dr. Oğuz Atalay Ecevit'in Or-an'daki evine gidip bir C.H.P. hükümetini desteklemeye hazır olduklarını bildirdiler. Bunun karşılığında Ecevit'ten istedikleri de yeni

⁵⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1977.

kurulacak hükümette belirli sayıda bakanlık ve ilk genel seçimlerde de kontenjan adayı olabilmektir.⁵⁶

Bu istifalar sonucunda A.P.'nin meclisteki sandalye sayısı 183'e M.C. partilerinin ise 223'e düşmüştür. İstifa eden milletvekilleri gerekçelerinde, Türkiye'nin içinde bulunduğu iç ve dış sorunların sosyal patlama noktasına geldiğini, milletin bütünlüğünün zedelenmeye yüz tuttuğu, can ve mal güvenliğinin kalktığı bir ortamda milletin temsilcisi olarak, her türlü samimi uyarıda bulduklarını ve istifaların kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdir. Bu istifalarla birlikte meclisteki dağılım, C.H.P. 214, A.P. 178, M.S.P. 24, M.H.P. 16, C.G.P. 2, D.P. 1, Bağımsızlar 14 ve Boş 1 olmuştur.⁵⁷

25 Aralık 1977 tarihli gazetelerde, A.P.'den istifa eden 12 milletvekilinin istifalarının asıl sebebinin C.H.P. öncülüğünde kurulacak hükümette bakanlık elde etmek olduğu belirtilmektedir.⁵⁸

27 Aralık sabahı bağımsız olarak ülkeye daha iyi hizmet edeceğini belirterek A.P.'den istifa eden Gümüşhane milletvekili Mehmet Çatalbaş, aynı gün Bülent Ecevit'le görüşükten sonra yaptığı basın toplantısında "canım kadar sevdiğim partimden ayrılamayacağımı anladım. Yarım gün önce yaptığım istifamı geri alıyorum." açıklamasında bulunmuştur. Ani karar değişikliğinin sebebi olarak ise gazetecilere "ruhi bir bunalım içerisinde olduğunu" söylemiştir.⁵⁹

31 Aralık 1977'de İkinci M.C. Hükümeti'nin bir gensoruyla, 218'e karşı 228 oyla düşürülmesinin ardından, 17 Ocak 1978 tarihinde C.H.P., C.G.P., D.P. ve bağımsızlardan oluşan hükümet, güvenoyu aldı. 6 Ocak 1978'de açıklanan kabinede A.P.'den istifa ederek bağımsızlığı seçen milletvekillerinin bakan olduğu görülmüştür (Enver Akova, Ali Rıza Septioğlu, Mustafa Kılıç, Şerafettin Elçi, Mete Tan, Tuncay Mataracı, Ahmet Karaaslan, Hilmi İşgüzar).

O dönemde basında yer alan haberlerde, A.P.'den istifa eden milletvekillerinin hükümete olan desteğinin sürekli tutulması amacıyla

⁵⁶ M. Ali Birand, 12 Eylül Saat:04.00, 14.b., Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.54,55.

⁵⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Aralık 1977.

⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1977.

⁵⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1977.

hepsinin bakan yapıldığı, bu nedenle bakanlık sayısının 34'e yükseltildiği ifade edilmiştir.

Yine bu dönemde milletvekillerinin parti değiştirmesine ilişkin basında yer alan yorumlar incelendiğinde, sağ ve sol basının bu gelişmeler karşısındaki tutumlarının taban tabana zıt olduğu görülmektedir. Sol basında yer alan yorumlarda A.P.'den istifa eden milletvekilleri, büyük uzlaşmanın öncüleri olarak tanımlanmakta ve ortaya çıkan gelişmeler olumlu olarak değerlendirilmektedir.⁶⁰

Milletvekillerinin parti değiştirmesine ilişkin olarak sağ basında yer alan yorumlarda ise, ortaya çıkan gelişmeler "siyasi ilkesizlik" ve "siyasi ahlaksızlık" olarak nitelendirilmekte ve eleştirilmektedir.⁶¹

C.H.P.'nin öncülüğünde kurulan koalisyon hükümetinin göreve başlamasının üzerinden bir yıl geçmeden, 6 Eylül 1979 yılında bu sefer hükümetten ve C.H.P.'den istifalar başlamıştır. Belirtilen tarihte Hakkari milletvekili Ahmet Zeydan C.H.P.'den istifa etmiş,⁶² 21 Eylülde ise D.P.'li bakan Faruk Sükan hükümetten ayrılmıştır.⁶³ A.P.'den ayrılarak bağımsızlığı seçen ve C.H.P.'nin kurduğu hükümette İmar-İskan Bakanlığına getirilen Ahmet Karaaslan 30 Eylül'de Bakanlık görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. Bu istifaya ilişkin olarak basında çıkan haberlerde, istifa sebebinin Karaaslan'ın Demirel'le anlaşması gösterilmiştir.⁶⁴

14 Ekim 1979'de yapılan milletvekili ara seçiminde boş bulunan beş milletvekilliğinin hepsini A.P.'nin alması üzerine C.H.P. parlamento desteğini yitirmiş ve 16 Ekim 1979'da Bülent Ecevit istifa etmiştir. 25 Kasım 1979'da ise A.P. tarafından kurulan azınlık hükümeti göreve başlamış ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'ne kadar devam etmiştir.

1977-1980 arasında milletvekillerinin parti değiştirmesi sonucunda partilerin sahip olduğu milletvekili sayısı şöyledir:

---

⁶⁰ Uğur Mumcu, Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ocak 1978; Oktay Akbal, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1977.

⁶¹ Tercüman Gazetesi, 22,23,25 Aralık 1977 ve 12,13 Aralık 1978.

⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 7 Eylül 1979.

⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Eylül 1979.

⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ekim 1979.

TABLO 2

	1974	1980 1977	Kazanç-Kayıp
CHP	213	202	-11
AP	189	187	-3
MSP	24	22	-2
DP	1	-	-1
CGP	3	1	-2
MHP	16	17	+1
TBP	1	-	-1
NP	-	1	+1
BAĞIMSIZ	4	17	+13
BOŞ	-	5	+5

Kaynak: Mehmet Turhan, a.g.e., s.192.

D- Milletvekillerinin Parti Değişirmesinin 1982 Anayasası'na Etkileri

1980 öncesi siyasal yaşamda hiçbir partinin tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edememesi, ideolojik kutuplaşmanın artması ve partizanca tutumlar, partilerarası uzlaşma ve hoşgörü ortamını ortadan kaldırmış, sonuçta bireysel olarak milletvekillerinin parlamentoda etkinliği artırmıştır. Milletvekillerinin bu etkinliği, seçimlerin yenilenmeden parlamento yapısını değiştirebilmeleri ve hükümetlerin kurulup-bozulmasında söz sahibi olabilmeleri olarak ortaya çıkmıştır.

Özellikle 1970-1980 yılları arasında yaşanan siyasal bunalımlarda milletvekillerinin şahsi çıkar ve bakanlık elde edebilmek amacıyla gerçekleştirdiği parti transferleri önemli rol oynamış ve 1982 Anayasası'nı hazırlayanları yeni önlemler almaya itmiştir. Milletvekillerinin parti

değiştirmesini engellemek amacıyla 84. madde getirilmiştir. Bu maddenin birinci fıkrasında "... partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren veya seçim hükümetleri hariç bakanlar kurulunda görev alan... milletvekillerinin üyeliğinin düşmesine üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar verilir."; ikinci fıkrasında ise "Partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde istifa tarihinde mevcut herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilemez." hükmü getirilmiştir.

84. maddenin gerekçesinde şu ifadeler yer almaktadır: "1961 Anayasası'nın, 1980 yıllarından önceki uygulamaların, topluca bir partiden istifa ederek bir başka partiye girme ve bu suretle iktidar değişikliklerine neden olma göz önünde bulundurularak bu gibi dalgalanmaların önlenmesi için partiden istifa eden milletvekillerinin üyeliklerini bağımsız olarak sürdürebilecekleri esası getirilmiştir."

Anayasa'nın "temsil" konusundaki iç çelişkileri bir yana bırakılırsa, getirilen yasa, siyasal partilerin hukuken tanınıp kabul edildiği sistemlerde varılması gereken bir düzenlemedir. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi günümüzde parlamentoda ulus veya kişiler değil siyasal partiler ve görüşleri temsil edilmektedir. Bu bakış açısı altında, parlamentodaki dengenin yeni bir seçim yapılmaksızın değişmesinin olumlu karşılanmayacağı ortadadır. Kollektivist temsil teorisinin ortaya koyduğu prensipler paralelinde bir düzenleme olarak kabul edilen 84. maddenin uygulamada etkinliği olmamış, çeşitli hukuki boşluklardan yararlanılarak aşılmıştır. 1995 yılında ise bu maddenin parti değiştirmeyi engelleyen fıkraları iptal edilmiştir.

Milletvekillerinin parti değiştirmesinin, daha kapsamlı olarak yapılacak bir düzenlemeyle engellenmesi, seçmen iradesine saygı açısından gereklidir. Kaldı ki, böyle bir düzenleme, parlamentoda hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediği dönemlerde, siyasi ahlakla bağdaşmayan yollara girmeleri engelleyici olduğu için partilerarası uzlaşma ve işbirliğini geliştirme ortamı yaratacaktır. Hükümet arayışlarında bireysel ödümler yerine partilerin birbirlerine tavizleri ön plana çıkacaktır. Bu durumun partilerarası ideolojik gerginliklerin ortadan kalkmasında ve karşılıklı tahammülün hakim olmasında büyük katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu sayede, siyasal partilerin toplumsal işlevlerinden olan "bütünleştirme" işlevi, daha etkin bir biçimde yerine getirilmiş olacaktır.

III- MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRME SEBEPLERİ

Siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla birlikte, seçimlere yüklenilen anlam da değişmiştir. Günümüzde artık, seçimlerde adayın kişisel nitelikleri zaman zaman belirleyici rol oynamakla birlikte, seçmenlerin tercihini etkileyen (özellikle büyük yerleşim yerlerinde) asıl unsur, siyasal partiler olmuştur. Bu durum, seçmenler açısından bir programın onaylanması olarak yorumlanırken, seçilenler açısından öngörülen programın uygulayıcısı olma görevini yüklemektedir. Seçmen-temsilci ilişkileri bu bakış açısıyla ele alındığında, temsilcinin üyesi bulunduğu partiye ve programa sadık kalması gerekir. Fakat bu her zaman gerçekleşmemekte, bazen milletvekillerinin parti değiştirdikleri gözlenmektedir.

Milletvekillerinin parti değiştirirken ileri sürdüğü gerekçeler her zaman gerçekleri yansıtmamaktadır. Fakat asıl sebebin belirlenmesi de çok zor bir iş değildir. Milletvekilinin transfer olduğu partide aldığı konum veya sonraki seçimlerde parti listesindeki sırası, parti değiştirme sebeplerini ele veren ipuçlarıdır. Hemen şunu da belirmeliyiz ki, parti değiştirme sırasında milletvekillerinin ileri sürdüğü gerekçelerin hepsinin de gerçekleri yansıtmadığını söyleyemeyiz.

Bu bölümde milletvekillerinin parti değiştirme sebepleri ele alınacaktır. Bu sebeplerin belirlenmesinde büyük ölçüde milletvekillerinin partisinden istifa ederken açıkladıkları gerekçeler ve yaşanan örnekler esas alınmıştır.

A- Kişisel Sebepler

Milletvekillerinin parti değiştirmesine etki eden kişisel sebepler altı gruba ayrılabilir: Siyasi görüş değişikliği, parti içi uyuşmazlıklar, bakan olma ya da kişisel çıkar sağlama isteği, yeniden seçilebilme isteği, seçim bölgesine daha iyi hizmet götürebilme amacı, milletvekillerinin seçim bölgelerindeki konumu. Bunlar üzerinde aşağıda kısaca durulmuştur.

1- Siyasi görüş değişikliği sebebiyle parti değiştirmelere siyasal yaşamımızdan birçok örnek verilebilir. Bu konuda verilebilecek en iyi örnek, 1946 yılında C.H.P.'den istifa ederek D.P.'yi kuran milletvekilleridir.

D.P.'yi kurup iktidara geldiklerinde uyguladıkları ekonomik ve siyasi politika, C.H.P.'nin çizgisinden bazı yönlerden farklı olmuştur.⁶⁵

Verilebilecek diğer bir örnek de, C.H.P.'de 1972 Mayısında Bülent Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesinden sonra "C.H.P.'nin sosyalist bir parti haline geldiği" gerekçesiyle partilerinden ayrılan milletvekilleridir. Bu milletvekillerinin bir kısmı A.P. ve diğer partilere katılırken bir kısmı da Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlardır.

2- Parti içi uyuşmazlıklar da milletvekillerini parti değiştirmeye iten nedenler arasındadır. Bu konuda örnek olarak, 1969 seçimleri sonrasında A.P. içinde ortaya çıkan parti içi mücadele ve sonuçta milletvekillerinin büyük kısmının A.P.'den ayrılıp yeni bir parti kurmalarına neden olması gösterilebilir.

Bu konuda yakın geçmişte yaşanan bir örnek olarak, 1992 yılında parti içi uyuşmazlık ve siyasi görüş ayrılığı sebebiyle M.H.P.'den ayrılıp Büyük Birlik Partisi'ni kuran milletvekilleri gösterilebilir.

3- Bakan olma veya kişisel çıkar sağlamaya yönelik parti değiştirmeler, özellikle 1978 yılında yaşanan olaylardır. Bu dönemde A.P.'den istifa eden 10 milletvekili Bülent Ecevit kabinesinde bakan olarak görevlendirilmiştir.

Günümüzden buna örnek olarak 1995 yılı içerisinde C.H.P.'den istifa ederek D.Y.P.'ye katılan, fakat daha sonra D.Y.P.'den de ayrılan Çorum milletvekili Cemal Şahin gösterilebilir. Şahin, parti değiştirmesine gerekçe olarak, D.Y.P.'de kaldığı takdirde, hükümette etkin görev alabileceği sözünün verilmesine rağmen bunun sağlanmamasını göstermiştir. Hükümette etkin görev almak istemesinin amacını ise, Alevi toplumunun isteklerinin karşılanması konusunda meseleye vakıf olduğundan, Alevi-Sünni ayrımcılığının giderilmesine yönelik olumlu katkılarda bulunmak olarak ileri sürmüştür.⁶⁶

4- Yeniden seçilebilmek için, seçim bölgesine hizmet götürmenin gerekliliğine inanan milletvekilleri üyesi bulunduğu partinin iktidara gelememesi durumunda partisinden istifa edip iktidar partisine

⁶⁵ A. Fuat Başgil, 27 Mayıs..., s.81-88.

⁶⁶ 15 Ekim 1995 a TV.

katılabilmektedir. Buna örnek olarak, 1995 seçimleri öncesi üyesi bulunduğu partiden(C.H.P.) ayrılarak D.Y.P.'ye katılan Tunceli milletvekili Kamer Genç gösterilebilir. Genç, D.Y.P.'ye katılma gerekçesinde konuyu seçmenlerine danıştığını ve katılacağı parti vasıtasıyla seçim bölgesine daha iyi hizmet edebileceğini ileri sürmüştür.⁶⁷

5- Milletvekillerinin sonraki seçimlerde seçilebilecek bir yerden listeye girememe kaygısı da parti değiştirmelerine neden olabilmektedir. 1973 seçimleri sonrasında D.P.'den ayrılarak Birinci M.C. Hükümetini destekleyen milletvekillerinin tamamı 1977 seçimlerinde A.P. listesinden tekrar parlamentoya girebilmişlerdir.

6- Milletvekillerinin temsil ettikleri bölgede sürekli belli bir oy potansiyeline sahip olmaları (aşiret reise veya toprak ağası olmaları vb.) siyasi partilerin bu şahıslara daha fazla ilgi göstermelerine neden olmaktadır. Bu konumda olan milletvekilleri üyesi bulunduğu partiden daha iyi imkanlar sunan başka bir partiye geçebilmektedirler.

B- Parti İçi Yapılanmanın Etkisi

Partilerin otokratik bir yapıda olması, parti içinde tartışma ortamının bulunmaması, liderlerin üyeler üzerindeki tahakkümü yanında partilerin benimsediği disiplin anlayışı, milletvekillerinin parti değiştirmesinde önemli etkenlerdendir. Türk siyasal yaşamında parti disiplininin sebep olduğu parti değiştirme örnekleri azımsanamayacak kadar çoktur. 1955 yılında D.P. içinde ortaya çıkan muhalefet, Zonguldak milletvekilleri Hüseyin Balık, Cemal Kıpçak, Elazığ milletvekili Selahattin Toker, Erzurum milletvekili Hamit Şevket İnce, Edirne milletvekili Cemal Köprülü, Bilecik milletvekili İsmail Selçuk Çakıroğlu çeşitli tarihlerde partiden çıkarılmışlardır. Bu milletvekillerinden C.H.P.'ye geçen Hüseyin Balık dışında hepsi Hürriyet Partisi'ne katılmışlardır.⁶⁸

Bu konuda günümüzden bir örnek olarak da, 1995 yılında üyesi bulunduğu D.Y.P.'den ihraç edilen Sinop milletvekili Yaşar Topçu'nun A.N.A.P.'a katılması gösterilebilir.

---

⁶⁷ 7 Ocak 1996 Flash TV.

⁶⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Ergun Özbudun, Batı Demokrasilerinde..., s.226-238.

C- Hukuki Sebepler

Zaman zaman yasal düzenlemeler de milletvekillerini parti değiştirmeye itebilir. Bir partinin kapatılması, siyasi geleceğini düşünen milletvekillerini başka partilere yöneltebilir veya başka bir parti kurmalarına sebep olabilir. Özellikle 1982 Anayasası'nın 84. maddesinin 3. fıkrası, iptal edilmeden önceki haliyle bu sonuçları doğuracak nitelikteydi.

Parti değiştirmeye iten diğeri bir hukuki sebep de uygulamadaki seçim yasalarıdır. Seçim yasalarıyla getirilen ülke veya bölge barajları, oy tabanı kısıtlı olan partilerin üyelerini kitle partilerine yöneltebilir.

D- Siyasi Sebepler

Seçimler sonrası parlamento içerisindeki partiler arasında dengenin birbirine yakın olduğu durumlarda partiler arasındaki keskin görüş ayrılıkları sebebiyle hükümetin kurulamaması erken seçimi gündeme getirebilir. Bu durum, yeniden seçilememeye endişesi taşıyan milletvekillerinin hükümet kurabilecek durumda olan partilere katılmasına neden olabilir.

Parlamentodaki partiler arasındaki dengenin birbirine yakın olduğu durumlar, siyasi mücadelenin partilerin tekelden çıkması sonucunu doğurabilir. Böyle durumlarda, üyesi olduğu parti içinde etkin bir konumda bulunmayan milletvekilleri, etkin bir rol almak amacıyla başka bir partiyi desteklemeye yönelebilirler. Milletvekillerinin parlamento içinde etkinliğinin arttığı böyle durumlarda bir partiyi destekleme veya bir partiden desteğini çekme, bir pazarlık aracı olarak kullanılabilir. Bu sayede, milletvekilleri iktidarın imkanlarından daha fazla yararlanma yoluna gidebilirler.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde demokrasinin uygulanabilmesinin ancak temsili rejimle mümkün olabileceği belirtilmekle birlikte, seçmenle seçilen arasındaki ilişkinin ne olması gerektiği konusunda bir görüşbirliği bulunmamaktadır.

Kamu hukukunda temsil kavramının ortaya çıkışı incelendiğinde, temeli Roma Hukuku'na dayanan özel hukuk vekalet sözleşmesiyle benzer bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Birinci bölümde de ele alındığı gibi, siyasi anlamda temsil, ilk olarak danışma organı niteliğindeki meclislerde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde hakim temsil anlayışı, "emredici vekalet" olarak belirginleşmektedir. Feodal yapının bir ürünü olarak ortaya çıkan emredici vekalet anlayışı, bölgesel çıkarların temsilini sağlamaktaydı. Zamanla devlet iktidarının el değiştirmesiyle birlikte emredici vekalet anlayışı yerini, "yeni temsil" anlayışına bırakmıştır. "Milli egemenlik" teorisinin şekillendirdiği yeni temsil anlayışında, ülkenin genel çıkarları, bölge veya sınıf çıkarlarının yerine ikame edilmiştir. Ülke çıkarlarının temel alınması sebebiyle de temsilcilerin seçmen iradesinden bağımsız olması öngörülmüştür.

19. yüzyılın ikinci yarısında siyasal partilerin ortaya çıkışıyla birlikte milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu yeni temsil anlayışı geçerliliğini yitirmiştir. Anayasalarda milli egemenlik ve buna bağlı temsil anlayışı deyim olarak varlığını korumakla birlikte, uygulama halk egemenliğinin izlerini taşımaktadır.

Günümüz demokrasilerinde, seçimin anlamı milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu anlayıştan bir hayli uzaktır. Önceden seçim,

subjektif bir anlam taşımaktaydı. Yani güven duyulan ya da en iyisi düşünülen adayın parlamentoya gönderilmesini içeriyordu. Siyasi partilerin ortaya çıkmasından sonra seçim, objektif bir nitelik kazanmıştır. Artık seçim, bir temsilci tespiti olmaktan çıkmıştır. Temsilcilerin kim olacağı yanında, yönetime ilişkin sunulan programlardan hangisinin iktidarda söz sahibi olacağını belirlenmesini de içeren bir nitelik kazanmıştır. Seçmen artık, kişilerin yerine, partilerin sunduğu programları oylamaktadır. Seçilecek kişilerin yetenekleri ve kişilikleri ikinci derecede rol oynamaktadır. Seçim sonrası alınan sonuçlar, "seçmenin siyasal tercihi", "seçmenin uygulanacak programı belirlemesi" olarak yorumlanmaktadır.

Belirtmeliyiz ki, sözkonusu temsil anlayışının değişmesine etki eden husus, toplum içindeki farklılaşmaların bilincine varılmış olmasıdır. Sanayi devrine bağlı olarak iktisadi ve sosyal hayatta meydana gelen değişmeler, siyasal hayatta kuvvetinin bilincine varmış ve devletin sosyal hayata daha fazla müdahalesini isteyen yeni sınıfları ortaya çıkarmıştır. Genel oy'un yaygınlaşmasıyla birlikte millet adına oy kullanan bağımsız temsilciler ile siyasal alanda hiçbir etkiye sahip olmayan seçmenler arasında yeni aktörler girmeye başlamıştır.

Önceleri seçmenleri örgütlenme amacıyla kurulan seçim komiteleri, yerini zamanla farklı fikir ve görüşlerin temsilini sağlayan siyasal partilere bırakmıştır. Siyasi partiler, fertlerin yönetime katılmalarını kolaylaştırmış, toplum içindeki çeşitli sınıfların parlamentoda temsil edilmelerini sağlamıştır. Artık amaç, toplum içindeki çeşitli farklılıkların parlamentoda temsilini gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda bir anlayışın gerçekleştirilmesinde uygulanacak seçim sistemi önemli bir rol oynamaktadır. Azınlıkların da yasama meclislerinde temsil edilebilmesi "nispi temsil" sistemiyle sağlanmış, bu yolla temsil anlayışı farklı bir boyut kazanmıştır. Uygulama, artık saf bir temsili rejim olmaktan çıkmış, yarı temsili rejimin unsurlarını içermeye başlamıştır.

Bu gelişmeler bize demokrasinin değişmeyen bir kalıp olmadığını günün koşullarına göre sürekli kendini yenileyebilen bir yönetim biçimi olduğunu göstermektedir. Bir dönemde, çeşitli sınıf ve ideolojilerin yasama meclislerinde temsil edilmesi, temsil anlayışıyla çelişmesi nedeniyle yasaklanırken, günümüzde toplum içindeki çeşitli farklılıkların

parlamentoda temsil edilmesi, demokratik yönetim anlayışının bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de temsili demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişimi, Batı demokrasilerinden çok sonra ve onun gelişiminden çok farklı bir çizgide olmuştur. Cumhuriyet sonrasında milli egemenlik ve buna bağlı temsili rejim anlayışı, bütün anayasalarda yer almış ve uygulanmıştır. 1965 yılında siyasi partilerin hukuk alanında tanınıp, kapsamlı olarak düzenlenmesi, Türkiye'de Batı ülkelerinin çoğundan önce olmuştur.

Türk anayasalarında benimsenen temsil anlayışı çerçevesinde, milletvekillerinin parti değiştirmesinin incelendiği bu çalışmada yasalarda ve uygulamadaki çelişkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Belirtilmelidir ki, yasalarda ve uygulamada karşılaşılan bu çelişkiler sadece Türkiye'ye özgü olmayıp, gelişmiş Batı demokrasilerinde de mevcuttur. Yasalarda milli egemenlik kavramı varlığını korumakla birlikte uygulama, siyasi partilerin de etkisiyle halk egemenliğinin izlerini taşımaktadır.

Yukarıda ifade edilen temsil anlayışına ilişkin çelişkiler, hukuken milli egemenlik teorisinin kabul edildiği rejimlerde, siyasi partilerin varlığı noktasında düğümlenmektedir. Bu çerçevede temsilcilerin konumu önemli bir tartışma yaratmaktadır.

Siyasi partilerin varlığı, hukuk alanında tanınmış siyasal rejimlerde temsil anlayışına ilişkin hukuki düzenlemelerin artık kollektivist temsil teorisi doğrultusunda olması gerekmektedir. Çünkü siyasal yaşamda, milli egemenlik teorisinin reddettiği grup ve sınıfların temsili sözkonusudur. Siyasi partilerin hukuki olarak tanındığı bir ortamda zaten yeni temsil anlayışı anlamını yitirmiştir.

Milli egemenlik teorisinin ortaya koyduğu temsil anlayışıyla siyasal partilerin bulunduğu rejimlerdeki temsil anlayışının birbiriyle bağdaşması, kuramsal açıdan mümkün görünmemektedir. Çünkü, milli egemenlik teorisi, temsilcilerin kendilerini seçenlerin iradesinden tamamen bağımsız olmasını öngörür. Bu prensip doğrultusunda temsilciler, bir bölge, sınıf, ideoloji veya çıkar grubunun temsilcileri olamaz. Alacağı kararlarda yalnız vicdanlarının sesini dinlemek zorundadırlar. Bu nedenle milliegemenlik teorisi, siyasal partileri kabul etmez. Oysa siyasi partiler, milli egemenlik teorisinin reddettiği bölge, sınıf, ideoloji ve çıkar gruplarının bir ürünüdür.

Konuyu Türkiye açısından ele aldığımızda, temsil anlayışına ilişkin Anayasa'daki düzenleme, milli egemenlik teorisi doğrultusundadır. Oysa uygulama, tamamen Anayasa'nın belirlediği çizginin dışındadır. Çünkü siyasal yaşamda, siyasal partiler ağırlıklı biçimde yer almakta ve hukuken de tanınmaktadır. Ayrıca siyasal partilerin benimsediği iç yapı, temsilcilerin bağımsız hareket etmelerini engelleyici bir nitelik taşımaktadır. Daha açık bir ifade ile, Türkiye'deki partilerin benimsediği iç yapı, onları disiplinli partiler kategorisine sokmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında, Anayasa'nın 80. maddesi, bütün temsilciler tarafından ihlal edilmektedir. çünkü aldıkları kararlarda, disiplin anlayışı sebebiyle üyesi buldukları partinin etkisi altındadırlar.

Parti adaylarının tespitinde genellikle seçmenler değil, partiler söz sahibi olmaktadır. Bu durum, milletvekilinin milletin temsilcisi olmasını engelleyen diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı, temsilcilerin toplum adına tam bir irade bağımsızlığı içinde hareket ettikleri söylenemez. Çünkü temsilcilerin iradesi, parti görüşleri ve programlarıyla sınırlandırılmıştır. Partilerin ise, ortaya koydukları görüşlere uygun hareket etmek ve önerdikleri programı gerçekleştirmek için oy aldıkları düşünülürse, bu durumda seçmenle temsilci arasındaki ilişki, siyasal açıdan seçmenin iradesine saygı nedeniyle emredici vekalet yönünde olduğu söylenebilir.

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, günümüzde parlamentoda millet veya kişiler değil, siyasal partiler ve görüşleri temsil edilmektedir. Bu bakış açısı altında, parlamentodaki dengenin yeni bir seçim yapılmaksızın değişmesinin olumlu karşılanamayacağı ortadadır. Bu sebeple, milletvekillerinin parti değiştirmesinin yasal düzenlemelerle engellenmesi gerekir. Bu tür bir düzenleme, temelde seçmen iradesine saygı gösterilmesinin bir gereği olması yanında, siyasal partilerin hukuken tanınmasının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

1970-1980 yılları arasında yaşanan siyasal bunalımlarda milletvekillerinin şahsi çıkar ve bakanlık elde edebilmek amacıyla gerçekleştirdikleri parti transferleri önemli bir rol oynamış ve 1982 Anayasası'nı hazırlayanları yeni önlemler almaya itmiştir. Milletvekillerinin parti değiştirmesini engellemek amacıyla 84. madde

getirilmiştir. Bu maddenin konuluş gerekçesi, milletvekillerinin parti değiştirmesinin siyasi istikrarsızlık sebebi sayılmasıdır. Fakat uygulamada bu maddenin bir etkinliği olmamıştır. Bize göre, milletvekillerinin parti değiştirmesi hukuki bir düzenleme ile engellenmelidir. Bu düzenleme, 84. madde tecrübesi de göz önünde bulundurularak ortaya çıkabilecek bütün ihtimalleri kapsayacak bir nitelikte olmalıdır. Böyle bir düzenlemenin yapılmasında kuramsal nedenler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Milletvekillerinin parti değiştirmesinin, daha kapsamlı olarak yapılacak bir düzenlemeyle engellenmesi, seçmen iradesine saygı açısından gereklidir. Kaldı ki, böyle bir düzenleme, parlamentoda hiçbir partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediği dönemlerde, siyasi ahlakla bağdaşmayan yollara girmeleri engelleyici olduğu için partilerarası uzlaşma ve işbirliğini geliştirme ortamı yaratacaktır. Hükümet arayışlarında bireysel ödümler yerine partilerin birbirlerine tavizleri ön plana çıkacaktır. Bu durumun partilerarası ideolojik gerginliklerin ortadan kalkmasında ve karşılıklı tahammülün hakim olmasında büyük katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu sayede, siyasi partilerin toplumsal işlevlerinden olan "bütünleştirme" işlevi, daha etkin bir biçimde yerine getirilmiş olacaktır.

Seçmen iradesine saygı gösterilmesi amacıyla yapılacak böyle bir düzenleme beraberinde siyasi partilerin iç yapısının daha demokratik olmasını sağlayacak hukuk kurallarını da gerekli kılmaktadır. Milletvekillerinin parti değiştirmesinin engellendiği bir ortamda, parti liderlerinin etkinliği artacaktır. Ve demokratik yollara sapmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle aday tesbitinden kararların katılımcı bir ortamda alınmasına kadar bir dizi demokratik ilkelerin parti iç yapısına hakim olmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması da gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

ABADAN, Nermin: Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yay. No:202, 1966.

ABADAN, Yavuz-Bahri Savcı: Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bakış, A.Ü. SBF Yay. No:94-76, Ankara, 1959.

AHMAD, Feroz-Bedia Tugay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), 1.b., Bilgi Yay., Ankara, 1976.

AKIN, İlhan: Kamu Hukuku, 5.b., Beta Yay., İstanbul, 1987.

ALDIKAÇTI, Orhan: Anayasa Hukukunun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4.b., İ.Ü.H.F. Yay., No:3000-655, İstanbul, 1982.

ARCAYÜREK, Cüneyt: Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi, 3.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

ARMAOĞLU, Fahir: Seçim Sistemleri, A.Ü.S.B.F. yay.,No:34-16, Ankara,1953.

ARSEL, İlhan: Anayasa Hukuku; Demokrasi, Ankara, 1964.

ATAK, Şermin: Türkiye'de Kamu Yönetimi'nin Denetlenmesinde Alternatif Yöntemler,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),D.E.Ü., İzmir, 1994.

ATEŞ, Toktamış: Demokrasi, 4.b, Ankara, Ümit Yay., 1994.

BALTA, Tahsin Bekir: İncelemeler: Türkiye'de Yasama Yürütme Münasebeti, A.Ü. SBF Yay. No:100-82, Ankara, 1960.

- BAŞGİL, Ali Fuat: 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, 1966.
- BAŞGİL, Ali Fuat: Esas Teşkilat Hukuk(Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Hukuku), C.I, Fasikül 1, İstanbul, 1960.
- BİRAND, M. Ali: 12 Eylül Saat:04.00, 14.b., Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- BOSUTER, Kudret: Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti içi demokrasi, Ankara, 1969.
- BURDEAU, Georges: Demokrasi (Sentetik Deneme), Çev.: B. Nuri Esen, Ankara, A.Ü.H.F. Yay. No:188.
- CANTZEN, Rolf: Daha Az Devlet Daha Çok Toplum, Çev.: Veysel Atayman, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994.
- CEM, İsmail: "41'ler Neden Doğdu", Milliyet Gazetesi, 7 Mart 1970.
- ÇAM, Esat: "Parti Sistemleri ve Seçim Tekniği", İ.Ü.İ.F.M. C.27, Haziran-Eylül 1968'den ayrı basım, 1970.
- ÇAM, Esat: Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul, Der Yay., 1990.
- DAVER, Bülent: Siyaset Bilimine Giriş, Doğan Yay., Ankara, 1969.
- DUVERGER, Maurice: Seçimle Gelen Krallar, Çev.: Necati Erkut, 1.b., Kelebek Yay., İstanbul, 1986.
- DUVERGER, Maurice: Siyasal Partiler, Çev.:Ergun Özbudun, A.Ü.H.F. Yay. No: 278, Ankara, 1970.
- DUVERGER, Maurice: Siyasal Rejimler, Çev.: Teoman Tunçdoğan, İletişim Yay., İstanbul, 1994.
- EROĞUL, Cem: Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, AÜSBF Yay., Ankara, 1970.
- ESEN, Bülent Nuri: Anayasa Hukuku, Ankara, 1970.
- ESEN, Bülent Nuri: Anayasasının Anayasa Mahkemesince Yorumlanması, A.Ü. HF Yay. No:30, Ankara, 1972.

- FİNCANCI, Y.: Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet, İstanbul, 1991
- FRIEDRICH, Karl: Constitutional Democracy and Government, New York, 1950.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Anayasa Hukuku, 4.b., Turhan Kitabevi, Ankara, 1993.
- GÜNEŞ, Turan: Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İ.Ü.H.F. Yay. No. 661-137, İstanbul, 1956.
- GÜRBÜZ, Yaşar: Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, 2.b., Beta Yay., İstanbul, 1987.
- ILGAZ, Turhan: "Yakın Siyasal Geçmişimizde Bağımsızlar", Cumhuriyet Gazetesi, 29 Aralık 1977.
- KALAYCIOĞLU, Ersin-Ali Yaşar Sarıbay (Der.), Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, 1.b, Beta Yay., İstanbul, 1986.
- KAPANİ, Münci: Kamu Hürriyetleri, 7.b., Yetkin Yay., Ankara, 1993.
- KAPANİ, Münci: Politika Bilimine Giriş, 6.b. Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.
- KEANE, John: Demokrasi ve Sivil Toplum, Çev.: Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994.
- KEANE, John: Sivil Toplum ve Devlet(Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar), Çev.: L.Köker vd., Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993
- KIRCA, A. Coşkun: Devlette Yozlaşmayı Yenmek, 1.b., Milliyet Yay., İstanbul, 1994, C.I.
- KÖKER, Levent: Demokrasi Nedir?, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara,1991.
- KUBALI, H. Nail: Anayasa Hukukunun Esasları ve Siyasi Rejimler, İstanbul, 1964.
- KUMAŞ, Rahmi: Parlametonun Boyutları, Çağdaş Yay., İstanbul, 1985.
- KUZU, Burhan: 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.

- LACOMBE, Roger: Demokrasi Buhranı, Çev.: Suat Erginer, Anıl Yayınevi, İstanbul, 1962.
- LİPSON, Leslie: Politika Biliminin Temel Sorunları, Çev.:Tuncer Karamustafaoğlu, A.Ü.H.F. Yay. No:332, Ankara, 1973.
- MAYO, Henry: Demokratik Teoriye Giriş, Çev.: Emre Kongar, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. No:6, Ankara, 1964.
- MİLL, J. Stuart: Utilitarianism, Liberty and Representative Government, London, 1944.
- OKANDAN, Recai G.: Umumi Amme Hukuku, İ.Ü.H.F. Yay. No:2138, İstanbul, 1976.
- OKTAY, Cemil: Hum Zamirinin Serancamı, Bağlam Yay., İstanbul, 1991.
- ÖRS, Kuyaş: "Kentleşme Sürecinde Katılım", Bilim ve Teknik Dergisi, TÜBİTAK Yayını, S.341, Nisan 1996.
- ÖZBUDUN, Ergun: Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, A.Ü.H.F. Yay. No:235, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun: Siyasi Partiler, 4.(tıpkıbasım), Ankara, A.Ü.H.F. Yay. No:471, 1983.
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 2.b., Yetkin Yay., Ankara, 1989.
- ÖZÇELİK, Selçuk: "Avrupa Feodalitesinin Siyasi Mahiyeti" İ.Ü.H.F. Mecmuası, 1950, C.16, S.1-2.
- PARLA, Taha: Türkiye'nin Siyasal Rejimi(1980-1989), 2.b., İletişim Yay., İstanbul, 1993.
- PAYASLIOĞLU, Arif T.: Siyasi Partiler, A.Ü.S.B.F. Yay. No:25-7, Ankara, 1952.
- PERİNÇEK, Doğu: Anayasa ve Partiler Rejimi: Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması, 2.b., Kaynak Yay., İstanbul, 1985.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques: Toplum Sözleşmesi, 5.b., Çev.:Vedat Günyol, Adam Yay., İstanbul, 1993.

- SARICA, Murat: 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, 5.b., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.
- SARICA, Murat: Fransa ve İngiltere'de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş, İ.Ü.H.F. Yay. No:318, İstanbul, 1969.
- SARTORI, Giovanni: Demokrasi Kavramı, Çev.: Deniz Baykal, Ankara, Siyasi İlimler Türk Derneği Yay. No. 23, 1977.
- SAVCI, Bahri: "Bir Parti İçi Bunalmıdan Hükümet Bunalmına ve Rejim Bunalmı", A.Ü.SBF Dergisi, C.25, Mart 1970.
- SAVCI, Bahri: Türkiye'de Meclis Hükümet Münasebetlerine Bakış, İncelemeler, A.Ü. SBF Yay. No:100-82, Ankara, 1960.
- SAYARI, Sabri: Parlamenter Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri, 1.b., Boğaziçi Üniv. Yay. No:158, İstanbul, 1980.
- SELÇUK, Sami: Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni, Çağdaş Yay., İstanbul, 1987.
- SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 6.b., Gerçek Yay., İstanbul, 1986.
- SOYSAL, Mümtaz: Dinamik Anayasa Anlayışı, A.Ü. SBF Yay. No:272, Ankara, 1969.
- TANÖR, Bülent: İki Anayasa(1961-1982), 2.b., Beta Yay., İstanbul, 1991.
- TEZİÇ, Erdoğan: 100 Soruda Siyasi Partiler, Gerçek Yay., İstanbul, 1976.
- TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 2.b., Beta Yay., İstanbul, 1991, s.85,87.
- TUNAYA, Tarık Zafer: Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul, 1982.
- TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye'de Siyasal Partiler, 2.b., C.I, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1984.
- TURAN, İlter: Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, 3.b., Der Yay., İstanbul, 1986.

TURHAN, Mehmet: Siyasal Elitler, Gündoğan Yay., Ankara, 1991.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: Siyasi Partiler ve Sosyalizm, Anıl Yay., İstanbul, 1963.

YÜCEKÖK, Ahmet N.: Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de
Parlamentonun Evrimi, AÜSBF Yay. No:533, Ankara, 1983.

ZABUNOĞLU, Yahya: Devlet Kudretinin Sınırlanması, Ankara, 1963.

